

Naauwkeurig onderwijs in de tooneel-poëzy, en eenige andere deelen der kunst, zo wel van de oude als hedendaagsche dichters

<https://hdl.handle.net/1874/27056>

Mo. 1600. 3 B 29

O N D E R W Y S
I N D E
TOONEEL-POËZY,
V A N ' T
KUNSTGENOOTSCHAP
NIL VOLENTIBUS ARDUUM.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

R. de Hoge inv.

A. Delfos fec. 1764.

Mr 3. B. 29

NAAUWKEURIG
O N D E R W Y S
I N D E
TOONEEL-POËZY,
EN EENIGE ANDERE
DEELEN DER KUNST,

Zo wel van de Oude als Hedendaagsche Dichters.

Nooit te vooren gedrukt.

NIL VOLÉNTIBUS ARDUUM.

Te L E I D E N,
By C. VAN HOOGEVEEN, JUNIOR.
M D C C L X V.

VOORBERICHT
VAN DEN
UITGEEVER
AAN DE
BEMINNAARS
DER
NEDERLANDSCHE
TOONEEL-POËZY.

*M*et welke bekwaambeden en goed oordeel het Kunstgenootschap, de Zinspreuk NIL VOLENTIBUS ARDUUM gevoerd hebbende, begaafd was, is te wel bekend, om 'er hier veel gewag van te maaken. De welverdiende lof, welken deszelfs geleerde en vlytige Leden by de Nederlandsche Waereld behaald hebben, is zo algemeen geweest, dat het vergeefsche

*

V O O R B E R I C H T.

sche moeite zoude zyn , dien te willen vergrooten.

Als men zyn oog in hunne naagelaatene Werken laat weiden , moet men verbaasd staan over der Leden scherp verstand en bekwaamheid , en voor al in eencn tyd , in welken een diepe onkunde in ons Vaderland by de meesle Dichters noch heerschte.

Waarlyk is 'er in ons Gewest ooit een Genootschap geweest , dat , in zyne eeuw , dienst deedt , het was dit ; en wy twyfelden niet , of ieder welgeaard Liefhebber der Weetenschappen zal hier zyn zegel wel aanhangen , en dit gaarne toestemmen willen.

De Heer YSBRAND VINCENT , een der laatste overgebleevene Leden van dit vermaarde Genootschap heeft de reeds te vooren gedrukte Tooneelstukken en andere Werkjes , naauwkeurig naagezien en verbeterd , zeer net op Schryfpa-

V O O R B E R I C H T.

papier laten herdrukken, en 'er verscheidene onuitgegevene Spelen by gevoegd, allen versierd met fraaye Tytelplaatjes, door voornaame Meesters getekend en in 't koper gebragt; by be- loofde 'er noch meér ter Drukpers over te geeven, doch by heeft naa 't Jaar 1719. niets meér te voorschyn doen koomen.

In 't Jaar 1728. zyn te Amsteldam by de Weduwe van Gerard Onder de Linden in 8°. gedrukt, en door iemand uitgegeeven Drie Verhandelingen van der Letteren Affinitas of Verwantschap: van het Gebruik der Accentus of Toonen in de Nederduitfche Vaerzen: en van de Metaplasmus of Woordvervorming; zynde Drie Hoofdstukken van't Gebouw der Nederduitfche Spraak- kunst, die deeze Uitgever, in zyne Voorrede, zegt, op aanraading der Ed. Groot Agtb. Heeren Burgemeesteren KOENRAAD VAN BEUNINGEN en JOAN-

V O O R B E R I C H T.

NES HUDDE, *ondernoomen en gemaakt te zyn, om in de Openbaare Schoolen der Stad Amsteldam gebruikt te werden; doch welke Spraakkunst, by verder zegt, dat niet geheel voltooid en dus onopgemaakt was blyven leggen.*

By Adrianus Hupkes, in de voornoemde Stad, is in 't voorleden Jaar 1763. gedrukt een Blyspel in Drie Bedryven, genaamd De Schaakingen; en dit is 't alles wat men tot nu van onze Kunstgenooten voor den dag heeft gebragt.

Onder de beloofde Werken was ook dit Naauwkeurig Onderwys in de Tooneel-Poëzy en eenige andere Deelen der Kunst, zo wel van Oude als Hedendaagfche Dichters. De Oorzaak, waarom dit Werk ontworpen wierdt, was voornaamentlyk deeze. Onze Kunstgenooten hadden de Treurspelen van de weergadelooze Fransche Dichters P.

COR-

V O O R B E R I C H T.

CORNEILLE, J. RACINE en anderen, als mede de Blyspelen van den geestigen MOLIÈRE met opmerking geleezen, en zaagen in Holland gestaadig Treurspelen te voorschyn brengen van eenen geheel anderen aard, waar uit bleek, dat de Maakers volkoomen onweetend waaren in eenige de minste regels van de Kunst; VONDEL, in zyne laatste Stukken, uitgezonderd, die nochtans de schikkinge van het Oude Tooneel der Grieken en Romeinen volgde. De meeste Blyspelen, of liever Kluchten, van dien tyd waaren ook zo ongeschikt en ontugtig van Taal, dat geene eerlyke Vrouw of jonge Dochter dezelve kon zien vertoonen, zonder van schaamte te bloozen, en dit maakte het Tooneel by veele ordentelyke lieden haatelyk, en gaf stof, om tegen 't zelve te schryven. De Aran en Titus van JAN VOS, een Dichter van eenen weelderigen geest, badt, eeni-

VOORBERICHT.

gen tyd geleden, zo veel gerucht gemaakt, en was zo wel ontfangen, dat de meeste jonge Liefhebbers een model naamen aan dit Stuk, hoe wreed, barbaarsch, woest, onnatuurlyk, onkuis, wild van schikking, zonder waarneeminge van Tyd en Plaats, en brommende van Styl en Taal het was; en bragten noch grooter Monsters ter waereld. Hy zelf gaf kort daar naa zyne Medea uit, noch ongefbikter en dwaazer dan zyn voorig Spel, voorzien met cene misselyke Voorrede, waar in hy alle kennis van Taalen, en kundigheid in Weetenschappen verachtete; en die zo wonderlyk te zaamen gesteld was, dat de vermaarde Dichter BROEKHUIZEN, als hy lust kreeg om zyn lever eens braaf door 't lachchen te doen schudden, dezelve ging leezen. JAN VOS toonde dus, dat de nieuwe manier der Franschen van Tooneelspelen te schikken,

VOORBERICHT.

zo wel als die der Ouden, hem zeer tegen de borst was.

Twee voornaame Heeren, die beiden naaderhand gewichtige Ampten in ons Vaderland bekleed hebben, vertaalden, in hunne jeugd, ieder een Stuk van den grooten P. CORNEILLE, naamentlyk Horace en Curace en den Cid, welken aan alle lieden van geboorte, fatsoen en goede opvoedinge byzonder bebaagden; en van toen af schein 'er een beter smaak in ons land de overhand te zullen neemen. De Droffsaard PIETER CORNELISZ. HOOFT had ook reeds geleerd door zynen Warenar met de Pot, gevolgd naar de Aulularia van PLAUTUS, hoe men een Blyspel uit eene andere Taal in de onze, op onze Tyden en Zeden gepast, overbrengen moest.

Doch, schoon 'er nu al een beter smaak begon te koomen, daar deden zich wederom Barbaaren op, die, hoe

V O O R B E R I C H T.

onkundig zy in het Fransche waaren, en noch Taal noch Dichtkunde verstonden, echter de handen aan Fransche Stukken dorsten slaan; dezelve elendige Vertaalingen niet alleen dorsten uitgeeven, maar zelf ten Schouwburge aanbieden, daar ze ook greetig door de Bestiiders, alzo onkundig als de Maakers, wierden aangenoomen, en, schoon de Tooneelspelers klaagden, dat zy de rollen niet leeren konden, om dat ze byna niets van de verwrongene en stootende Vacrzen en onverstaaulyke Redenen verstonden, echter spoedig vertoond wierden voor Aanschouwers, die dezelve zo min als de Spelers begreepen.

Deeze ongeschikte Rymers waaren Joan Blasius, Hendrik de Graaf, Pieter Dubbels en andere weetnieten, die, reeds te vooren, eenige prullen te voorschyn gebragt hadden, en die daar naa eenen vinnigen en geduurigen haat aan

V O O R B E R I C H T.

ons Genootschap hebben toegedraagen.

In 't Jaar 1670. gaaven de Leden van ons Kunstgenootschap, door hun niet alleen vertaalde, maar in veel beter orde verschikte Treurspel Het Huwelyk van Orondates en Statira, een goed denkbeld van hunne kennis in de Tooneelkunde, en verschafteden cene groote verwachtinge van hunne verdere vorderingen, die vervolgens, door het uitgeeven van schoone Tooneelspelen, volkoomen beantwoord is. Agter dit Stuk plaatsteden zy hun Dichtkundig Onderzoek en Oordeel over het Treurspel van Orondates en Statira (a),
door

(a) Onder de Werken, die Y. VINCENT heeft doen herdrukken, is dit *Onderzoek*, benevens een *Antwoord* aan hunne Tegenpartyen, een *Verdediging* van L. MEYERS *Verloofde Koningsbruid*, nevens een *Dichtkundig Onderzoek op het Toneelspel zonder Tooneelspel*, enz. te vinden agter *Dichtkunst en Schouwburg, Voorspel*, in 't Jaar 1719. voor 't Genootschap, in-8°. wederom ter Drukperffe gebragt.

V O O R B E R I C H T.

door Joan Blafius *elendig* vertaald.

*Aan 't einde van dit Onderzoek be-
loofden zy aan de waare Liefhebbers
te zyner tyd aan te bieden een Onder-
wys in de Tooneel-Poëzy, zo wel
van de Oude als Hedendaagsche Dich-
ters, om hen daar mede kunne gene-
genheid te betoonen, en dienft te doen.*

*Doch dit alles was noch niet genoeg,
om de driftige Vaerzenmaakers, die in
die eeuw menigvuldig waaren, beter
Werken te doen voortbrengen: de Oude
wilde manier zat 'er noch te diep in ge-
vestigd; ook waaren veelen geene vreem-
de Taale kundig, en dus in de Wetten
van het Tooneel, zo der Ouden als Fran-
schen, te onerwaaren.*

*Om hen dan een Voorschrift te doen
hebben, waar naar zy zich in het toe-
koomende zouden kunnen schikken, be-
sloot ons Kunstgenootschap een Onder-
wys in de Tooneel-Poëzy, zo wel van de*
de

V O O R B E R I C H T.

de Oude als Hedendaagſche Dichters, op te ſtellen, en dit is de oorzaak, aan welke dit Werk, dat nu in druk uitgegeeven werdt, zyne geboorte verſchuldigd is. Volgens de Dagelykſche Notulen, in ons Genootſchap gebouden, thans by een voornaam Kenner en Be-minnaar der Dichtkunſt en andere Wce-tenſchappen beruſtende, die ons de Uit-trekzels, dit Onderwys betreffende, wel goedgunſtig heeft willen mededee-len, is dit Werk op den 17. van Win-termaand des Jaars 1669. in Hoofd-+ſtukken geſchikt, die onder de Leden verdeeld wierden. Binnen den tyd van twee Jaaren is het voltooid, en, door D^r. LODEWYK MEYER en D^r. MOES-MAN DOP naagezien en in éénen ſtyl gebragt.

Aan dit Werk hebben gearbeid de naavolgende Leden: +

Mr. ANDRIES PELS,

De

VOORBERICHT.

De Schepen Mr. WILLEM BLAEU,
Dr. LODEWYK MEYER,
DAVID LINGELBACH,
JOANNES ANTONIDES,
YSBRAND VINCENT,
Dr. JOANNES BOUWMEESTER,
Dr. ANTHONIUS VAN COPPENOL,
Dr. MOESMAN DOP
en Dr. REINIER VAN DIEPHOUT.

Welke Hoofddeelen ieder deezer Heeren opgesteld en uitgewerkt heeft, kan men zien in het Register, hier agter gevoegd, waar na wy den Leezer wyzen.

Ons is vreemd voorgekoomen, dat eenige neus-wyzen, die weinig van de Historie der Letteren weeten, der waereld hebben willen doen gelooven, dat dit Werk in 't Genootschap niet zou zyn voltooid geworden; doch de onwaarheid hier van blykt volkoomen uit het voornoemde Register, mede uit de
ge-

V O O R B E R I C H T.

gemelde Notelen getrokken. Ook kan men aantonen, dat het geheel gereed gelegen heeft, om ter Drukpersse over te geeven, door het laatste afschrift, in een boek in folio, gebonden in een vergulde boorne band, op welks plat met goude letters staat: NUT VERMAAK, met de hand van YSBRAND VINCENT zeer naauwkeurig in't net geschreeven. Boven dien heeft ROMEIN DE HOOGE, uit last van 't Gezelschap, een Tekening tot den Tytel gemaakt, die noch beruyst by den voorzelden Heere, die ons de Notelen medegedeeld heeft, en waar naar de tegenwoordige, hier vooren geplaatst, door den kundigen Plaatsnyder ABRAHAM DELFOS gegraveerd is.

Welke de rede is, dat dit Onderzoek, daar 't reeds om te drukken gereed gemaakt was, nu. zo lang, naa de gedaane belofte, te voorschyn komt, dezelve is eerder te gissen, dan vast te stel-

V O O R B E R I C H T.

fiellen ; de waarschyneklykste is , dat de dood den Heere YSBRAND VINCENT , den laatst overgebleevenen der Kunstgenooten , belet heeft het zelve uit te geeven , waar door dit Stuk met meêr andere voltooide Spelen en Werkjes is blyven leggen.

Dit Onderwys onderzocht hebbende , oordeelden wy , dat het jammer zoude zyn , 't zelve aan de vergetelheid over te laten ; wy vonden in tegendeel raadzaam , het in de waereld te doen verschynen , met byvoeginge van eenige Aantekeningen , die ons dacht den Leezer niet onaangenaam te zullen zyn , om tot verdere verlichtiginge te kunnen dienen. In de uitgaaf zyn ook geene kosten noch moeite ontzien , om 't , zo fraai , als moogelyk was , te voorschyn te doen koomen.

't Verlangen na dit Boek , dat men zo veele Jaaren gewenscht heeft in 't licht

V O O R B E R I C H T.

licht te zien, is zo groot geweest, dat zeer weele rechtgeaarde Liefhebbers, zo binnen als buiten onze Stad, reeds een meenige Afdrukken (b) aan den Drukker besteld hebben; en geen wonder, want het is een stuk, zo wel uitgewoerd, als men, tot nu toe, ooit iets in 't Nederduitsch gezien heeft; en indien men ANDRIES PELS Horatius Flaccus Dichtkunst, zo geestig op onze Tyden en Zeden gepast, en deszelfs doorwrocht Gebruik en Misbruik des Tooneels, (c) dienende tot een vervolg van het voorige, benevens zeker (d) Onderzoek over de Nederduitsche Toneel-poëzy,

(b) Exemplaaren zeggen de Boekverkoopers.

(c) Beiden ten tweedemaale, het eene in 't Jaar 1705. en 't andere 1718. in-8°. voor het *Kunstgenootschap* gedrukt, overgezien, verbeterd, en met een Tydbeschryving, Kanttekeningen, enz. vermeerderd.

(d) In 't Jaar 1724. te Amsteldam, by ANTHONI SCHOONENBURG in-8°. gedrukt.

V O O R B E R I C H T.

poëzy , *bewattende Drie Redevoeringen van den grooten PIETER CORNEILLE, en het Zedig en Dichtlievend Onderzoek op Aran en Titus, of Wraak en Weerwraak, Treurspel, gerymd door JAN VOS (e), ook de beste Tooneelspelen, voornaamentlyk die uit het Fransch overgebracht zyn, als mede eenige Voorredenen der Fransche Poëeten, voor hunne verduitschte Spelen geplaatst, aandachtig doorbladerdt, zal iemand, die geen vreemde Taalen verstaat, doch de Historien in onze Vaderlandsche spraake geleezen heeft, het verre brengen, om een Tooneel-stuk op te slaan; ten minste zal hy in staat gesteld zyn, om 'er een juist oordeel over te kunnen vellen.*

Die lust mogt krygen, om dit Werk door eenige witteryen te beknibbelen, gelieve

(e) Te Amsteldam gedrukt by JOHANNES OOSTERWYK, 1718. in-8o.

V O O R B E R I C H T .

lieve voor af te bedenken, in wat tyd het opgesteld is; een tyd, die noch duister was, en waar in men noch zo wel niet over de Tooneelspelen wist te oordeelen, als in welken wy nu leeven.

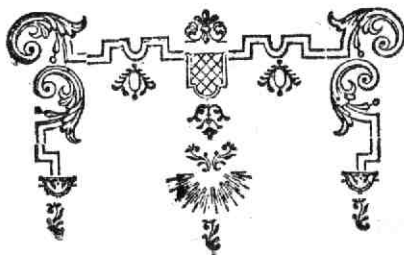
Indien dit Onderwys gunstig ontfangen werdt, waar aan wy niet twyfelcn, hebben wy hoop, dat de meergemelde Kunstbeminnaar, die, benevens de gemelde Notelen, zedert eenige Maanden, bezitter geworden is van de overige Ongedrukte Tooneelspelen en andere Stukjes van ons Genootschap, dezelve zal mededeelen; wanneer wy ze mede, met fraaye koperen Tytels voorzien, en zinnelyk gedrukt, in 't licht zullen geeven, en tot besluit daar byvoegen eene Beschryvinge van dat loffelyk en nooit volprezen Kunstgenootschap.

Eer wy eindigen, verzoeken wy den Bezitter van 't Afschrift der Spraakkunst, 't welk hy laatstleden in 's Graa-

V O O R B E R I C H T.

venhaage, door openbaare koop, in zyne macht gekreegen heeft, zo vriendelyk en edelmoedig te willen zyn, van dit Werk, daar de waereld zo lang na verlangd heeft, het licht te laten zien, om dus alles, wat ons Genootschap, dat, in hunne eeuw, zo veel tot opbouwning van Taal en Dichtkunst toegebracht heeft, in druk te kunnen hebben.

Eindelyk hoopen wy, dat de Leezer, in het doorbladeren van dit Onderwys, zo veel genoeg zal vinden, als wy genooten hebben in 't uit te geeven, en wenschen denzelven wel te vaaren.

NAAUW.

I

N A A U W K E U R I G
O N D E R W Y S
I N D E
T O O N E E L - P O Æ Z Y ,
E N E E N I G E A N D E R E
D E E L E N D E R K U N S T ,
Z O W E L V A N D E
O U D E A L S H E D E N D A A G S C H E
D I C H T E R S .

I N L E I D I N G .

veral, en van alle tyden, zyn de Kunsten en Weetenschappen al-
lermeest door de onweetenden
gehaat en vervolgd; zulks, indien
men ooit een spreekwoord bewaarheid vind,
't is dit:

A

Ars

Ars non habet inimicum nisi ignorantem..

dat is:

De onweetende is alleen een vyand van de Kunst.

Dit ongeluk treft alle Kunsten in het gemeen, en doorgaans de uitsteekende op het hevigst, vermits veelen eene geringe Kunst, die zy begrypen, hoog achten, en in tegendeel eene verhevener verachten, omdat zy die niet kunnen bevatten.

Geen wonder dan, dat de Dichtkunst diergelyk lot te beurt valt, en zo veel te feller van haare vyanden wordt aangevochten, als dezelve, wanneer men die in haare volkoomenheid aanmerkt, boven het meerdere gedeelte van alle andere Kunsten uitmunt.

De onweetenden zyn echter de eenigsten, noch de voornaamsten, die de Dichtkunst getracht hebben te onderdrukken, zulks is den geldzuchtigen, gewoon de Kunsten alleen om eigen voordeel te koesteren, meêr te wyten. Deeze ziende, dat de Dichtkunst geene vruchten van hunnen smaak voortbragt,

bragt, hebben eenen onverzoenelyken haat daar tegen opgevat, schoon haare edelheid zo klaar in ieders oogen schittert, dat zy den geldzuchtigen zelf dikwyls verrukt, en in verwondering optrekt. Om welke reden de Vader van OVIDIUS NASO zynen Zoon, die hy al van der jeugd af geheel tot de Dichtkunst geneigd en overgegeven zag, met deeze woorden berispte:

Studium quid inutile tentas?

Meonides nullas ipse reliquit opes.

dat is:

Wat slooft ge u zelven af in yd'le bezigheden?

Die de alderwylste zelf nooit winst, noch voordeel deeden.

Moogelyk omdat hy niet durfde hoopen, dat die groote Dichter zo ongemeen eenen lof en onsterfelyken naam zou nalaaten, of omdat hy eene koffer met geld boven eene waereld vol roem schattede.

Evenwel hebben de onweetenden, noch de geldzuchtigen geenfins kunnen beletten,

dat de Dichtkunst altyd met yver en vermaak, zelfs in de allerwoestste landen en ondankbaarste eeuwen is geoeffend, niet alleen omdat zy zo onafscheidelyk is van alle braave verstande, als het lichaam van deszelfs schaduwe, maar ook, omdat groote Vorsten en beroemde Helden die steeds begunstigt en aangekweekt hebben, als het bekwaamste middel om hunnen roem door de geheele waereld te verbreiden.

Veel minder konden de weelige ranken van die edele Kunst besnoeid worden in landen, daar de burgerlyke ommeegang meêr plaats had; doch allerminst, in die gelukkige tyden, wanneer Opperheerschappyen en Gemeenebesten haar aanmerkten, niet alleen zeer dienstig om hunne daaden onsterfelyk te maaken; maar zelve als een noodzaakelyk werktuig, om buiten wegen van macht en geweld, eene achttinge in hunne nagebuuren, een ontzag en gehoorzaamheid in hunne onderdaanen voor hen, en eene vrees voor hunne vyanden, in te boezemen, en by gevolge hunne moogenheden te helpen bevestigen. Daar van zyn de meeste en
voor-

voortreffelykſte werken der nooit volpreezene Griekſche en Latynſche Dichteren tot ons gekoomen. Door dit middel, (want wie kan ontkennen, of die geeft de luifter aan de ſpraaken, en de kracht en klem aan de redens en welpreekenheid?) weet Vrankryk tegenwoordig haare achtinge, te gelyk met haare boeken, door de geheele wereld beroemd te maaken, en in de gemoederen haarer onderdaanen, een dieper eerbiedigheid voor hunnen Koning in te prenten, als ooit eenig Vorſt in Chriſtenryk kon verkrygen. In tegendeel, door de kleenachtige dier oeffening hier te lande, maaken wy onze taale niet alleen by andere Volkeren verachtelyk; maar ook aan onze landgenooten zo afkeerig, dat de meeſten en aanzienelykſten, hen byna ſchaamen meerder in hunne moedertaale, als in de Franſche ervaaren te zyn; alhoewel de eerſte in fierelykheid, in overvloed van woorden en ſpreekwyzen, geensins de laaſte behoeft te wyken, gelyk uit haare gebrekkelykheid van rymwoorden af te neemen is.

Dit wederhoudt den geeft van veele braa-

ve Schryveren, en veroorzaakt dat oneindig verschil tusschen het groot getal der boeken, die uit andere taalen in de onze, en die weinigen, welke uit de onze in andere worden overgebracht.

Doch het heeft veelen verwonderd, en na den oorsprong verscheidenlyk doen giffen, hoe het bykomt, dat de Tooneeldichtkunde, een voornaam deel der Dichtkunst, hier te Lande, zelfs by veelen, andersins Liefhebbers, zo zeer gehaat wordt, dat men vergeeffelyker acht, zyn geld en tyd in onnut en schaadelyk tydverdryf door te brengen, als in het besteeden aan zo edele oefening.

Eenigen meenen, dat de kleinachting dier Kunst spruit uit de onwaardigheid der Persoonen, die dezelve uitvoeren; doch wat waarschynelykheid en reden, dat men een ambacht pryzen zou of laaken naar de deugzaamheid van den handwerker? Het raakt aan den lof noch laster van een wakker Veldoverste, of hy zyne onderneemingen met welgeschikte of ongebondene menschen gelukkig uitvoert. Behalven dat, leert
ons

ons de ervaarenheid, dat veele Tooneel-
speelers, die zelfs een burgerlyk en zedig
leven leiden, alleen om hunne oeffening
der Tooneelspelen gehaat worden, zulks dat
deezee ongegronde verachting onmoogelyk
uit de vertooners der kunst kan voortkoomen.
Anderen meenen, dat het tegens de betaa-
melykheid van een Christen aanstrydt, zich
met diergelyke zaaken te bemoeijen. Dit
gevoelen is in hen bevestigd door den haat en
afkeer, die de eerste Christenen en Oud-
vaders tegens de Tooneelspelen hebben be-
tuigd. Maar zo men eens aandachtelyk wil
onderzoeken na den oorsprong van deezee
vooroordeeling, zal men haast de reden
daar van uitvinden, wanneer men let op de
uitgelaatene ongebondenheid, die de Ou-
de in hunne Tooneelspelen toelieten; dat
openbaar ten toon stellen en omleiden van
zo veel lichtvaerdig vrouwvolk, die alleen-
lyk ter schouwplaatze wierden ingevoerd,
om aldaar, naa het eindigen der spelen, van
ieder, die het geliefde, te kunnen bezocht
worden, gelyk af te neemen is uit de voor-
reden van de *Casina* van PLAUTUS, alwaap
gezegd wordt: A 4 Ea

*Ea invenietur & pudica & libera,
 Ingenua Atheniensis: neque quicquam stupri
 Faciet profecto in hac quidem commœdia,
 Mox hercle vero post, transacta fabula,
 Argentum si quis dederit, ut ego suspicor,
 Ultro ibit nuptum, non manebit auspices.*

dat wy aldus vertaald hebben:

*Men zal bevinden, dat zy eerlyk, vrygebooren,
 En van Athenen is, ook zal men geensins
 booren,
 Dat zy in al dit spel iets schand'lyks zal bestaan;
 Maar als het uit is, en daar iemand by wil
 gaan,
 Hy schiet slechts ryk'lyk geld, zy zal dan,
 zoude ik achten,
 Van zelfs wel trouwen, en niet eens den Priester
 wachten.*

Om deeze redenen hebben de eerste Oudvaders, en die naast aan de tyden der Heidenen, en onder dezelve leefden, het gebruik der Tooneelspelen met recht veroordeeld,

deeld, en zich op het ernstigst met mond en pen daar tegen aangekant; dewyl niets frydiger tegen de Christelyke zeden en zuiverheid kon bedacht worden; te meêr, dewyle alle Tooneel- en andere spelen gemeenelyk ter eere van deeze of d'andere Goden ofte Godinnen wierden aangesteld; en om die reden ook inzonderheid van de Kerken-Leeraaren verboden, gelyk zulks doorgaans uit hunne Schriften, van deeze stoffe handelende, overvloediglyk te zien is.

Maar dewyl onze Tooneelspelen heden daagfch geheel anders gesteld zyn, en dat 'er diergelyke onbetaamelykheden niet gepleegd, noch dezelve aan geen Goden of Godinnen toegeweid worden, blykt het klaarlyk, dat deezen met zo veel onrecht verdoemd, als de anderen met recht veroordeeld zyn: en by gevolge geene van deeze voorgewende redenen krachtig genoeg, om zodaanig een algemeenen haat te verwekken, als onze landaard by uitneemenheid tegen de Tooneel-Poëzy heeft opgenoomen.

Derhalven spruit, naar ons oordeel, dit

misverftand alleen uit onkunde, het geene wy, in deeze zaaken wat dieper uit te haalen, meenen aan te wyzen.

Het is kennelyk, dat de Geldzucht hier te lande meerder op de gemoederen der menfchen heerscht als elders, en by gevolge alles, wat geen taftelyke winft verfchaft, fchynt gunft noch achting te verdienen. Hier door worden veele fchrandere geesten, welker neiging tot de Dichtkunft heldt, in hunne jonkheid, door de Ouders uitgebluft, die geen kans ziende, om de Kinderen hunne zinlykheden te doen opvolgen, nochtans de uitwerkingen dier genegenheid trachten te ftuiten, en zo veel hen moogelyk is, hunne tedere zinnen te buigen naar de gemeene achtinge. Hier uit komt het, dat zeer weinigen, nu ouder geworden, hunne ingeboorene neigingen gevolgd hebben; want

*Quo femel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.*

dat is:

*Een vat houdt lang den fmaak van 't eerft ont-
fangen nat.*

Doch

Doch die hunne drift onmoogelyk konden wederstaan, vonden alrede veel van hunnen besten tyd verloopē, en daar door zich zelve onbekwaam om hun oogmerk te bereiken, zulks dat de vruchten van dit hemelfch zaad der Dichtkunft, hoewel in zeer goede aarde gestrooid, door de voorige veranderingen veelyds zo schaars opkoomen, dat zommige eeuwen, geenen, en veelen slechts zeer weynigen of naauwlyks éenen uitsteekenden Tooneeldichter, in onze taale hebben uitgeleverd: want deeze, zo wel als andere voornaame Kunsten, op redenen, regels en ervarenheid gegrond, en niet ten toppunt van volmaaktheid kunvende steigeren, tenzy door het vermeiden der gebreken, waar in men zyne voorgangeren van tyd tot tyd had zien vervallen, is zo ongelukkig geweest, dat haare beminnaars voor eenige jaaren, eer zy zo wel by de Fransche gekoesterd is, geen andere regels, langs welken te gaan, noch voorbeelden om na te volgen, wisten te verschaffen, dan die de Ouden, zo Grieken als Romeinen hadden naagelaaten; maar vermits de
uit-

uitvoering dier oeffeningen van ons zelf niet gezien was, en veele woorden, naar gelegenheid van zaaken, verscheidenlyk betekend, en die zich gemoeid hebben met dezelve te verklaaren, zelve in de zaak dikwyls onbedrevenen waaren, hebben die, om die naar hun verstand te voegen, menigmaal woorden geknot, gerekt, veranderd, uitgelaaten, bygedaan, of wel, die zonder uitlegging en oeffening misfchien onverstaanlyk waaren, in een gantsch anderen zin genoomen, of op iets anders toegepast, als die oude Meesters ons ten doelwit voorgesteld hadden.

Voeg hier by, dat de voorbeelden niet altyd ongefchonden, noch van de uitsteckenste naagebleeven, ook haare gebreken konden hebben; behalven, dat zelfs de allerbesten alleen aanweezen, wat de Ouden deden, en niet wat zy behoorden te doen. Ook kan een Tooneeldichter zonder de grondregelen wel te verstaan, bezwaarlyk recht oordeelen, welke men voor de besten keuren moet.

De lof evenwel, die de Ouden daar mede

de ingelegd hebben, en de luister hunner spelen, die ons door een dikken nevel toefchynt, heeft veele Dichteren hier te landen den luft ontvonkt, om hun spoor in te slaan, en insgelyks te beproeven, hoe verre zy het in de Toneeldichtkunde konden brengen; maar by gebrek van de regels en voorbeelden te verstaan, hebben zy daar in de deftigheden, noch die fierelykheden, veel min die volmaaktheid kunnen zien, welke zy zich verbeeld hadden. Echter wisten zy, dat het oogmerk en het einde van een Tooneelstuk is, te behaagen. Derhalven hebben het zommigen niet in de Kunst, maar in de Stof gezocht, en ieder daar in naar zyne goede of kwaade driften, verscheidenlyk gekeurd.

Die hier in het beste hebben aangetroffen, zyn, naar ons oordeel, welker keure gevallen is op de oude geschiedenissen, of op de gelukken en ongelukken hunner Vaderland of Voorouderen. Want schoon zodaanige Tooneelspelen te eenemaal in de stelling tegen alle voeglykheid en mooglykheid stryden, zyn ze echter altyd by het volk

aan-

aangenaam geweest. En deeze kan men stellen voor het eerste slag der Tooneeldichteren.

Het tweede en derde slag, in wien meêr kwaadaardige drift als weetenschap heerscht, hebben zich gewikkeld in belangen van Staat of Kerk, slaande op hunnen tegenwoordigen tyd, en dewyl het nergens en nooit ontbreekt aan menschen, die, misnoegd op hunne Overheden, niets liever hooren als de regeeringe lasteren, en ook de Dichter, gelyk meest ieder een, in Staatsgeschil zydkiezende, onmoogelyk kan vermeiden om in die verhandelingen, met eenen byzonderen nadruk, eigen aan de Dichtkunst, den eenen voor, en den anderen tegen te spreken; zo is dit slag van spelen met grooten toeloop van wederzyden beschouwdt, van deezen, uit vreugde van hunne meeninge zo openbaar te zien bevestigen, en van den anderen, om uit de minste omstandigheden voordeel te trekken, en zich, op hunne beurte, daar van te bedienen.

Insgelyks zyn met groot genoeg der aanschouwers vertoond de Tooneelspelen,
wel-

welker inhoud Godlyke of Kerkelyke stoffe verhandelen. Waar van de reden is, dat 'er altyd veelen gevonden worden, welken geen Godsdienst vaststellen, noch ook geene van allen, die alreede bekend zyn, willen aanneemen, meenende dat de Leeraaren van ieder gezindheid hun eigen belang in de zaak maaken, en alzo de waarheid aan hunne toehoorderen meerder trachten te verduisteren, dan op te helderen; dit doet hen verkeerde wegen inslaan: en door veelerlei omleidingen en veranderingen vervoerd, verbeelden zy zich, de waarheid eerder op het Tooneel dan in de Kerk te vinden. Hier by voegen zich, doch uit eenvoudiger inzicht, veele onnozele zielen, die van verstand zyn, dat het altyd godsdienstigheid en heilige yver is, overal, waar het ook zy, te gaan, daar men van God hoordt spreken. Zo het nu gebeurt, dat die stoffe, welke uitgewerkt wordt, eene verbodene Godsdienst beweerd of verheft, zo vloeijen ook voornaamelyk daar toe allen, die zo eene gezindheid aanhangen, zich inbeeldende openbaar ter preek te gaan, en daar door veel

veel op hunne gewaande vervolgers te winnen.

Het vierde slag van Tooneeldichters, door noch kwaadaardiger geeft gedreeven, verkoos stoffen, die byzonderen raakten, zomtyds wel onder versierde naamen; doch vermits de ongemeene en onlangs gebeurde voorvallen, zo onbedektelyk, dat ze den weg als met den vinger aanweezen. Deeze behaagden ook niet weinig aan het gemeene volk, gelyk lichtelyk af te meeten is uit het geene ons de ervaarenheid leerd, dat de meeste Menschen liever een halven dag lasterens, dan een half uur pryzens van een derden hooren, even of eens anders misflag de hunnen goed maakte.

Het vyfde slag, niet machtig genoeg tot de drie eersten, en tot het vierde niet altyd stofs of moeds genoeg hebbende, poogde echter mede eenigen te behaagen, en nam derhalven toevlucht tot de ongeschiktheid van daaden en woorden, die daarom iets ongemeens schynen, omdat ze ongeoorloofd zyn. Hierom worden die spelen by 't schuim van 't volk en lichtverleide aankoo-

me-

melingen begeerd, van hen met lust be-
schouwd, en greetig aangehoord, volgens
het spreekwoord:

*Nitimur in vetitum semper, cupimusque ne-
gata.*

dat is:

*'t Geen ongeoorloofd is behaagt ons allermeeft,
En na 't verbodene neigt doorgaans ieders
geeft.*

Het eerste slag van deeze vyfderlei Tooneel-
dichten heeft zeer weinige vyanden, ja
zelf byna geene gespeurd, zo lang die af-
gezonderd, geen gemeenschap hadden met
eenigen van de vier laatsten: zo dat die wei-
nige Tooneelspelen altyd met behaagen van
Regeerders, Kerkelyken en de gantsche Ge-
meente wierden aangehoord: maar de vier
anderen hebben zich de geheele Waereld
ten vyand gemaakt, en geen wonder: want
de eerste, te eenemaal strydende tegens het
ontzag en de gehoorzaamheid, die alle on-
derdaanen in 't byzonder overal, veel meêr
noch op openbaare toegelaatene vertoon-

B

plaat-

plaatzen aan hunne Overheden zyn verschuldigd, heeft niet kunnen ontgaan, derzelve haat en toorn op hunnen hals te laaden; schoon hachchelyke tyden zomtyds de verdiende straf deedt achterblyven; dewyl ze by hen met recht aangezien wierden als Trompetten om verandering te blaazen, Fakkels om twist en tweedracht te stooken, en Klokken om moord en brand te kleppen.

Het tweede, of liever derde in rang, heeft altyd den Leeraaren aller gezindheden, mitsgaders allen, die eenigzins Kerkelyke wetten en voorrechten achtten, tegens de borst geweest; dierhalven zy ampts- en plichtswegen genoodzaakt wierden, niet alleen de misbruiken op het hevigst te keer te gaan; maar ook, om het groot getal der zelve, alle Tooneelspelen te berispen, opdat, indien zy door stilzwygen, of aanpryzen het goed gebruik begunstigten, de eenvoudigen en licht te verleidenen, onder den dekmantel van dat weinige goede te zoeken, door den toefstel, en alle aanlokHzelen van de Tooneelspelen niet zouden verruikt

wor-

worden, en het tegendeel vinden van het geene zy zochten:

Aan het derde en vierde slag hebben zich alle redelyke lieden ten hoogsten geërgerd: want wie leeft 'er zo onbesprooken, die gaarne het onwaardigste zyner bedryven in het openbaar op het schandelykste zag vertoonen? en schoon, daar was in ons zelve niets byzonders te berispen, wie heeft geen vrienden en bloedverwanten, in welkers lof en laster men deel neemt? by gevolge heeft men voor zich en de zynen geduurig te vreezen dat geene, 't welk anderen straffeloos wordt aangedaan.

Met recht dan zodaanige Tooneelspelen verworpen, die iemand, of deszelfs misdagen, ten spot van al de waereld, als op een schavot ten toon stellen.

Met geen minder reden, hebben alle eerlyke en welopgebragte zielen eenen afkeer van het laatste slag der Tooneelspelen, welker ongeschiktheid zo weinig met de zeden en goede manieren overeenkoomen, dat ze by hen aangezien worden als zaad van onkruid, 't geen in de tedere gemoederen der

Kinderen van zelfs genoeg waft, en zo het gezaaid wordt, zeer licht alle andere planten van goede leeringen verftikt en onvruchtbaar maakt; inzonderheid hier te lande, alwaar de vryheid van te moogen doen en zeggen van veelen op het allerhoogfte wordt misbruikt; daar zy in tegendeel die loffelyke Kunft, niet alleen tot eerlyk vermaak, maar ook tot groot voordeel van het gemeen hadden behooren aan te leggen, het geene dan gefchied zou zyn; indien zy de Overigheid het beftier van Staat en Stad gelaaten, en niet als door duidelyken laft, zaaken van het Gemeenebeft verhandeld hadden; indien zy de Leeraars ieder in zyn gezindheid met hun opgelegd werk, dat is, het Geloove in te planten, en den weg des Hemels aan te wyzen, hadden laaten begaan; en indien zy, in plaats van het flechte volk en de aankoomelingen met steekfchriften op byzonderen, of met ongefchikte dertelheden te kittelen, zich hadden bemoeid, om de eerlykten en beften te noodigen, en die voorbeelden van zedelyke en burgerlyke deugden en geftrafte ondeugden voor te ftel-

stellen, 't welk zekerlyk geschieden zou, indien zy door de Treurspelen de grootste en edele gemoederen door schrik en medelyden zochten te zuiveren; dat is, de verfoeijelyke daaden zo afkeerig voor te stellen, dat men deernis krygende met den onschuldigen lyder, daar door aangeprikkeld wordt om hunne deugden, al waare het ten pryze van zulke verkeerde belooningen, gewilliglyk en met lust na te volgen; en indien zy door de Blyspelen trachtten, niet iemands mislag in het byzonder, maar de algemeene burgerlyke gebreken met levendige verwen zo bespottelyk af te maalen, dat ieder als in een spiegel zien kon, wat hem misstaat, zonder dat hy zich daar van op het allerminst gekwetst of beledigd vande, en dat de ondeugd gestraft wordt enz.

Dit alles wel waargenoomen zynde, wie ziet dan niet, dat de Tooneelspelen aan alle menschen niet alleen vreugd, maar ook vrucht verschaffen zouden?

Om dan zulk een vermaakelyk nut uit te vinden, en daarenboven de achtinge van de verstandigsten, ja de gunst der haaters

van de Tooneeldichtkunde te verkrygen , hebben zich de Franschen een tyd herwaards bevlytigd , en zedert eenige jaaren , niet alleen door uitmuntende voorbeelden van deugd en ondeugd geduurig in hunne Treurspelen voor te stellen , en , door het zuiveren van veele misbruiken en groove ongeschiktheden , door kwaade gewoontens in de Blyspelen ingesloopen , maar ook door aardige vindingen , vreemde voorvallen , vaste redeneeringen en roerende hartstochten , alles met zulk een overleg op den voet der Ouden te zaamengevoegd , en door een gemaatigd , dat door die goede stellingen de oogen en ooren de zaak zelve , als of die waarlyk gebeurde , meenden te zien en te hooren , en daar by zulk een indruk in de ziel gaaven , dat die , denkende alleenlyk vermaak te genieten , ook zonder opmerking door de deugd ingenoomen wierden.

Doch hier te lande meenen wy , dat niemand , immers zeer weinigen , eenige eigene vindingen , anders als op het voorbeeld van anderen , zonder tot de bron der zaake zelve in te dringen , aan den dag gebragt heeft ;
veel

veel min, dat ons zommige regelen, getoetst en vergeleeken aan de ervaarenheid der Ouden, langs welken men veilig gaan kan, voorgeschreeven zyn.

Ook is ons onbekend, dat de Franschen, hoewel zy veel omtrend die zaak met opmerking, verstand en lof onderneemen, nochtans nooit, die uit den grond volkomenlyk verhandeld hebben. Dit gebrek trachten wy te vervullen; tot dat einde is ons oogmerk alle de oorzaaken aan te haalen, die de Tooneelspelen luister kunnen byzetten. Niemand denke echter, dat wy ons inbeelden, of uitgeeven voor Meesters en eenigste Uitvinders van die edele Weeten-schap.

De Ouden hebben voor de nakoemelingen een zeer vermaakelyk Lusthuis gebouwd; maar de weg daar na toe is duister en onzeker: vermits de meenigte der omleggende doolwegen en ompaden, verzochten wy vooraf de bedreevenen tot leidlieden, om door hunne hulpe het rechte spoor te volgen, dat van ons ingeslagen zynde, hebben wy het naderhand tot ons eigen

vermaak afgctceekend, en, opdat het anderen met minder moeite mochten vinden, nu gaarne willen gemeen maaken. Het eenigste, van ons hier bygebragt, is, hier en daar een gemakkelyker wegje, of korter toepadje aan te wyzen, het geene wy in het doorreizen ontdekten; of, om klaarer te spreken, het zyn de voetstappen der Ouden, die wy trachten op te volgen, welker ommetrek door den tyd byna uitgesleeten en naauwlyks kenbaar geworden is, deeze is ons klaarer opgehelderd door verscheidene Geleerden, die deeze stoffe met ryp overleg verhandeld hebben; gelyk als SCALIGER, VOSSIUS, enz. en voornaamelyk door de Fransche Tooneeldichtschryvers, als HEDELIN, CORNEILLE, RACINE en anderen (a).

Wat de onderyinding ons geleerd heeft,
heb-

(a) Het Fransche Werk van den Abt d'Aubignac, bestaande in drie deelen, en genaamd *La Pratique du Theatre*, is naar gedachten, in den tyd, waarin dit Onderwys geschreeven is, noch niet bekend geweest. Het waare te wenschen, dat het door een bekwaame hand in 't Nederduitsch vertaald wierdt.

hebben wy daarby gevoegd, opdat het werk zo geschikt wierde, als het met onze zeden en landaard best overeenkwam, even gelyk de Franschen het met de hunnen overeengebragt hebben.

Hier door hoopen wy den Leergierigen en Aankoomelingen in de Kunst, geene onaangename dienst te doen; den Verstandigen zullen wy even zo zeer verplicht zyn, indien zy ons oogmerk, of netter verklaringen of nieuwer versierzelen weeten by te zetten.

Wy zullen, eer wy volkoomen tot de Tooneelpoëzy overgaan, den Aankoomelingen, in eenige navolgende Hoofddeelen, eene beschryving der Dichtkunst in 't algemeen, als ook in haare byzondere deelen vooraf geeven, omdat zy vooral in dezelve, eer zy tot het zaamenstellen van spelen hunne gedachten laten gaan, behooren onderrecht te zyn.

EERSTE HOOFDSTUK.

*Van het Einde en de Natuur der
Poëzye.*

nder die, welke van de Dichtkunst geschreeven hebben, is doorgaans geschil geweest, of het oogwit derzelve was, alleenlyk te vermaaken, ofte met vermaak nut te doen.

Wel is waar, dat het vermaak, als vermaak aangemerkt, nut is; en dat alzo, de Poëzy vermaak aanbrengeude, ook met eenen nut zal doen; maar boven dit nut, dat alleen in 't vermaak geleegeu is, kan 'er noch een ander zyn, daar 't vermaak aangehecht zal weezen: en dat alzo, dat het daar uit zal spruiten, als de vrucht aan eenen boom; gelyk alle nut noodzaakelyk, in die 't geniet, vreugd en vermaak verwekt, of zo, dat het daar slechts by zal gevoegd zyn,
als

als een lekkere saus by voedzaame spyze. Welke laatste wys, alzo daar in het nut zelf vermaak, en 't vermaak noch daarenboven nut veroorzaakt, wy voor de beste keuren, en oordeelen het einde van de Poëzy te zyn.

Want ieder is van natuure gehouden zyn eige beste te zoeken; en alzo hoe bekwaamer myn naaste is, om myn best te bevorderen; hoe meêr ik dat van hem te verwachten zal hebben, ben ik ook gehouden, zyn beste te zoeken, waar in die voorschreevene bekwaamheid gelegen is.

Dit is de grond, waar op steunen alle Leeringen en Onderwyzingen, en wat men anders voor zyn evennaasten zoude kunnen doen: en niemand, die al zyn doen en laten naar de rechte reden regeldt, zich zal afloooven, met voor een ander te arbeiden, zonder inzicht, van dat daar van cenige vrucht weder tot hem zal keeren.

De Menschen nu konden elkanderen niet leeren, nochte onderwyzen, dan door 't bekend maaken van hunne gedachten en begrippen; waar toe d' allereeredste de Spraak uit-

uitgevonden is, en daarna het verbeelden derzelve door Geschrifte.

Maar alzo de waardigheid der zaaken, die gesproken of geschreeven wierden, by het meeste deel der Menschen krachteloos was, om door haare eige schoonheid, dezelve behoorlyk tot hooren, en leezen te bekooren, hebben de Wyzen, omdat uit te werken, by het eene en andere, sieraaden en aanlokzelen verdicht en gevoegd.

Dezen hebben zy geplaatst, of in de stofte, waar van zy handelden, ofte in de bewoording, daar zy hunne gedachten mede uitdrukten. De stoffe, of de zaaken zelve, hebben zy opgetooit met zinryke verdichtzelen, geestige vindingen, aardige strecken, enz. De bewoording hebben zy gevuld met alle de bloemen en looveren, daar de Redenrykkunst (RHETORICA) van handeld, by dezelve *Tropi* en *Schemata* genoemd.

Waar by eindelyk, alzo de stem, op zekere wyze geboogen, groote kracht heeft op de menschelyke gemoederen, by gekoomen zyn de trant en maat der syllaben of let-

lettergreepen, en in de hedendaagfche taal, 't rym: uit welke dingen de vaerzen beftaan, en waar van eigenlyk de Rymkunft handelt, by de Latynen *Rhythmica* genoemd.

En dit alles oordeelen wy, dat onder den naam van Poëzy hedendaagfch begreepen wordt. Zo dat de Dichtkunft in 't kort kan befchreeven worden, dat zy *eene Kunst is, om de zaaken met alle fieraad, dat de ftof of bewoordinge toelaat, aardige vindingen en fierlyke redenen, in vaerzen te befchryven.*

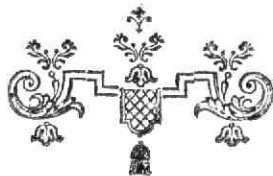
Een Dichter dan mag allerleye flag van zaaken verhandelen, en behoordt zich niet alleen met verdichtzelen op te houden, gelyk ARISTOTELES, zo zommige Geleerden zeggen, en eenigen andere gemeend hebben: die daarom LUCANUS, en anderen zyns gelyken, die waare gefchiedeniffen, in Heldendicht opgezongen hebben, uit het getal der Dichteren hebben willen uitschrabben.

Maar hy moet dezelve fieren, en in de ftoffe, en in de bewoording, met alle de bevalligheden en optooifelen, die en 't een en 't andere kunnen verfchaffen. Zo dat hy ook dien heerlyken naam niet voeren

mag

mag, indien 'er een van allen in zyn vaerzen gebreekt: want het is geen Poëet, die alleen in vaerzen iets beschryft, schoon hy alle het andere waarneemt, gelyk in de Romans geschied, die daarom geen Poëzy zyn.

Dewyl nu alles, wat eenig sieraad kan aanbrenge, in de Poëzy moet waargenomen worden, zo blykt, dat zy de kunstigste, en moeijelykste van alle wyzen van schryven is; en dewyl haar oogmerk is met vermaak te leeren, met eenen ook de treffelykste en uitsteekenste van alle anderen.

 TWEEDE HOOFDSTUK.

*Of de Natuur, dan of de Kunst, een
Dichter maakt.*

Al eer men, onzes oordeels, naar behooren op deeze vraage kan antwoorden, moet vooral onderzocht worden, wat men met het woord *Dichter* verstaan moet. By het welke derhalven wy niet verstaan zo een, die alleen eenige woorden, volgens den trant en maat van vaerzen, weet by den anderen te schikken, en op rym te stellen; dewyl dat niet genoeg is, volgens de bepaaling, die van de Dichtkunst is gegeven: want de Dichter, aan wien onze beschryving der Dichtkunst zal voegen, moet een kunstenaar zyn in het beschryven van zaaken, mer versieringen van vindingen en redenen; even gelyk C I C E R O zynen Redenaar beschryft, die, schoon nooit zo volmaakt in de Na-
tuur

tuur gevonden , echter , als in ieder een voorbeeldt verstrekt aan allen , die zich in deeze Kunst willen oeffenen.

Van deezen wordt gevraagd , of hem de Natuur ; dan of hem de Kunst tot die volmaaktheid gebragt heeft.

By de Natuur verstaan wy alleenlyk die byzondere bekwaamheid , en gesteltenis des Geestes , die men in alle uitsteekende Dichteren bevindt geweest te zyn ; bestaande :

I. In die ongemeene sterke kracht en vlugheid van verbeelding , waar door zy de zaaken zeer levendig en als tegenwoordig weeten uit te beelden ; nevens alle gelykenissen , tegenstellingen , veranderingen , en eigenschappen derzelve , voor zo verre die met de woorden , bekwaam om dezelve uit te beelden , begreepen worden.

II. In een lust en genegenheid , om de drift des geests te volgen , die dikwyls afgescheiden van die eerste en noodiger bekwaamheid , wordt gevonden.

By de Kunst moeten verstaan worden alle kunsten en wetenschappen , door oeffening met den tyd verkreegen , die gemeenlyk

lyk onder den naam van Geleerdheid worden begreepen, en die alle anderen met den Dichter gemeen kunnen hebben: gelyk daar zyn naauwkeurige kennisse der Taale, waarin men dichten wil, Redenrykkunst, kennisse van de gemeene bekende Historien en Poëtische versieringen, Zedenkunde, Staatkunde, Oudheid, en vooral een grondige kennis dier zaaken, waarvan men voorheeft te schryven; volgens het zeggen van HORATIUS:

*Cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deferet hunc, nec lucidus ordo.*

dat is:

*Wiens keur een stof, die in zyn macht is,
heeft verkreegen,
Zal om Welsprekenheid, noch, ordre zyn
verlegen.*

Dit aldus aangemerkt hebbende, blykt klaarlyk, dat, nochte de Natuur zonder de Kunst, nochte de Kunst zonder de Natuur, een Dichter maakt.

Want de Natuur zonder oeffening van

 Kunst,

Kunst, kan, volgens onze bepaaling, niet voortbrengen als een hoop ruwe en onbeschaafde losse begrippen, zonder sieraad van vindingen en redenen, die vooral in een Dichter vereischt worden.

De Kunst daarentegen zonder de Natuur, niet anders als een deel styve, onaardige en drooge stellingen, als aan dewelken die losheid, leevenheid en aardigheid van vindingen ontbreeken.

+

 Zo dat die beiden te zaamen koomenden, een volmaakt Dichter kunnen uitmaaken, die evenwel aan de Natuur het meesten en 't voornaamsten schuldig blyft, als door de welke hy van alle Schryveren word onderscheiden: naamelyk, die alle rym en vaerzen, nevens het sieraad van vindingen en redenen voorbygaande, de zaaken alleenlyk bloot en eenvoudig, zo als die in het verstand vallen, beschryven.

EERSTE AANHANGSEL,

Uit PETRONIUS ARBITER vertaald.

W einigen hebben tot in den aard van een gedicht doorgedrongen: want zo dra een van hen een vaers zyn maat heeft gegeven, en een vloeyjenden zin met een grooten zwier van woorden uitgedrukt, durft hy zich inbeelden, dat hy alreë ten top van Helikon is opgesteeën. Zo hebben veelen, vermoeid van hoofsche twistredenen, gemeenlyk hun gemak gezocht in 't schryven van Gedichten, als nu een geruster haven genaakende, en geloovende, dat veel lichter een Gedicht, als een Pleidooi, met een deel verwaande spreukjes opgesmukt, zyn vollen zwier was te geeven. Maar een edele ziel veracht de opgeblaazenheid, en het verstand kan geen heerlyk werk voortbrengen, ten zy het met eene ryke zee van geleerdheid overstroomd is.

Men moet alle straatwoorden vermeiden, en die verkiezen, die boven het gemeene

grauu verheven zyn, om dit in zyn kracht te zetten:

Ik haat het breidloos graau, en dryf het van my af.

Men moet vooral meê toezien, dat de spreuken niet buiten het lichaam der reden uitfteeken; maar dat ze beiden zo onder malkander gedommeld zyn, gelyk de gloeijenfte kouleuren in een kleed onder een worden geweeven.

Dit spoor heeft HOMERUS gevolgd en de Lierdichters, met den Roomschen VIRGILIUS en HORATIUS, verwonderlyk om zyn gelukkige sieraaden: want de rest hebben den heirbaan der Poëten gemist, of gefchroomd die wederom te rug te keeren en hun eigene vaerzen te schaaven.

Zie eens hoe ze allen, die onderstaan hebben het doorluchtig werk der Inlandsche Oorlogen te beschryven, onder diên last bezwyken zullen, 't en zy ze doordronken zyn in de stroomen der geleerdheid: want waarachtige geschiedenissen moet men in
geen

geen vaerzen verhaalen, 't geen beter van Historiefchryvers wordt uitgevoerd; maar de vrye geest en drift der Poëten moet zyn zwier hebben, en uitbarsten met omwegen, en invoeringe van Goden, en een versierde mengeling van dreunende spreuken, dat het beter een voorspellinge en orakel van een opgetoogen gemoed, als een naauwkeurig bewys gelyke.

T W E E D E A A N H A N G S E L,

Uit de Rag. xxvii. Part. i. van TRAJ.
BOKKALINI, vertaald.

*APOLLO bestraft de Doorluchtigste
Zang-godinnen zeer seberp, omdat
zy den Poëtischen Geest weele onwee-
tende verstanden inblaazen; en zy
verantwoorden baar doen zeer deftig.*

A P O L L O, ziende de werken der heden-
daagsche Italiaansche Dichteren in
Gelykenissen, Overdrachten, *Allegories* of

Byspreuken, *Hiperboles* of Stoffeering, en andere braave vindingen, waar mede men de geleerde Dichten anders gewoon is te sieren en te verryken, meerendeels vol groote onvolmaaktheden; deed nu twee dagen verleeden de Doorluchtigste Zang-godinnen voor zich roepen, dewelke hy zeer scherpe-lyk bestrafte, dat zy den alleredelsten Poëtischen Geest een hoop onweetenden inbliezen, die, omdat zy niet volharden in den arbeid, om, door zweet van geduurige oefeningen, de volmaaktheid der Dichtkunst te bekoomen, een hoop elendige Dichten in 't licht bragten, door dewelke de Dichtkunst zeer veel aanzien kwam te verliezen, die anders de wellust der goede letteren, het eenigste vermaak der letterlieden in hunne bezigheden, de waare verkwikking der Geleerden en de paerel van alle vrye kunsten is; en, dat niet zonder groote opspraak der Zang-godinnen zelf; van dewelken de uitgelezensten onder de geleerden begeerden, dat zy die gaave des Poëtischen Geest, alleen zouden mededeelen aan arbeidzaame, en op geleerdheid zo verliefde verstan-

ftanden, die zich waardig deden keuren, van zo uitfteekend een genade van haar te ontfangen. Hier op, zegt men, heeft POLYHYMNIA, uit den naam van de andere Zanggodinnen zyne Majesteit geantwoord: dat zy in het aanblaazen van een Poëtifchen Geest, en overvloeiende springader van fraaije vaerzen altyd gewoon waaren te zien op de vruchtbaarheid, en natuurlyke leevenheid van iemands verftand; dat ook aan zyne Majesteit bekend was, dat de gaaf des Poëtifchen Geestes voor de kenniffe der Kunst en Weetenschap der onderwyzing ging, en dat het daarna een byzondere plicht was der geenen, die wiften, dat zy van de Zang-godinnen zo zonderling een gaave hadden ontfangen, het talent aan hen gegeven, door geduurige oeffening der goede letteren, te verfieren en verryken: en dat, wanneer zyne Majesteit dat deftige verftand van zyn beminden PINDARUS met dien Poëtifchen Geest aanbliet, hy t'eenemaal ontbloot was van alle die pryswaardige weetenschappen, waar mede hy zich naderhand zo rykelyk bekleedde. POLYHYMNIA

hadt zo haast haar reden niet geëindigd, of de doorluchtigste ERATO voegde daar by, dat de oorzaak der kwaade hoedanigheid der Gedichten van eenige hedendaagsche Italiaansche Geleerden niet moest toegeschreeven worden aan de traagheid der Dichteren, maar aan de elende der tegenwoordige tyden, waarin die zeer milde MECENATEN t' eenemaal ontbreekende, welke weleer de waare stut en steun der zeer edele Dichtkunst waaren, men by de menschen van dezen tyd niet als die wetenschappen in hooge achting zag, welke iemand tot een zeker en tegenwoordig voordeel strekken: en niet die geenen, welken alleen vermaak en lof aanbrengeu. Een ongeluk, 't welk oorzaak was, dat men in deeze tegenwoordige eeuw alleen trachtete die wetenschappen te leeren, die het lichaam onderhouden, en in geringe achting gekoomen waaren, die, welken de ziele voeden. Waar door gebeurde, dat die zelve Zang-godinnen alle dagen genoodzaakt wierden met droefheid te zien, dat de verhevenste en edelste geesten, die zy allervierigst bemin-

den,

den, en die zy den uitsteekensten Poëtischen geeft, naar haar uitterfte vermoogen, hadden ingeblaazen, veel eer, met groot geweld de gaaf der Dichtkunft en de drift des verftands, van vaerzen zwanger gaande, wederftonden, als zochten in te volgen. En dat derhalven de verhevenfte Italiaanfche verftanden uit enkele nooddruft van brood gedwongen zynde, die edele oeffening der Dichtkunft, daar zy hunnen geeft toe genegen kenden, te verlaaten, zich met zo groot eene gretigheid gingen drenken in voordeelige weetenschappen, dat onlangs een zeer edel Italiaanfch verftand, wanneer het juist op het vuurigft bezig was met het maaken van een zeer aardig vaersje, genoodzaakt wierdt die deftige arbeid aan een kant te leggen, om twee dukaaten te verdienen met het maaken van een *Informatie* in Rechten voor zeker pleidooi, en, dat zyn beminde VIRGILIUS, de eer der Dichtkunft, door zyne geestige vaerzen zo hoog heeft doen groeijen, omdat hy ge- duurig door de ongemeene mildaadigheid van AUGUSTUS wierdt onderhouden.

Dat het ook onmogelyk was voor de hendaagsche Dichters, met gestadige oeffening, de Akkeren der Dichtkunst te kunnen bouwen, die niet anders als onvruchtbaare doornen voortbragten, en, dat haar en de andere Zanggodinnen, haare medegezellinnen, het harte barstede, omdat zy zyne Majesteit in gedachten moesten brengen, dat GIOVAN ANDREA VAN ANGUILARA, van enkel ongemak, binnen Rome, in de straat van *Torre di nova* op een huurkamer is gestorven; en dat de zeer vermaakelyke GIACOMO SANNAZARIO, in die zelve Stadt, tot de uitterste behoefelykheid van alle dingen, die een mensch meest van nooden heeft, gebragt zynde, van enkele dolheid zyne dagen eindigde; en, dat LODOVICO ARIOSTO, en TORQUATO TASSO, de helderste lichten der Italiaansche Dichtkunst, van de gierigheid en ondankbaarheid der tegenwoordige tyden zo beestelyk gehandeld zyn geweest, dat alle de Geleerden hen zonder mantels en met t'eenemaal gescheurde wambuizen op PARNAS hebben zien koomen.

DER.

DERDE HOOFDSTUK. ●

*Van de Natuur en Eigenschappen van
een Gedicht.*

 en Gedicht is een beschrijving van een zaak, met sierlykheid van gedachten en woorden, op vaerzen.

In alle de Gedichten zyn aan te merken, de Stof, de Vorm, en de Eigenschappen.

In de Stof zyn aan te merken de zaaken en de orde, op welke de zaaken geschikt behooren te zyn.

De zaak moet één en volkoomen zyn: want meêr als eene zaak zynde, zyn het zo veel verscheidene Dichten, als 'er zaaken zyn, of voorwerpen verhandeld worden, en voor zo veel de volkoomenheid betreft, is het onvolmaakt, als 'er iets byzonders ontbreekt, en iets overtolligs zynde, is dat overtollige een gedeelte van een ander Gedicht.

De

44 O N D E R W Y S I N D E

De orde moet in een Gedicht heel anders zyn als in andere beschryvingen, volgens het zeggen van HORATIUS, in zyn Boek over de Dichtkunst:

*Ordinis hæc virtus erit, & Venus, aut ego fallor,
Ut jam nunc dicat jam nunc debentia dici;
Pleraque differat, & præsens in tempus omittat.*

dat is:

De welstand en de deugd van d' orde in een gedicht

Is, dat men aanvang van 't geen laater is verricht,

En dikwyls 't geen dat eerst gebeurd is, achter plaatze.

En verder, daar hy HOMERUS pryft, van wien hy zegt:

*Nec reditum Diomedis ab interitu Melcagri,
Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.
Semper ad eventum festinat, & in medias res,
Non secus ac notas, auditorem rapit.*

dat

dat is:

*By Meleagers dood begint hy 't wederkoomen
Van Diomedes niet, noch Troijens ondergang
By 't dubbel Ey: hy spoeidt na 't ende, en
zonder lang*

*Zich op te houden, voerd zyn leezzer in het
midden*

Der zaake, als of zy hem bekend waare.

De Vorm van 't Gedicht zyn de Vaerzen.

In de Vaerzen zyn aan te merken, de
Trant, de Maat, en het Rym.

De Trant moet vloeiend zyn, volgens
HORATIUS in zyn gemelde Boek:

*Non satis est pulchra esse Poëmata, dulcia
sunt.*

dat is:

*Een Dichter moet
Alleen niet draavende, maar vloeiend zyn,
en zoet.*

In 't Rym moet een overeenstemming
van geluid, met verscheidenheid, en zon-
der gedwongenheid gevonden zyn.

De

De Maat is verscheide, naar de verscheidenheid der lengte van de regels, waar van de langste dertien sillaben zyn, en de kortste zes, om goet te zyn.

De Eigenschappen zyn sierlykheid van gedachten en woorden.

Van gedachten, zyn aardige vindingen, kwinklagen, loopjes, neepen, gelykenissen en byverdichtzels, welke laatste waarfchynlyk moeten zyn, volgens het meêrgemelde Boek van HORATIUS:

Ficta, voluptatis causa, sint proxima veris.

dat is:

Gy moogt uw dicht wel met versieringen versieren:

Maar 't zy waarschynelyk, al 't geen gy wilt versieren.

En niet wanschikkelyk volgens dat van denzelve:

*Qui variare cupit rem prodigialiter unam:
Delphinum silvis adpingit fluctibus aprum.*

dat

dat is:

Die bunne werken

*Wanfchiklyk tooijen, zyn gewoon een Dolle-
fyn*

*In 't bofch te plaatzen, en in zee een
Everzwyn.*

In de fierlykheid van woorden zyn aan te merken de enkele woorden, en de zaamenftelling der zelve.

De woorden moeten goed Neêrduitsch, beduidelyk en gebruiklyk zyn, en wegens de letteren, naar de natuur der zaaken, hart of zacht gekoozen zyn.

In de zaamenftelling der woorden is aan te merken de Styl van zeggen, en Letterkunnftige orde.

De Styl van zeggen is drie-
derlei

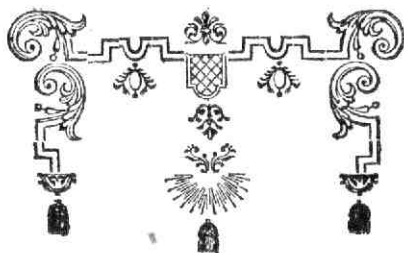
{ Hoogfte,
Middelbaare
en Laagfte.

In dezelve is ook aan te merken, dat die overal gelyk zy, en getemperd naar de Stof, die verhandeld wordt.

De Grammatifche orde moet, in de Neêrduitsche Taale, naauwer in acht genomen

men worden, als in de Griekfche en Latynfche.

Tot de fierlykheid van woorden, en tot de zaamenftelling derzelven, als mede tot de verfcheidenheid des Styls, behooren de *Tropi* en *Schemata*, die men in het Duitfch mag noemen *Woordwaalingen* en *Woordgeftalten*.

VIERDE HOOFDSTUK.

Verdeeling der Gedichten.

 lle Gedichten worden verdeeld, en krygen gevolgelyk hunnen naam, ten eersten, uit de Stof, ten tweeden, uit de Trant, ten derden, uit de Manier van Verhandeling.

I. De Stof is, of pryzende, als de *Heldendichten*, *Bruilofsdichten*, *Verjaardichten* enz.

Of laakende, als de *Hekeldichten*, *Schimpdichten*, *Vloeken*, *Paskwillen*, enz.

Of klaagende, als de *Elegien*, volgens dat van OVIDIUS:

Elegeta Flebile Carmen.

dat is:

Elegie is een Treurgedicht.

En op de dood van TIBULLUS:

D

Fle-

*Flebilis indignos Elegeta solve capillos,
Ab nimis ex vero jam tibi nomen ineſt!*

dat is:

Och droevige Elegie ontknoop de zwarte hairen!

*Nu voerdt gy al te waar den naam van
Treurgedicht.*

Of eenvoudig de zaak beſchryvende, als **Lucretius**, van de natuur der Dingen. **Buchanaan**, van de Sphceeren. **Vondel**, van de Godbeſpiegelingen, enz.

II. Uit de Trant, als die maar den naam hebben uit de manier van Rym, als *Lierdichten*, *Klinkdichters*, *Rondeelen* en andere verouderde ſoorten enz.

III. Uit de wyze van verhandelingen, die, of is bedryvende, of vertellende, of gemengd uit beiden.

Bedryvende zyn, die door ſpreekende perſonaziën worden ingevoerd, als *Tooneeldichten*, *Zinſpeelen*, *Zaamenſpreekende Herders* en andere *Gedichters*.

Vertellende zyn alle, daar de Poët alleen ſpreekt:

spreekt; en hebben, of hunnen naam uit het geheele Gedicht, gelyk als een *Heldendicht*, in 't begin, midden en einde doorgaans niet als den Held of zyn daad beschryvende.

Of uit haar einde, gelyk de *Puntdichten*, die alleen schynen gemaakt te zyn om haar besluit, daar alle de voorige leeden van het Gedicht alleen worden uitgerekt, om te krachtiger het einde te dienen.

Gemengde, daar de Poëet en personen spreken, als verscheide *Eclogen*, of *Herderszangen* van VIRGILIUS, en eenige *Fischersklachten* van SANNAZARIUS, enz.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de Natuur en Eigenschap van het Heldendicht.

eldendicht is een Gedicht, een Heldendaad beschryvende met meêr uitsteektheid als eenige andere Gedichten.

Eer wy tot de verdeeling en verklaring van deze bepaaling des *Heldendichts* voortgaan, zullen wy vooraf aanmerken, dat wy maar alleen en eenvoudig van een *Heldendicht*, en geenzins van de weide uitbreiding, die het *Epos* by Grieken en Latynen heeft, hier zullen spreekken.

In een *Heldendicht* dan zyn voor eerst drie dingen waar te neemen, de Stof, deszelfs Verhandeling en de Trant.

In de Stof worden wederom drie hoedanigheden vereifcht, dat zy naamelyk *Enkel* zy, *zich zelfs gelykende*, en *waar of waar-*
 schyn-

fchynlyk. De Enkelheid en waarschynlykheid, als 't eenemaal klaar, zullen wy voorbygaan, en alleen zeggen, dat zy zich zelf moet gelyk zyn; en omtrent de *Ingevoerde Perzonaazie*, dat hy overal, of door de reden, of Godsdiens, of andere Edelmoedigheid, stantvastig zy, en doorluchtig door daaden en afkomst, of een van beiden; omdat dit in den Toehoorder of Lezer de meeste achting en geloof veroorzaakt; en inzonderheid mede *omtrent de Daad zelfs*, dat die op de eene plaatze niet anders als elders verhaald worde; dat zy verhaalens waardig zy, ('t geen CLAUDIANUS niet overal waarneemt,) en geen verkeerde daad, dat is, een schelmstuk, of diergelyke ondaaden als Heldenstukken worden gepreezen.

De Verhandeling van de Stof moet hoogdraavender zyn, om de hoogdraavende stoffe, omdat hier, anders als in Spelen, de Poëet overal zelf spreekt, en omtrent het rym alleen zyn eigen karakter heeft waar te nemen.

Zy moet versierd zyn met *Rhetorische* sie-

raaden van *Schemata*, *Gelykeniffen*, *Verfietingen*, *Spreuken* enz. al te zaamen doorluchtiger om voorige redenen. Doet hier by de *Invoeringen van Goden* enz. En ten laaftten de order; in 't begin een aanroeping van Goden en andere waarneemingen by de beste Poëten in gebruik. Zo spreekt HORATIUS:

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo, &c.

De *Trant* zy hoogdraavende, evenwel zedig, niet opgeblaazen, gelyk de windige Vaerzen van BARA (1), KOENERDING (2), DE GRAAF (3), en diergelyken. Ook niet wild,

(1) JAN BARA, Dichter van *Hemel en Hel*, of *Zegen en Vloek*, in het Laaftte Oordeel; ook van twee Treufpelen, *de Herftelde Vorft*, en *Galtens* en *Alimene*, als mede van twee wat iterk-dubbelzinnige of eerder vuile Kluchten.

(2) Wegens JAN KOENERDING fchynt het Kunftgenootfchap zyn *Mildaadigen Minnaar*, of *Kuifche Slavin*. Blyeindend Treufpel, in 't oog te hebben.

(3) MR. HENDRIK DE GRAAF, erbarmelyk Vertaaler

wild, zonder flot, gelyk SIBYLLE VAN GRIET-
 HUIZEN (4), CORNELIA VAN DER VEER (5)
 en anderen. Ook pryzen wy, in deeze soort
 van Dichten, de Alexandrynsche maat,
 van twaalf en dertien lettergreepen, als de
 beste en gebruikelykste, en vooral zy ner-
 gens

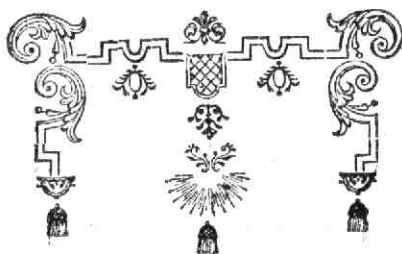
ler van *Agrippa of Valsche Tiberinus*, heeft noch in 't
 licht gebragt vier Tooneelspelen, als *Jobanna, Konin-
 ginne van Napels, Alcinea, Aurora en Stella*, en *Duller
 Ammiraal*, welken, schoon zy zeer winderig en op-
 geblaazen van styl, duister en slecht van taal zyn,
 echter meest allen op den Amsteldamschen Schouw-
 burg, toen ze eerst uitkwaamen, vertoond zyn, maar
 geen stand gehouden hebben. Zie van deezen DE
 GRAAF en zyne Vrienden JOAN BLASIUS, P. DUBBELS,
 en diergelyke woefte en onkundige Rymers, des Kunft-
 genootschaps onderzoek enz. benevens andere Werk-
 jes, die geplaatst zyn achter *Dichtkunst en Schouw-
 burg, Voorspel*, in 't Jaar 1719. voor 't Kunftgenoot-
 schap in Oétavo herdrukt.

(4) Berymster van zeker Boek in 4to, genaamd
Hemelsche Troostborne, in 't Jaar 1651. te Leeuwaarden
 by Claude Fonteyne gedrukt.

(5) Van haar kan men eenige Vaerzen leezen in
 den *Latwerfstryd* tusschen CATHARINA QUESTIERS en
 CORNELIA VAN DER VEER, in 't Jaar 1665. by Adriaan
 Veenendaal in 12mo gedrukt.

gens bezwykende , gelyk JAN Vos (6). Zy zy ryk en waardig aan zoo doorluchtigen werk ; vloeijende zonder lafheid , gelyk KATS, KRUL en diergelyken; en ten laafsten *Eenpaarig* naar den aard van de Stof; want in een beschryvinge van Liefde voegen geen woorden, die een Orkaan en Oorlog paffen.

(6) Zie van hem het Zedig en Dichtlievend Onderzoek op *Aran en Titus*, in 't Jaar 1718. te Amftterdam, by Johannes Oofterwyk in 8vo gedrukt.

O N D E R W Y S
 I N D E
 TOONEEL-POËZY.

ZESDE HOOFDSTUK.

*Van de Nuttigheid, en 't vermaak
 der Tooneelspelen.*

Naardien niet alleen het recht gebruik der Tooneelspelen, maar zelfs de geheele Dichtkunst van veelen, hoe wel t'onrecht, veracht wordt, zal het niet ongeraaden zyn, onder de byzondere nuttigheden der Dichtkunst ook eenige byzonderen, in de Tooneelspelen te vinden, te berde te brengen.

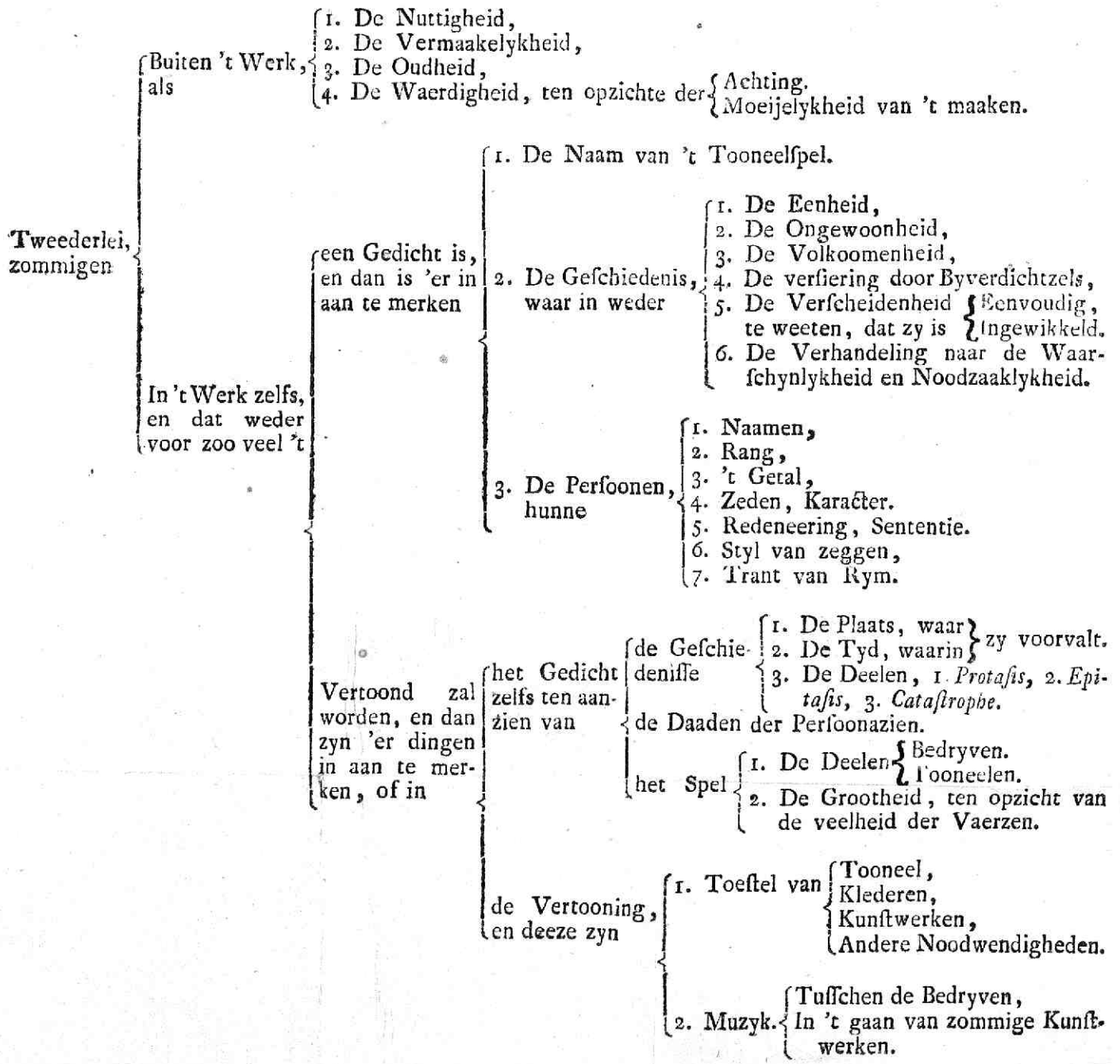
De Nuttigheden der Tooneelspelen zyn tweezins aan te merken; in 't byzonder, of in 't gemeen.

Die in 't byzonder aan te merken zyn,

V A N D E
NATUUR EN EIGENSCHAP
 D E S
T O O N E E L S P E L S.

Tooneelfpel is een Gedicht, alleen, door spreekende Perfoonazien, eene Geschiedenis beschryvende, bekwaam om vertoond te kunnen worden.

De Eigenschappen desselfs zyn

raaken of den Maaker, of den Speeler, of den Aanschouwer.

Die den Maaker raaken, bestaan in de kennis van de Weetenschappen, Scherpelingen des Oordeels, en Eer en Glorie.

Dat in den Maaker zyn moet kennis van alle Weetenschappen, blykt; dewyl het zeker is, dat niemand een voortreffelyk Dichter kan zyn, tenzy hy grondig verstand hebbe van alle die dingen, dewelke tot versieringen van zyne werken noodig zyn, en deeze, zynde veelen en veelderhanden, gehaald moettende worden uit allerhande kunsten en weetenschappen. Dit is een Nut, dat wel niet regelrecht uit het maaken der Toneelspelen, of andere Dichten voortkomt, maar by gevolg, en daarom ook bygebragt wordt, om te toonen hoe veel 'er van noden is, eer men zich zoude moogen begeeven tot iets van gewichte te maaken; en daaruit te besluiten, dat het geen slechte noch gemeene zaak is, een goet Dichter te zyn.

De geduurige scherping des Oordeels komt in den Maaker, alzo het Dichten voor een
fryp-

flypsteen des verstands strekt, dewyl alles zo net en naauwkeurig moet gesteld worden.

Eer en Glorie volgen eindelyk den Maaker, niet alleen by Geleerden, maar zelfs by Ongeleerden; ja, dat meêr is, by die geenen, dewelken de Dichtkunst met den monde verachten, dewyl zy by hen zelven verwonderd zyn, dat 'er van natuur zo begaafde en door kunst geoeffende verstanten gevonden worden, die alle dingen zo net en aardig weten voor te stellen, en uit te werken. De redenen, die deze lieden tot het verdoemen der Dichtkunst beweegen, zyn alleen, dat men 'er geen geld, daar 't doch alles op gemunt is, mede winnen kan; en zeker, had men geen Preekers, Rechtsgeleerden of Artzen van nooden, zy zouden 't zelve lot onderworpen zyn: maar dewyl het gemeen deezen niet ontbeeren kan, maar hen de kunst in voorvallende gelegenheden moet afkooopen, blyven zy noch in hunne achtinge. 't Is ook zo groot wonder niet, dat de Dichtkunst dit lot beschooren is; 't gaat even eens met de deugd; want

Qua-

*Quærenda pecunia primum est,
Virtus post nummos.*

dat is:

*Voor eerst na 't goud met hart en ziele jaagt,
Daarna zie om, of u de Deugd behaagt.*

Waarby noch tot d'eere van een Tooneel-
dichter komt, dat, dewyl tot het maaken
van een Tooneelspel meêr kunst, oordeel
en verstand vereischt wordt, als tot eeni-
ge andere Gedichten, zyn glorie zo veel
te heerlyker en uitsteekender is. De on-
sterffelykheid des Dichters naam heeft wel
uitgebeeld, die gezegd heeft:

*Ære perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo potens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series & fuga temporum.*

dat is:

*Der Dicht'ren Roem verduurt het staal,
Zy wykt geen Piramide in praal .
Noch heerlykheid. Geen Noordewind,
Geen harde haagelbuy verslindt*

Haar

TOONEELPOËZY. 61

*Haar lof, of mindert haar waardy.
Een tallelooze Jaarenrei
En d'ongena des vluggen tyd
Vergeefs haar tanden daarop slyt.*

De Speler heeft uit het Tooneelspel nut, dewyl hy door de oeffening dag op dag bekwaamer gemaakt wordt, om elk een met beleefdheid te bejegenen, en zich in alle gelegenheden heusch en burgerlyk te draagen: want

Emollit mores, nec sinit esse feros.

dat is:

*'t Verzacht de woefte zeden,
Door kracht van goede reden.*

Hierby komt, dat de uitspraak en beweging des lichaams, in welke twee de voornaamste kunst eens Spelers bestaat, hem bekwaam maaken, om in alle voorvallen van iets te spreken, zelfs voor Koningen en Prinssen zich deftig te kwyten, en 't opgenoomene met groote eere en lof te krachtiger uit te voeren.

De

De Toehoorder en Leezer hebben hier niets boven de voorschreevene byzonders , dewyl 't geen de Toehoorder en Leezer door de ooren en oogen heeft , de Maaker en Speeler noodzaakelyk mede genieten moeten : want hy niet kan maaken of deeze spelen , tenzy ze 't zelve verstaan en daarvan geraakt zyn.

De nuttigheden , die in 't gemeen aan te merken zyn , raaken den Maaker , den Speeler , den Toehoorder en Leezer gezaamenlyk , en zyn de navolgende.

I. Verbetering der zeden , 't welk zynde 't eenige wit der Tooneelspelen , 't voornaamste nut ook is , dat hier aan te merken staat. De Tooneelspelen vermaanen ons , door leevendige voorbeelden en krachtige spreuken , tot het omhelzen der Deugd en vlieden van de Ondeugd.

Alle aanmaaning tot Deugd is wel goed ; maar niet even krachtig , om tot het voorgestelde wit , dat is de overtuiging en verbetering van een ondeugend mensche te geraaken. Deze kracht bestaat niet alleen in de gewichtigheid van bondige en waare

redenen, maar wel voornaamelyk in de manier, hoe dezelve worden voortgebracht; waar wederom de stelling en orde zo veel niet vermag, als een bekwaame welsprekenheid, en leevendigé uitbeelding: Daarvan is 't, dat men den eenen Redenaar liever als den anderen hoordt, en ook in der daad meêr nut uit den eenen dan den anderen trekt, en 't geen de Redenaar door zyne redencering op zyn Toehoorder zoekt uit te werken, tracht de Dichter door de Zedespreeken, en dagelyksche voorvallende voorbeelden te doen, toonende, wat eerlyk, wat schandelyk is; leevendig afschilderende de hartstochten, de deugden en ondêugden enz.

Zo leerd men uit VONDELS HYPOLYTUS de kracht van 't geweeten en straffe van oneerbare verzoekingén; in JOSEF mede, gelyk de zes volgende Treurspelen, door VONDEL wordt getoond, hoe de Vroomen na veel lydens in 't einde noch alles te boven koomen. Uit de GEBROEDERS ziet men, hoe de wraak, hoewel langzaamelyk, noch ten laatsten de voorheen bedreevene misdaden hunne straffe

fe

fe doet gevoelen. SALOMON leert ons de gruwelen van Afgoderye verfoeijen. In SALMONEUS en LUCIFER wordt de straffe van Gods majesteit-schendery klaarlyk voor oogen gesteld. In ADONIAS ziet men de rampen, die de Kroonzucht naar zich sleept, en zo voort.

Men trekt dit nut niet alleen uit Treurspelen, maar zelf en dikmaals veel meêr uit Bly- en Kluchtspelen: want dewyl in deezen de fouten en ondeugden aan de gantsche waereld tot een spot worden voorgesteld, en de ondeugende gemeenlyk 't berispen veel beter verdraagen wil, als 't belagchen en bespotten, is 't geen wonder, dat hem dit doet omzien.

+ II. Aanbrenging van wysheid en voorzichtigheid. Zo spiegelt men zich zacht aan eens anders ongeluk, en doet ons het onze ontwyken: men vindt 'er regelen en exempelen, die, in bestieringe van Staaten, ons leeren, waar men den toom wat vieren, waar wat inhaalen moet.

+ III. Oeffening van de Taal, bestaande in de kennis van goede woorden, naauwkeu-

keurige spellingen, fraaije en krachtige manieren van spreken, zeer wel passende en net uitbeeldende Bywoorden van Naamwoorden en Werkwoorden. Wat nut het aanbrengt de Taalen zo grondig te verstaan, mag van de Liefhebbers derzelven gehaald worden.

IV. Kennis van Historien, dat is niet alleen verhaalingen van Geschiedenissen, die de Poëet naar zyn voorneemen altemet wat verandert; maar ook beschryvingen van Landen, Steden, Zeden der Inwooners enz. Van natuurlyke Zaaken, als Hemel, Blixem, Storm enz. Van Gelykenissen enz.

Het vermaak der Tooneelspelen bestaat in twee dingen. Het eerste is verlangen en deszelfs voldoeninge. 't Verlangen komt voort uit de verwarring, die gemeenlyk in de eerste deelen van een Tooneelspel voorkoome. De Dichter volgt hier de *Methodus Cryptica*, dat is een manier van schryven door omwegen, en daar 't gemoed van den Toehoorder of Leezer eenigen tyd opgehouden wordt, eer hy den uitslag van de zaak, of 't geen de Schryver voor heeft,

E

en

en bedoeldt, begrypen kan. Zo heeft men meer vermaak in een Raadzel of Kwinkslag, daar iets verborgens in steekt, dan in iets dat daadelyk en als ter eerster aanzien klaar bekend wordt.

Het Tweede is de beweging tot hartstochten, verwekt door twee middelen, waar van het eerste is, het krachtig en leevendig uitbeelden van allerhande hartstochten, als haat, liefde, jaloezy, droefheid enz. want

*Ut ridentibus arrident, ita flentibus adsunt
Humani vultus; si vis me flere dolendum est
Primum ipsi tibi; tunc tua me infortunia
ledent,*

*Telephe seu Peleu, male si mandata loqueris,
Aut dormitabo, aut ridebo.*

dat is:

*Het menschlyk aanzicht volgt gelyk het wordt
geleid:*

*Het lacht met hem, die lacht, en schreidt
met hem, die schreidt.*

*Eerst moet gy droevig zyn, wilt gy my
droevig maaken;*

Dan

TOONEELPOËZY. 67

*Dan zal, o Peleus! my uw ramp aan 't harte
vaaken,*

*Of d'uwe, Telephus: maar zo gy kwaalyk
speelt*

Zult gy my slaapen doen of lachchen.

Het andere is het afschilderen van allerhande Staaten van menschen, Koning, Onderzaat, Heer, Knecht, Boer, Edelman, Oud, Jong, Man, Vrouw, Dronken enz.

Dat hier uit groot vermaak ontstaat, komt alleen door de Kunst: want het bloote gehoor of gezicht van dingen, daar geen kunst in is, geeft geene inprentinge in onze zinnen. Zo beziet men met grooter genoegene een Beeld of Schildery, dat een mensch, beeft of iets anders, natuurlyk en als leevendig voor onze oogen vertoont en uitbeeldt, dan de menschen zelve. Wy lachchen, als iemand met zyn stem het knorren van een varken, het kraaijen van een haan, het kryten van een kind enz. aardig weet naar te bootzen.

De Tooneelspelen dan brengen te gelyk

nut en vermaak aan door verkwikkinge van onze geesten, wanneer die bezig geweest zyn, om die dingen te bevorderen, die tot ons natuurlyk en burgerlyk leeven van nooden zyn.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Oudheid, Oorsprong en Waardigheid der Tooneelspelen.

nder de uitwendige eigenschappen der Tooneelspelen zyn voor dezen nevens anderen geteld de Oudheid, Oorsprong en Waardigheid derzelve, waar van wy in 't korte onder verbetering zullen zeggen. Voor eerst, wat aangaat

De Oudheid: dat dezelve met het begin der Griekse geleerdheid haaren aanvang hebbe genoomen, en dat men voor dien tyd niet vindt, dat eenige geleerde volken, als voor dien tyd geweest zyn de Egyptenaaren en Chaldeen, Tooneelspelen gehad hebben, ten minsten zo veel ons bekend is; ten ware, dat men voor een ruuw Tooneelstuk het *Hooge-Lied* van SALOMON, en het Boek van JOB wilde neemen, dewyl

die zo gefchreeven zyn , dat ze op eenige plaatzen door fpreekende perfoonazien opgezegd zouden kunnen worden : maar gelyk die zeer weinig gelyken naar het geen wy hedendaagsch een Tooneelfpel noemen, zo hebben ook die allereerfte Spelen of Gezangen, die den naam van *Tragædia* * en *Comædia* † by de Grieken eerft voerden, alzo weinig naar het zelve geleeken; nademaal die niet anders waaren als dankzeggingen, die ter eere van hunne Goden en byzonderlyk van *BACCHUS* opgezegd wierden: En gelyk die hunnen eerften aanvang genoomen hebben, wanneer de Grieken noch byna in alle Dorpen en Gehuchten by den Landtbouw leefden, en op het naajaar de vruchten, en inzonderheid den wyn van het gebergte en het veld ingezaameld hebbende, als dan eenige vierdagen hielden, die nevens de Offerhanden en andere plechtigheden begaan wierden met eenige Gezangen en Gedichten, zo is het zeker, dat die zeer ruuw en onbefchaafd geweest zyn, als gemaakt zynde van Boeren, die geene of

wei-

* Treurfpel.

† Blyfpel.

weinig oeffeningen van geleerdheid hadden, en voor het maaken of zingen derzelven met een Bok of Geit vereerd wierden welk beest, gelyk mede de Tooneelspelen, aan BACCHUS van de Ouden was geheiligd, aan wien, als vinder van den Wyn, byzondere feesten en vierdagen, nevens de Vreugde-spelen waaren toegeweid. Van deezen Bok is het woord *Tragœdia* gekoomen, hoewel dat eenigen het brengen van een woord, betekenende hef, of most, of nieuwen Wyn, en willen, dat men in plaats van den rechten naam *Trygœdia*, met den tyd gezegd heeft *Tragœdia*.

Deeze ruuwe wyze van zingen, met den tyd beschaafd wordende, heeft EUTERPE, die onder de Zanggodinnen wordt geteld, eenige Reijen, die zingen, met malkanderen spraaken en antwoordeken, uitgevonden. Waarby zekere THESPIS van Athenen een Speeler gevoegd heeft, om de Reijen altemets te verpoozen; welk gezelschap hy met wagens ten platten lande omvoerde, en daar mede eenige spelen vertoonde, gelyk HORATIUS in zyne *Dichtkunst*

zegt. Hy leefde omtrent den tyd van SOLON en de Babilonifche gevangenis.

Na THESPIS is gevolgd ÆSCHILUS, die leefde omtrent den tyd van PINDARUS en HYPOCRATES, honderd of weinige Jaaren min naa THESPIS, te weeten, in 't Jaar der Waereld 3460.

De COMOEDIEN zyn byna van dezelve oudheid en oorsprong, doch verschillen alleen hierin, dat zy eerft ingesteld zyn by de Landlieden, die van het eene Dorp tot het andere, in den tyd dier vierdagen, malkanderen gingen bezoeken, en alzo boertende en gekkende, malkanders gebreken in zekere Gezangen, den een den anderen verweeten: want Comœdia is zo veel als Dorpzang gezegd; en deeze spelen met den tyd beter beschaafd wordende, hebben het onderscheid gekreegen van de COMOEDIA VETUS & Nova *, of van de nieuwe en oude Comedien, zeer bekend by de Ouden. Zynde de *Comœdia Vetus* niet anders dan een scherp en schamper verwyf van des eenen of anderen gebreken, waarin met grootë uit-

* Het Oude en Nieuwe Blyfpel.

uitgelaatenheid zelfs de vuilste dingen naaktelyk worden verhaald, gelyk in voorrige tyden de Kamerspeelers hier te lande ook omtrent die gewoonte pleegen te hebben. De *Nova* daar en tegen was en is gebleeven, tot nu, een leerzaam voorbeeld van 't dagelyks gemeene menschen leeven.

De Oorsprong der Comedien zou men eenigzins kunnen afneemen by het gewoone gebruik van onze hedendaagsche Boere Rederykers, die, op de Kermiffen, hunne naastgelegene Dorpen en Kamers gaan verzoeken, en aldaar de een of ander uitdaagen, om iets, by hun gemaakt, op te zeggen ofte te vertoonen.

By de Grieken wordt eenen EPICARNIUS van Sicilien de eer gegeven van de Comedien gevonden te hebben, doch zommigen stellen wederom anderen:

By de Romeinen is LIVIUS ANDRONICUS de eerste Comedie-maaker geweest; maar in beide deeze deelen, gelyk ook in andere weetenschappen, zyn de Grieken veel uitmuntender dan de Romeinen geweest, en onder de Grieken die van Athenen

uitsfeekender dan anderen: by welken de Comœdien en Comedianten † altyd in zonderlinge eere zyn gehouden, zoo ook, dat de Comedianten zelf in afgezantschappen gebruikt zyn, gelyk zy verhaalen van eenen ARISTODENUS, die als afgezant aan Koning PHILIPPUS van *Macedonien* wierdt gezonden.

De Romeinen hebben wel veel van de Tooneelfpelen gehouden, maar echter de Spelers altyd voor infaame perfoonen geacht; 't welk lichtelyk daardoor is toegekoomen, dat zy zich in het vertoonen van hunnen Toneelfpelen van slaaven en slaavinnen bedienden, welke laatsten met eenen, na het vertoonen, voor openbaare hoeren gebruikt wierden.

De Waardigheid der Tooneelfpelen blykt klaarlyk uit het geene hier voore van de nuttigheid en het vermaak derzelven in 't breede gesproken is, en daar en boven uit de gunst en liefde, die veele Koningen en Vorsten, nevens veele Geleerden, den Maa-keren en Spelers hebben toegedraagen, gelyk by verscheidene Schryvers breeder kan blyken. **ACHT-**

† Tooneelfpelers.

 ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van den Naam der Tooneelspelen.

De beste Naam is, welke, op het volmaaktst, de zaak, die te be- noemen staat, aan den Leezer of Toehoorder vertoont.

Dewyl nu in alle Tooneelspelen de zaak een Geschiedenis ofte Daad is, zal dezelve met den naam des Tooneelspels uitgedrukt moeten worden; En zullen dienvolgens, die naamen, welke dat niet doen, gebrek- kig zyn.

De Actien nu der Toneelspelen verkeeren omtrent perfoonen alleen, ofte omtrent per- foonen en zaaken te zaamen, zo verkeert in het Tooneelspel van *Lucifer*, van *Salmo- neus* (a), enz. de Actie of Geschiedenis om- trent *Lucifer* en *Salmoneus* alleen, zonder
by-

(a) Treurspelen van den grooten JOOST VAN VONDEL.

bykomt van eenige zaak; maar in het Treurspel van 't *Gulde Vlies* (*b*), verkeert de Actie omtrent den perfoon van *Jafon*, en daar by omtrent *het Gulde Vlies*, dat hy wint.

De perfoonen (zo wel als de Actie omtrent hun bezig is, met de zaak, als zonder de zaak) zyn altemets een, altemets twee, en zelden drie Hoofdperfoonen: zo worden in *Horace en Curace*, in *Granida en Daifilo* (*c*), in *Diana en Endimion*, twee Hoofdperfoonen uitgedrukt.

Drie dingen dan kunnen 'er in een Tooneelspel zyn, van dewelken de naam kan genoomen worden, en dat wel van allen te zaamen, ofte zommigen, ofte een alleen: zodat 'er in alles zeven wyzen van een Tooneelspel te benoemen zyn: want men drukt
ze

(*b*) Een goed Treurspel in zyne foort met *Kubst-* en *Vliegwerken* door Dr. *LODEWYK MEIJER*, een der kundigste en arbeidzaamste Leden van dit Kunstgenootschap, in 't Jaar 1667 en 1668. in 8vo te *Amsterdam* by *Jacob Lescaillje* gedrukt.

(*c*) Aangenaam Treurspel van den Ridder *PIETER CORNELISZON HOOFT*.

TOONEELPOËZY. 77

ze of alle drie uit , of twee , een achter latende , of een , de twee overigen voorby gaande.

De Eerste benaaming dan is , wanneer , in den naam des Tooneelspels , de Actie , Hoofdperfoon en zaak uitgedrukt worden , als *de Wapenstrydt van Ajax en Ulyffes* , *Jafons winst van 't Gulde Vlies* , enz.

De Tweede is , als de Actie met den Hoofdperfoon ofte perfoonen uitgedrukt wordt , wanneer 'er geen zaak in 't spel beoogd wordt , als *Didoos doot* , *Davids Ballingschap (d)* , *de Liefde van Diana en Endimion (e)* , enz.

De Derde is , als de Actie met de zaak uitgedrukt wordt , wanneer de perfoonen van weinig nadruk zyn ; als 't *Beleg van Leiden (f)* , *Jerusalem Verwoest (g)* , *de Brandt van Trooijen* enz.

De

(d) Treurspel door J. VAN VONDEL.

(e) Een , in zyne soort , goed Treurspel met Kunst- en Vliegwerken door DAVID LINGELBACH , Lid van dit Kuntgenootschap , te Amsterdam in 't Jaar 1669. by Jacob Lescaijle in 8vo gedrukt.

(f) Oud en Wild Spel van REINIER BONTIUS.

(g) Een Treurspel van VONDELS vroegen tyd.

De Vierde is als de Hoofdperfoon met de zaak uitgedrukt wordt, als *Warenar met de Pot (b)*, enz.

De Vyfde is, wanneer alleen de Actie uitgedrukt word, als *de Malle wedding (i)*, *de Voorzichtige dolheid (k)*, *Reukelooze Stoudtheid* enz.

De zesde is, wanneer alleen de Hoofdperfoon ofte perfoonen uitgedrukt worden, en dat geschiedt.

I. Door een eigen naam alleen, als *Salomon (l)*, *Genoveva (m)*, *Horace en Curace* enz.

II. Door een eigen naam met byvoeging, als *Josef in Dothan*, *in Egipten*, *in 't Hof (n)*, *Hercules Oeteus* enz.

III.

(b) Een Geestig Blyspel, in naavolging van de *Aulularia* van PLAUTUS, kunstlig op onze tyden en zeden overgebragt door den Ridder P. C. HOOFT,

(i) Of *Gierige Geeraard*, een der beste Blyspelen van ons Kunstgenootschap, voor 't zelve met verbetering in 't Jaar 1713. in 8vo herdrukt.

(k) Een Spaansch Spel, door zekeren JORIS DE WYZE vertaald.

(l) Treurspel door VONDEL.

(m) Brabandsch Stuk, door WOUTHERS.

(n) Drie Treurspelen van VONDEL.

TOONEELPOËZY. 79

III. Door een gemeenen naam, gehaald van 't Vaderland, als *Andria* (o), *Troas*, *Perfa* enz.

IV. Door een gemeenen naam, ziende op de voornaame Actie, en dat alleen, als *de Logenaar* (p), enz.

Of met byvoeging van omstandigheden, als *de Gedwonge Vriendt* (q), *de Spookende Minnaar* (r), *de Gelyke Tweelingen*, enz.

De Zevende is, wanneer de zaak uitgedrukt wordt, als *het Gulde Vlies*, *Aulularia*, *Cistellaria* enz.

Tegen alle deeze regelen zal gezondigd worden.

I. Als een min voornaame Actie uitgedrukt wordt, als *Ajax-Orarius*, *Offerbelofte* enz.

II.

(o) Blyspel van TERENTIUS, door JACOB WESTERBAAN in Nederduitsche vaerzen vertaald.

(p) Een Geestig Blyspel, uit het Fransche van CORNEILJE, in ons Land verstandig overgebracht door Dr. LODEWYK MEIJER, waar van de beste druk is by de Edfg. van J. Lescailje 1699. in 8vo.

(q) Door IZAAK VOS uit het Spaansch berymd.

(r) Blyeindend Treurspel door DAVID LINGELBAEN, in 't Jaar 1664. by Jacob Lescailje in 8vo.

II. Als een andere als de Hoofdperfoon uitgedrukt wordt, als *Gerrit van Velsen* (s), *Jephta* (t), *Pheniffæ*.

III. Als een andere als de Hoofdzaak uitgedrukt wordt.

De naam, die alle drie deeze dingen, de Actie, Hoofdperfoon en Zaak, of de twee eersten, als 'er geen zaak in 't Spel is uitgedrukt, oordeelen wy de beste, en daar behoorde niet afgegaan te worden als om goede redenen, welke verscheiden kunnen zyn; als —

I. Indien in een Tooneelstuk is de Actie, Hoofdperfoonazie, en een Hoofdzaak, en omtrent de Hoofdzaak is niets aanzienelyks geschied, als in het Tooneelstuk verbeeld wordt, zal het genoeg zyn, dat met den naam van de Hoofdzaak te benoemen.

By voorbeeldt, in het Tooneelspel van 't *Gulde Vlies*, is de voornaamste Actie deszelfs winst, de Hoofdperfoonazie *Jafon*, en de zaak, waaromtrent de Actie verkeert

(s) Treurspel van den Ridder P. C. HOOFT.

(t) Treurspel door J. VAN VONDEL.

keert, *het Gulde Vlies*: dewyl nu omtrent deeze zaak niets aanmerkenswaardigs geschied is, als de tocht der Grieken na Kolchis, om het zelve te winnen, is 't genoeg, dat spel *het Gulde Vlies* te noemen, zullende de Leezer en deszelfs Aanschouwers niet anders als deszelfs winst verwachten.

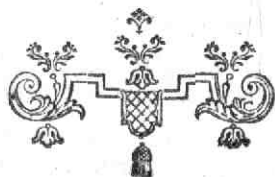
II. Indien in het Tooneelspel de voornaame Actie en de Zaak uitsteeken, en de Perfoonazien van weinig belang in de Actie zyn, of dat zy hen byzonderlyk niet aangaat, zal men dezelve mogen achterlaten, en in den naam alleen de Actie en zaak uitdrukken, als 't *Beleg van Leiden*, *Jerusalem verwoest* enz.

III. Indien 'er maar in het Tooneelstuk een voornaame Actie, met een Hoofdperfoonazie, zonder Zaak is, en deeze Perfoonazie is niets byzonders in zyn leeven voorgevallen, dan 't geene in het Spel verhandeld wordt, zal 't genoeg zyn, om de voorverhaalde reden, aan het Stuk den naam van de Hoofdperfoonazie te geeven, indien zyn naam in de Historien bekend is, kry-

gende door denzelfven het Stuk meêr luis-
ter; maar, zo hem meêr aanmerkelyke din-
gen bejeegend zyn, zal noch by zyn naam
de Actie dienen gevoegd te zyn, als *Didoos
Dood*, *Dauids Ballingschap* enz. onaangezien
of 'er meêr of geen meêr Tooneelstukken
van die Perfoonazie zyn.

IV. Maar indien de Hoofdperfoonazie in
de Historien niet of zeer weinig bekend is,
of indien de Actien of Perfoonazien van 't
Spel geheel verdicht zyn, zal 't gevoeglykft
zyn, het werk met een gemeenen naam te
benoemen, welke, of de Actie uitdrukt,
als *De Beklaaglyke Dwang* (v) enz. Of de
Hoofdperfoonazie met zyn Actie, als *De Loo-
genaar*, *De Gedwongen Vriend* enz. gelyk de
Spanjaards dat hedendaagsch waarneemen,
en de Franschen, in hunne Blyspelen.

(v) Blyeindend Treurspel van IZAAK VOS.

N E.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de Eenheid der Geschiedenissen.

nder de Eigenschappen van alle Gedichten, en dienvolgens mede van het Tooneelgedicht, is geenzins van de minste aan te merken de *Eenheid* of *Enkelheid* van de Geschiedenisse (*Unitas Actionis*). Hier in zyn alle Kenners der Dichtkunst met elkander eens, dat het voorwerp van een Gedicht (*Subiectum Poëmaticis*,) moet *Een* en *Enkel* zyn, (*Simplex duntaxat & Unum*,) gelyk HORATIUS de *Arte Poëtica* zegt:

Denique sit quodvis, simplex duntaxat & unum.

dat is:

Vooral moet ieder zaak maar Enkel zyn en Een.

ARISTOTELES was mede daar t' huis, in zyn Boek van de Dichtkunst:

Necessè enim est egregie se habentem fabulam, esse magis simplicem quam duplicem.

dat is:

Want het is noodzaakelyk, dat een welgesteld Tooneelstuk maar een, en niet veele geschiedenissen moet begrypen.

Om dan wel te verstaan, wat eigentlyk deeze Eenheid of Enkelheid in een Tooneelspel zy, moet men weeten, dat de Dichter voor het *subjeet* moet neemen van zyn werk een Geschiedenisse, en daar naa, na het einde van 't Gedicht, niets overig blyft, 't geen het gemoed of van den Leezer of Aanschouwer in eenige de minste bekommernisse of nieuwsgierigheid houdt van 't geen omtrent dezelve Geschiedenisse op dezelve zoude mogen volgen.

Deeze Geschiedenis moet Een en Enkel zyn, te weeten zodaanig, dat alle het geen omtrent dezelve verhandeld wordt, in diervoegen aan malkanderen hangt, dat 'er
niete

niets afgedaan kan worden, of de heele Geschiedenis verandert merkelyk: want het geene zonder die merkelyke verandering by of afgedaan kan worden, kan men voor geen deel van de Geschiedenisse reekenen. Daar uit kan men ook niet zeggen, dat de Geschiedenis Een zy, omdat zy omtrent een en dezelve Persoon is: want daar kunnen veel Geschiedenissen zyn van een Persoon, die allen te zaamen geen eene en enkele Geschiedenis uitmaaken; maar veele verscheidene. Gelyk by voorbeeld de Geschiedenis van JASON omtrent zyn liefde met HYPSPHILÉ, daar naa het winnen van 't Gulde Vlies, en noch daar naa zyn trouwen met CREUZA, en MEDEA's wraak, daar op gevolgd, zyn drie verscheidene Geschiedenissen omtrent denzelven Persoon; waarom JAN Vos, in zyne *Medea* (a), zeer grof tegen

(a) Een gedrochtelyk Treurspel, zo vol van opgeblaazene en dwaaze uitdrukkingen, dat een recht kenner, by 't vertoonen of leezen van dat stuk, zich zomtyds nauwlyks kan onthouden van luidkeels te lachchen.

tegen deeze voornaame regel gezondigd heeft, brengende de Geschiedenisse van HYP-SIPHILÉ by die van de wraak van MEDEA over JASON's ontrouw in een stuk.

Zy zondigen ook allen tegen deezen regel:

*Qui Herculeidem, aut Theseidem & talia
poëmata conficiunt, putant enim, quoniam
unus erat Hercules, unam etiam fabulam
convenire.*

dat is:

*Die een Gedicht van Hercules of Theseus en-
diergelyke maaken: want zy meenen, dat
het maar een en enkele Geschiedenis is,
al het geene by bedreeven heeft, omdat
'er maar een Hercules en een Theseus ge-
weest is.*

Die 't inneemen van geheele Steden, ja
geheele leevens van hunne Helden tot voor-
werpen van hunne Gedichten neemen, on-
der welke de *Ariane* van JAN JANSSEN SCHIP-
PER, en de *Lyzander en Caliste* van den Ad-
vokaat BLASIUS, zo grof zyn, dat het zelfs
die

die geenen tegens de borst gestooten heeft, die de Dichtkunst maar van verre begonnen te begroeten.

In de Tooneelspelen, die bly-eindende zyn, of COMOEDIA genaamt worden, beltaat deeze *Eenheid* en *Enkelheid* hier in, dat 'er maar eene enkele warringe, of verhinde- ringe tegens het voorneemen van de voor- naamste Persoonazien zy.

In de Treurspelen, dat 'er een enkel pry- kel zy, dat de Hoofdperfoonazie van 't Treurspel te boven geraake of daar onder blyve. Als deeze ten einde zyn, is de gansche Geschiedenis uit, en laat aan de nieuwsgierigheid der Aanschouweren niets overig.

Hier mede beneemen wy aan den Dich- ter de vryheid niet, van in de Blyspelen meêr als eene warringe of verhinde- ringe, ofte in de Treurspelen meêr gevaaren te bren- gen: want de ervaarenheid leert ons, dat dezelve in beide de soorten zeer groot sie- raad bybrengen; maar wy meenen met den Heer CORNEILLE, dat hy zich wel zorgvul- dig zal moeten wachten van zodaanige meêr

warringen, verhindernissen, ofte gevaaren in te brengen, die niet noodzaakelyk uit malkanderen voortkoomen, en als een keten aan malkander gehecht zyn; dewyl anders de Toehoorders op de eerste ontwarringe, ofte ontgaan van 't gevaar, geruſt zyn, niet kunnende denken op andere warringen ofte gevaaren, die buiten deeze voornaamen, die zy hebben zien eindigen, omtrent de Hoofdperſoonazien kunnen voorvallen, in andere gelegenheden.

Daar in tegendeel, wanneer dezelve noodzaakelyk en natuurlyk op den anderen volgen, de Toehoorder ongeruſt is, tot zo lange, dat hy alle de warringen ontknoopt, ofte de gevaaren ten einde, 't zy in het goede of in het kwaade, gezien heeft.

Alle deeze bygevoegde Actien zyn alleen aanleidingen tot het eindigen van die eene enkele voornaame Actie, die de Dichter voor het Voorwerp of *Sujet* van zyn Tooneeldicht neemt. Deeze voornaame Actie moet in het Spel een begin, midden en einde hebben. Elk van deeze is een byzondere Actie, en kan 'er noch meêr onder
zich

zich begrypen; maar eene moet 'er volmaakt zyn, dewelke met kunst niet tot die volmaaktheid kan gebragt worden, als door hulp van deeze minvolmaakte.

De Heer CORNEILLE brengt twee voorbeelden uit zyn eige Werken voor, daar de Geschiedenis dubbel, niet enkel is, te weeten in zyn HORACE (*b*), daar CAMILLA's dood niet noodzaakelyk op de dood haars Minnaars volgt, of veroorzaakt wordt door de rouw, die zy over hem bedreef. Hier ziet men klaar het tweede prykel daar HORACE zich buiten eenige noodzaakelykheid in werpt. Hy wederom koomende met zeege behoefde zyne Zuster niet te dooden, zelfs niet eens aan te spreken, indien hy den plicht van een Broeder of ten minsten van een eerlyk man hadt willen voldoen.

Het tweede voorbeeld is in zyne THEODO-

(*b*) Onlangs door den Heere JACOBUS STAMHORST op nieuws in 't Nederduitsch overgebragt onder den naam van *Horatius*, in 't Jaar 1756. te Amsterdam by Izaak Duim in 8vo gedrukt, ten dienste van den Schouwburg aldaar.

DORA (c): daar zy even ontgaan zynde het gevaar van in een hoerekot geschonden te worden, zich in een tweede werpt, willens en weetens, om noch eens 't zelve gevaar ofte de doodstraffe voorgeworpen te worden. Dat de Geschiedenis waarlyk in diervoegen geschied zy, verschoont deezen mislag niet; want het Tooneelspel behoeft juist niet de geheele Historie of 't meerendeel derzelve van de Hoofdpersoonazie te vertoonen, terwyl men dan niet alleen tegens de eenheid der Geschiedenisse, maar ook tegen de eenheid van tyd en plaats, ontwyffelyk zal en moet zondigen.

De Heer CORNEILLE brengt deeze verschooning wel by, te weeten, dat de Actie niet volvoerd zoude zyn geweest, indien hy den Aanschouwer in de bekommernis gelaaten had, wat THEODORA naa 't ontgaan van dit gevaar overgekoomen was; maar ziende hoe weinig hem zyne verschooning kan helpen, onderwerpt hy zich 't gevoelen en oordeel van de Kunstkenners, met be-

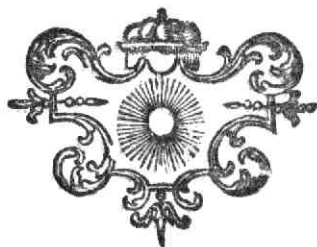
lofte

(c) Treurspel, door JOHAN VAN DOESBURG vertaald, en in 't Jaar 1715. te Rotterdam in 8vo gedrukt.

loste van zich op geen hooger Rechtbank te beroepen, zo hy van henlieden veroordeeld wierdt.

In de *Troas* van SENECA (*d*), is de dood van ASTIANAX en die van POLYXENA niet eene, maar twee byzondere Geschiedenissen, tegens deezen regel, en alle ontallyke meêr, die om kortheidshalve voorby gegaan worden.

(*d*) Door JOOST VAN VONDEL, onder den Tytel van de *Amsterdamsche Hecuba*, en door JACOB WESTERBAAN, onder dien van *Seneca's Troas*, gezeld de *Koninginne der Treurspelen*, in onze taal uitgegeeven.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de Ongewoonheid der Geschiedenisse in een Tooneelspel.

Voorheen is gezegd, dat het einde en oogmerk van de Dichtkunst in 't gemeen, en van de Tooneelspelen in 't byzonder, is de nuttigheid en het vermaak: doch, om dat einde wel te bereiken, zyn verscheidene zaken, zo in de Geschiedenis zelf, als in de Verhandeling derzelve, van nooden.

Ons is voor deezen tyd opgelegd te spreken van de Ongewoonheid der Geschiedenisse. Hoe zeer die tot het nut vermaak, dat men uit de Tooneelspelen trekke, noodig is, meen ik, dat niemand van ons onbekend kan zyn; dewyl het klaar is, dat men meerder van iet ongewoons, dan van 't geene men dagelyks ziet, beweegd wordt, en dat de nuttigheid en het vermaak meestendeels,

deels, of wel t'eenemaal, uit de beweeginge voortkomt.

Door eene ongewoone Geschiedenisse verstaan wy een Geschiedenis, die zelden voortvalt, en nooit of zelden is vertoond geweest.

Deeze Ongewoonheid nu is, of in den grond van de Geschiedenisse zelve, of in de omstandigheden.

In den grond zelve, gelyk in JEPTA (*a*), welke Geschiedenis zonder ongewoone omstandigheden uit zich zelve ongewoon is.

Maar byaldien de grond der Geschiedenisse uit zich zelve niet ongewoon is, wordt die door eenige omstandigheden ongewoon gemaakt, in welke omstandigheden dan waar te neemen is, dat die zelve ongewoon moeten zyn, indien zy een gewoone Geschiedenis ongewoon zullen maaken. Onder deezenvinden wy:

I. De Plaats, gelyk in LUCIFER (*b*), alwaar de grond der Geschiedenisse, te weeten
de

(*a*) Door JOOST VAN VONDEL.

(*b*) Insgelyks door den grooten VONDEL.

de Oproerigheid, gewoon is; maar de plaats daar die Geschiedenis is voorgevallen, namentlyk de Hemel, maakt de Ongewoonheid, die 'er in de Geschiedenis is.

II, De Hoofdperfoon of perfoonen; zo is de liefde zeer gemeen; maar byaldien een Moeder op haaren Zoon, een Vader op zyne Dochter, een Koning op eene Harderin enz. verliefd is, wordt de liefde, die in zich zelve gewoon is, door een of meêr Hoofdperfoonen ongewoon gemaakt.

De tyd fchynt mede iets tot de Ongewoonheid toe te kunnen brengen: want de dingen, die voor veele eeuwen zyn gefchied, gelyken ongewooner, als die onlangs zyn voorgevallen. Maar als men 't wel bedenkt, doet de tyd weinig, of t'eeneemaal niet tot de Ongewoonheid: want laat het zyn, dat een zaak voor veele jaaren gebeurd is, indien men die zelve zaak, of in dien tyd of naderhand meermaals gezien heeft, is zy evenwel niet ongewoon. Zo dat het blykt, dat de Ongewoonheid, die in de oude Geschiedeniffen is, niet zo zeer den tyd als wel den grond der Geschiedeniffe zelve,

zelve, of andere omftandigheden is toe te rekenen.

Deeze voorgenoemde omftandigheden kunnen gelyk gezegd is, een Gefchiedenis wel ongewoon maaken; maar indien by een gewoone Gefchiedenis niets anders komt als een ongewoone plaats, of perfoonen, of tyd, of ook deeze drie te zaamen, gelyk in LUCIFER, is evenwel de Gefchiedenis noch zo ongewoon noch zo vermaakelyk, als of 'er een ongewoone knoop en ontkenning bykwaamen.

In deeze twee hebben wy in 't gemeen aan te merken:

I. Dat zy moeten zyn onder en in de voornaamfte perfoon of perfoonen.

II. Dat zy ten minften waarfchynlyk moeten zyn, alwaar naa deezen van gefproken zal worden.

Wy vinden dan onder de omftandigheden, die een Gefchiedenis ongewoon kunnen maaken,

III. De Knoop of Verwarring, dat is naar 't zeggen van ARISTOTELES, al het geen van 't begin van de Gefchiedenis af,
tot

tot aan die plaats, daar de voornaamste perfoon of perfoonen, of van ongelukkig gelukkig, of van gelukkig ongelukkig worden.

In deeze Knoop of Verwarringe is aan te merken :

I. Dat 'er niets in koome, dat tot de ont-knooping niet dienstig is, of anderzins zal dat buiten de Geschiedenisse zyn, en een gedeelte van een andere Geschiedenisse maaken.

II. Dat de grootste Verwarring de onge-woonste en aangenaamste is. Zo is de Knoop in *de Gelyke Tweelingen* (c) zeer aangenaam, omdat zy zeer verward is. Hier in dient evenwel, gelyk gezegd is, de waarschylykheid en ook de verstaanlykheid waargenomen te worden.

III. Dat de Verwarring zodaanig niet zy,
of

(c) Dit Blyspel is uit de *Menechem* van PLAUTUS door ons Kunstgenootschap zeer verstandig in een Hollandsch kleed gestookt, alles, byzonder geestig, op onze tyden en zeden gepast zynde. De beste druk is die van 't Jaar 1715. voor 't Kunstgenootschap in 8vo.

of zy kan op een gevoeglyke manier ontward worden.

In deeze omftandigheden hebben wy, ten IV. en ten laaftten de Ontwarring, zynde naar de getuigeniffe van ARISTOTELES (*d*), al het geen van het einde der knoop af tot aan het einde des Tooneelfpels gefchied; gelyk in AGRIPPA (*e*) behoort het altemaal aan de knoop, tot daar TYRRHENUS, naa het gerugt van AGRIPPA's dood, aan LAVINIA den ftaat van zynen Zoon ontdekt, het andere behoort altemaal tot de Ontknooping.

Om deeze Ontknooping gevoeglyk te maaken, dient men te letten:

I. Dat

(*d*) DIOGENES LAËRTIUS verhaalt dat ARISTOTELES drie Boeken *de Arte Poëtica*, dat is, *over de Dichtkunft*, gefchreeven heeft, waar van 'er maar een, geheel ongefchonden, overgebleeven is, meêrmaalen in de Griekfche oorfpronkelyke taale met een Latynfche overzetting in druk uitgegeeven. Dit Boek heeft tot een grondflag gediend aan meeft allen, die over de Tooneel-poëzy en andere Dichtwerken gefchreeven hebben.

(*e*) *Of de Gewaande Tiberinus*, Treurspel, door ons Kunftgenootfchap, uit het Fransch van QUINAULT, in 't Nederduitsch vertolkt, waar van de befte druk is te Amfterdam voor het Kunftgenootfchap 1714. in 8vo.

I. Dat zy uit de Geschiedenisse zelve voortkooome, of naar de Waarschynlykheid, of naar de Noodzaakelykheid. Als in *de Gelyke Tweelingen* is 't Waarschynlyker, dat de Ontknooping door ANTHONIO, dan door den Dokter gemaakt wordt. Naar de Noodzaakelykheid, gelyk in LAODICE, daar ARIARATHES ten laaftten, door de aankomst van AQUILIUS, gedrongen wordt zich zelve te openbaaren, en zo een einde te maaken. Hier tegen strydt de Ontknooping, die door een God, Engel of diergelyke geschiedt, gelyk in GYSBREGT VAN AEMSTEL, AMPHITRUO (*f*) van PLAUTUS, ZUNCHIN (*g*) en anderen.

II. Dat zy volkoomen zy: dat is, dat 'er niets van de geheele Geschiedenisse achter blyve, dat noch eenige begeerte in den Toehoorder kan verwekken. Zo zoude de Ont-

(*f*) Of *de Gelyke Sefia's*, Blyspel, door den beruchten MOLIERE, in navolging van PLAUTUS, ten Franschen Tooneele overgebracht, en naar hem, door den Heere DIDERIK BUIZERO, als ook door ADRIAAN PEYS in 't Nederduitsch vertaald.

(*g*) Treurspel door J. v. VONDEL.

Ontwarring onvolkoomen fchynden geweest te hebben in *de Gelyke Tweelingen*, indien naa de herkenning van QUIRYN, van de andere perfoonen, die in de Gefchiedenis mede ingewikkeld zyn, geen gewag gemaakt wierdt.

III. De beste Ontwarring wordt geoordeeld te zyn, die gefchiedt, of door een Verandering van staat, of door erkenning gelyk in EDIPUS (*b*) en *de Tweelingen*.

In de Staatsverwiffeling staat te letten:

I. Dat die groot zy. Het zoude niet genoeg weezen, dat, om de Ontwarring door Staatsverwiffeling te maaken, iemand, die te vooren ongelukkig was geweest, in de Ontknooping een weinig ongelukkiger wierdt.

II. Dat zy onverwacht komt, om zo de gemoederen heviger te beweegen.

III. Dat zy niet t' eenemaal by geval koo-me, maar uit kracht van de voorgaande zaaken. Zo zoude de Ontknooping door Staatsverwiffeling niet goed zyn, indien een

Min-

(*b*) Treurfpel van den grooten P. CORNEILLE, door den kuudigen Heere BALTHASAR HUYDECOPER in onze taale overgebracht.

Minnaar, die te vooren van zyne Meestresse doodelyk gehaat was, in 't einde zonder eenige redenen haare genegenheid verkreeg, en de voorige haat uitgebluft wierdt.

In de Herkenning van een persoon of persoonen, die te vooren onbekend waren, staat te merken, dat de beste is, daar de verandering van staat daadelyk op volgt, gelyk in AGRIPPA.

De Herkenning geschied:

I. Door belydenisse, of van den persoon, dien het aangaat zelf, gelyk in LAODICE, daar ARTARATHES zich zelve aan zyne Moeder bekend maakt; of door anderen, die daar mede kennisse van hebben, gelyk in AGRIPPA, daar TYRRHENUUS den rechten staat van AGRIPPA aan LAVINIA ontdekt.

II. Door tekenen, gelyk in IPHIGENIA (i) en anderen. Deeze tekenen zyn veelerley, maar, van weinig belang zynde, niet noodig voor den dag te haalen.

(i) *Iphigenia in Aulis*. Dit heerlyk Treurspel van den grooten RACINE is mede zeer wel door ons Kunstgenootschap in 't Nederduitsch overgebracht, en ten kosten van 't zelve in 't Jaar 1715. met verbetering in 8vo herdrukt.

ELFDE HOOFDSTUK.

*Van de Volkoomenheid der Geschiedenisse
in een Tooneelspel.*

Met de Volkoomenheid der Geschiedenisse in een Tooneelspel, verstaan wy zodanig eene, waar aan t'eenemaal niets, dat tot de behoorlyke kennisse van dezelve noodig is, ontbreekt noch overschiet.

Om hier in niet te doolen moeten wy in de Geschiedenisse, die men mede gevoeglyk inhoud noemen kan, aanmerken, een Begin, Midden en Einde.

Want het behoorlyk Begin ontbrekende, zal de Aanschouwer, 't gevolg niet begrypende, 't zelve met verdriet aanhooren.

Het Einde ontbrekende, zal hy onvergenoegd heen gaan, als niet weetende ten welken einde men zo veel werk over hoop gehaald heeft.

Maar het Midden ontbrekende, (dat ik niet geloove te kunnen geschieden, als van iemand, die krankzinnig is,) zal zulk een Tooneelspel nooit zonder verfoeijing beschouwd worden.

Tot voorbeeld zullen wy den EDIPUS van SOPHOCLES, door den Heere VAN DEN VONDEL overgezet, voorneemen.

Indien den Aanschouwer niet bericht was, dat Edipus, uit vrees voor 't Orakel, geboden was om te brengen; dat hy door medelyden gered en onbekend opgevoed was; dat hy daar naa zynen Vader op een driesprong ter neêr gemaakt hadt, 't raadzêl uitgevonden, en daar door zyne eigene Moeder getrouwd had; zo zoude daar een behoorlyk begin ontbreken, en de Aanschouwer al 't geene daar uit spruit met verdriet aanhooren. 't Is wel waar, dat zomtyds in bekende Geschiedenissen dit kan overgeslagen worden, zonder dat het veel Aanschouwers gewaar worden; maar 't blyft evenwel een gebrek voor zo veel den Maaiker aanbelangt, ten zy hy het ten dien inzichte gemaakt heeft, om voor niemand te doen

doen vertoonen , als voor die , die de geschiedenis weeten: want het zal voor die geenen , die dit niet weeten altyd gebreklyk zyn , al wilde de Maaker voorstaan , dat zy 't behoorden te weeten. Zo van gelyken geweeten wierdt al 'tgeene hier vooren aangeroord is ; als mede , dat hy voor dien bekend wierdt , die zynen Vader verflagen en zyne Moeder beslaapen had , en om wien de plaagen van pest over die Stad niet op- hielden , en men zag noch wist niet , dat hy zich zelve bande en zyne oogen uitgroef , of ten minsten , dat hy zich strafte , zo zoude daar een behoorlyk einde ontbreeken , en de Aanschouwer zoude onvergenoegd heen gaan ; maar indien men nu al wist , dat 'er een man was , die zynen Vader vermoord en zyne Moeder beslaapen hadt , waarom de pest in *Theben* zo in zwang ging , en men zag daar na , dat Edipus zich strafte , zonder dat men bericht was , dat hy die zelve Man was , zo zoude men Begin noch Eind kennen , en zulk een Tooneelstuk zonder hoofd of staart oordeelen , om dat Begin en Einde maar genoemd wordt , ten

aanzien van dat Midden, dat die twee aan malkander hecht, ja daar zou geen Geschiedenis in zo een Toneelstuk zyn; ook is 't niet te gelooven, dat 'er zulke Geschiedenissen zyn, daar 't Midden in ontbreekt: daar 't Begin ontbreekt zyn wel eenigen, als *Didoods Dood* (a); maar den Dichter, hoewel kwaalyk, beeldde zich in, dat de Aanschouwer de Geschiedenis te vooren wist, en ik twyfel niet of men vindt die misflagen by groote Meesters.

Daar 't Einde ontbreekt zyn 'er mede weinig, voornaamlyk by lieden van maar zeer weinig oordeel. Eene schiet my in, van *de Juffer in de kleêrben*. Een klucht, daar men vraagt of het al begint als 't gedaan is; want men meent te zullen zien, wat dat uitwerken zal, dat die Juffer nu weg gevoert is, en den Maaker wil niet anders doen zien, als dat zy maar weggevoerd is.

Van 't overvloedige, dat in het Begin,
Mid-

(a) Treurspel, in vroeger tyd van den Heere Mr. ANDRIES PELS, een der voornaamste Leden van dit Kunstgenootschap, gedicht.

Midden of Einde zomtyds een misflag is, zyn zeer veele voorbeelden.

Van 't eerste, dat 'er in 't Begin overschiet, hebben wy een voorbeeld in de *Gedwongen Vriendt* (*b*), daar *ASTOLFO* veel van 't voorige geschiede verhaaldt, dat om de Geschiedenisse, die verтоond wordt, te weten niet noodig is.

Van 't overvloedige in 't Midden, is een voorbeeldt in de *MEDEA* van *JAN Vos*, daar *HIPSYPHILÉ* t'eenemaal overtollig is, en niets doet om 't Begin aan 't Einde te brengen, en buiten dat de Geschiedenis volkoomen zoude zyn.

Van 't laatste zyn veele voorbeelden, zelf by groote Meesters. In de *MEDEA* van *JAN Vos* onder anderen is overvloedig het gansche Vyfde Bedryf, dat maar in klaagen en rouwmaaken over de ongelukken in de Geschiedenisse bestaat.

Deeze volkoomenheid in de Geschiedenisse, moet niet alleen waargenomen worden

(*b*) Door *IZAACK Vos*, uit het Spaansch berymd.

den in de Hoofdgefchiedeniffe of Hoofd-
perfoonazien , maar ook in alle dingen en
perfoonazien , die enig voornaam werk in
dezelve voornaame Gefchiedeniffe doen :
want een geheele inhoud van een mindere
Gefchiedeniffe is dikwils maar een gedeelte
van de voornaame Gefchiedeniffe.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

*Van de Epifodia, of Verfieringe door
Byverdichtzelen.*

nder den naam van *Epifodia*, of te Byverdichtzels, worden verstaan alle die Daaden, Zaaken en Gefchiedeniffen, die den Dichter dienen om tot het einde van zyn voornaamfte Gefchiedeniffe te geraaken.

By de *Epifodia* moeten mede genoomen worden de beschryvingen van allerhande zaaken, maar te pas koomende en van nooden zynde, als in VONDEL's LUCIFER de heerlyke ftand van ADAM, om de andere Engelen tot afgunft en afval te verwekken. In de HERCULES FURENS (a) van SENECA verhaaldt JUNO alle de overspelen van JUPITER, haar zelve daar mede ophitzende tot wraak, die zy

(a) Dit Treurfpel is niet vertaald.

zy in 't werk wil stellen met HERCULES te plaagen.

Deeze *Episodia* zyn in de Historien zelve, doch zeer zelden of volkoomen, te vinden. Zy blyven derhalven meest in de macht van den Dichter, om ze te moogen bedenken. Hy bedenkt 'er dan eenigen van nieuws, of verandert 'er eenigen, die in de Historie gemeld zyn. Welk veranderen toegelaaten is:

I. Als de Historiën zelve of haare omstandigheden onbekend zyn voor den gemeenen man, of vergeeten van Geletterden.

II. Als de omstandigheden aanstootelyk ten aanzien van onbetaamlykheid of versocijelykheid enz. zyn; maar hier moet wel getet worden, dat met dit veranderen de voornaamste Geschiedenis in zyn geheel blyve, en niet vervalscht worde; want een Aanschouwer anders zyn geloof aan deeze *Episodia* onttrekken zoude. In de *RODOGUNE* (*b*) van CORNEILLE blykt dat klaar; de
Hi-

(*b*) Door 't Kunstgenootschap *In Magnis voluisse* sat est in onze Nederlandische taal overgebragt.

Historie verhaaldt, dat ANTHIOCHUS, naa dat CLEOPATRA SEULEUCUS hadt omgebragt, en hem een beker met vergif aanbod, haar dwong dezelve in te drinken. CORNEILLE, om zynen *Heros* of Held in achting en goeden naam te laten blyven, steldt, dat CLEOPATRA ANTHIOCHUS den beker aanbiedt, maar dat RODOGUNE het weerdt, en haar verdacht maakt, verzoekende, dat eerst een proef by den een of ander van de huisgenooten genoomen worde, waarop CLEOPATRA, ziende, dat haare schelmstukken geopenbaard zouden worden, de proef zelve aannam te doen, en zo haar zelve ombragt. Hier blyft de voornaamste Historie in zyn weezen en ANTHIOCHUS buiten schuld.

De Dichter lette dan wel op de waarheid der Historie, 't gemeen gevoelen en de waarschynlykheid, en niet minder op de navolgende regels, te weeten, dat de *Episodia*

Voor eerst wel over een komen met de natuur van het spel, 't welk of uit een waare

re

re Historie of Fabel of eige Verfieringe beftaat. Zo is het zeer aanftootelyk, dat men om den een of ander van de Vertooners iets te laaten weeten of te doen doen, invoert Geesten der Verftorvenen, Engelen enz. 't welk in de Historie niet gemeld wordt; welke fout by veel voornaame Schryvers te vinden is. Zo en zoude ook niet paffen, dat men Goden en Godinnen of diergelyke perfoonazien inbragt, om een waare of verdichte Historie uit te voeren, ten zy de oude Schryvers en het gemeen gevoelen dezelve ondersteunen; want zy zouden geen overeenkomst hebben met de voornaamfte Actie.

Ten tweeden, dat de *Epifodia* allen op één einde uitloopen, en malkander niet tegenftrydig zyn, om 't wit van den Dichter te bereiken.

Ten derden, dat zy op dat wit en einde fterk en niet flauwelyk dryven, wordt derhalven vereifcht, dat 'er niet te weinig zyn, of eenigen, die tot de zaak gansch niet dienen, of zonder welken het einde nochtans zeer

wel

TOONEELPOËZY. III

wel te bereiken was, 't welk een overtolligheid zoude zyn, en zomtyds wel een dubbele Actie inwikkelen.

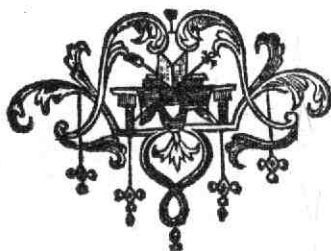
Ten vierden, niet ver gehaald of gezocht, maar schynende als van zelve uit de Historie voor te komen, en natuurlyk.

Ten vyfden, dat ze altemaal aan de voornaamste Geschiedenis, of de een aan den ander vast gehecht zyn, en uit malkander volgen. De Zaamenknooping geschiedt, of door noodzaakelykheid, zoo ze waarfchynlyk zyn. In de *Batavifche Gebroeders* (c) verzoeken HELDEWYN en de Vrouwen hulp aan JULIUS en BURGERHART, die het afflaan. Hier zyn twee waare of waarfchynelyke daaden; maar de zaamenhechting is noodzaakelyk; want JULIUS en BURGERHART waaren by de Romeinfche Overften verdacht, en zouden by de minfte oorzaak vast gehouden en geftraft worden, en hadden daar en boven geen macht om hen te wederftaan enz. In den CID wordt de twyfelmoedigheid en ongeruftheid van DON RO-

DRI-

(c) Treurfpel van J. VAN VONDEL.

DRIGO noodzaakelyk voortgebragt door den hoon, dien DON DIEGO van DEN GRAAF VAN GORMAS, door een kinbakslag te ontfangen, hadt verkreegen: want straffende DON GORMAS heeft hy den haat van CHIMENE, en, dat achter latende, de schande van zynen Vader onteerd te zien te verwachten.

DE TIENDE HOOFDSTUK.

*Van de Eenvoudige en Ingewikkelde
Geschiedenisse.*

In de Geschiedenisse van een Tooneelstuk is aan te merken de Verscheidenheid, te weeten, dat die zy of Eenvoudig of Ingewikkeld.

De Eenvoudige is, wanneer het gevolg en einde spruit uit een begin, dat men geheel in het Spel ziet, zonder dat men iet noodzaakelyks voor het zelve behoeve te weeten. Ik zegge iet noodzaakelyks; want alhoewel, dat men in alle Spelen, om dezelve wel te verstaan, behoorde te weeten in wat plaats en tyd dezelve speelden, hoe de naamen, staat en karakter der perfoonen zyn, zo blyft het echter een eenvoudige Geschiedenis, wanneer die kennis zo noodzaakelyk niet is, dat men zonder dezelve

H

het

het gevolg lichtelyk verstaan kan ; als by voorbeeld, in den *CID* (a) behoeft men maar te zien, dat *DON DIEGO* een slag in 't aanzicht krygt van den *Graaf*, wiens *Dochter* door zyn *Zoon* gevreid wierdt, om de geheele *Geschiedenis* te verstaan, en dat het in *Spanjen* speeldt; dat deeze beide *Heeren* na 't *Voedsterheerschap* des jongen *Prins* stonden; en wat daar meêr omtrend is, is niet geheel noodzaakelyk, omdat in alle *Landen*, en by alle perfoonen van hoogen stan-

(a) *Treufpel* is uit het *Fransch* van den uitmunten- den *P. CORNEILLE*, veele jaaren geleeden door den *Raadsheer* *Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK*, fchryver van de bekende *Batavifche Arcadia*, in onze *Vaderlandfche taale* overgebragt. Welk *Spel*, een der eerften van die foort op 't *Nederduitsch Tooneel* gekoomen zynde, de oogen der bezadigfte en verftandigfte *Liefhebbers* geöpend, en vanden kwaaden en verkeerden fmaak, die men toen in *Aranen Titus* en diergelyke *barbaarfche* en ongefchikte ftukken hadt, geneezen heeft. Men zie van den *CID* breeder de 36/le en volgende *Bladzyden* van *Mr. ANDRIESPELS*, in zyn *Gebruik en Misbruik des Tooneels*, waar van de befte druk die by 't *Kunftgenootfchap* nu en dan aangehaald wordt, is van 't Jaar 1718. in 8vo.

ftande, en om wat oorzaake de kinnebakflag mogt gegeven zyn, zulk een vervolg en einde gemakkelyk kan vermoed worden, zonder dat men iet meerder behoefte te weten. En indien 'er iet voor Ingewikkeld zou moogen genoomen worden in den *CID*, dat zou de liefde van *RODRIGO* en *CHIMENE* zyn, en dat *DON DIEGO RODRIGOS* en de Graaf *CHIMENES* Vader was; doch dit is zo weinig en wordt zo licht en zo haast gewee- ten, dat het eene Eenvoudige en geen In- gewikkelde Geschiedenis is.

Van dezelve natuur zyn *DON LOUIS DE VARGAS* (*b*), *MAS ANJELLO* (*c*), DE BE- KLAAGLYKE DWANG, enz. maar zo onor- dentlyk gesteld, dat 'er, ten opzicht van de Eenvoudigheid der Geschiedenisse alleen, geen kunst ter waereld in uitblinkt. Want, daar

(*b*) Treurspel, uit het Spaansch, door *DIRK HEINK*.

(*c*) Of *Napelysche Beroerte*, een onbeschoft stuk van *THOMAS ASSELYN*, waarin alle de wetten van het Tooneel verzuimd zyn, vol van oproerige en godlooze redenvoeringen. Zie *A. PELS Gebruik en Misbruik des Tooneels*, bladz. 39.

daar in een welgesteld Spel met groote moeite en zeer zelden de Eenvoudigheid der Geschiedenisse gevonden wordt, is die zeer licht in de genoemde Tooneelspelen te vinden; doordien zy aan geen behoorlyken tyd noch plaats zyn gebonden, en zeer flordig overhoop gehaald, zommigen in een, twee, ja zes en meêr jaaren spelen, in welken tyd de Dichter zeer licht het begin en einde van een wydloopige Geschiedenisse vervatten kan, en alles vertoonen, 't geen tot den Knoop en Ontknooping dient, dat in een welgeschikt Spel behoort verhaald te worden, 't welk den Dichter grooter moeite geeft om alles ordentelyk en verstaanlyk in een behoorlyken tyd en plaatze uit te voeren; en dan zouden deeze Spelen, als zy ordentelyk gesteld waaren, uit geene Eenvoudige, maar Ingewikkelde Geschiedenisse bestaan.

De Ingewikkelde Geschiedenis van een Tooneelspel is uit het voorverhaalde zeer lichtelyk te kennen, also die in tegendeel van de Eenvoudige bestaat, te weeten, dat 'er veel voorgegaan is, 't geen men nood-

zaakelyk weeten moet, om dat geene, dat
 vertoond wordt, gemakkelyk en behoorlyk
 te verstaan, zo ten opzicht van den Knoop
 als van de Ontknooping, als, by voorbeeld;
 in de AGRIPPA moet men weeten, ten op-
 zicht van den Knoop;

Dat TIBERINUS Koning van *Alba* en on-
 vroom was;

Dat AGRIPPA, hem byzonder wel geleeck;

Dat TIBERINUS ALBINAAS Minnaar geweest
 was;

Dat AGRIPPA niet wist LAVINIAAS weêrmin te
 hebben, alhoewel hy die had;

Dat MEZENTIUS wel eer na de Kroon en na
 TIBERINUS leeven gestaan had;

Dat LAVINIA MEZENTIUS haattede, en TI-
 BERINUS beminde;

Dat TIRRHENUS staatzuchtig was, en geen
 ander als dat edel gebrek had;

Dat 'er Oorlog tusschen de ALBAANEN en de
 RUTULEZEN was;

Dat TIBERINUS, met AGRIPPA en TIRRHE-
 NUS met noch maar twee of drie anderen
 naar 't leger gaande, in 't doorwaaden
 van de *Albula* verdronk;

Dat dit verdrinken en de gelykenis van **AGRIPPA** en **TIBERINUS** aan de staatzucht van **TIRRIENUS** gelegenheid gaf, om door **AGRIPPA**, in den schyn van **TIBERINUS**, den Oorlog voort te zetten, die na een jaar uitblyvens triumpheerende in *Alba* aankomt, nevens noch andere kleene omstandigheden.

Deeze allen moeten geweeten worden, als dienende tot de Ontknooping der Geschiedenisse.

Van de zelve natuur zyn **ASTRATE** (*d*), *De Tweelingen* en veele anderen, van welke twee verscheidenheden van Geschiedenisse de Eenvoudige moeijelyker en minder te vinden is in een welgesteld Spel; maar de Ingewikkelde zyn kunstiger om te maaken, dat het den Aanschouweren duidelyk en gemakkelyk verstaan kunnen.

(*d*) *Koning van Tyrus*, uit de Fransche in onze taale overgebracht door den Heere **DIDERIK BUIZERO**, waar van de beste druk is by **Jacob Lescaillie**, 1678. in 8vo.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

*Van de Verhandeling der Geschiedenisse,
naar de Waarschynlykheid en
Noodzaakelykheid.*

In een Tooneelspel is de voornaame Geschiedenis ofte Actie, gelijk hier voor gezegd is, eene: maar hebbende nochtans veele omstandigheden en bygeschiedenissen; want in alle voorvallen is aan te merken,

Quid, quid, ubi, cur, quomodo, quando.

dat is:

Wis, wat, waar, waarom, hoe en wanneer.

In alle deeze dingen heeft de verhandeling plaats, en is volgens de Waarheid, Waarschynlykheid en Noodzaakelykheid.

De Waarheid is de overeenkomst, van 't geen in het Tooneelspel voorgesteld wordt,

met het geen daar van in de Historien ofte Fabelen verhaald wordt. Wy voegen de Fabelen by de Historien, omdat, schoon de Fabelen wel in zich zelfs aangemerkt valsch zyn, nochtans dezelve overeenkomst plaats heeft, en zy daar by noch eenige geloofwaardigheid hebben door 't gemeene gevoelen, en die oude overlevering, die ons gewend heeft daar van te hooren spreken.

De Waarschynlykheid is een blykelyke moogelykheid, ten opzicht der betaamlykheid en gevoeglykheid, en welke niet openbaarlyk waar, noch openbaarlyk valsch is. Het geene onmooglyk is, of niet blykt mooglyk te zyn, is niet Waarschynlyk. En dit moet niet alleen ten opzicht der natuurlyke oorzaaken, maar ook der zeden aangemerkt worden, alzo die voornaamelyk in de Tooneelspelen aangemerkt worden. Zo de mooglykheid openbaarlyk waar is, behoord, zy tot de waarheid en zo zy openbaarlyk valsch is, tot de Noodzaakelykheid, gelyk hier naa zal blyken.

Deeze Waarschynlykheid kan tweezins gedeeld worden.

I. In

I. In een Algemeene en Byzondere.

II. In een Gewoone en Ongewoone.

De Algemeene Waarschynlykheid is, 't geen een algemeen doen kan, en behoort te doen, als by voorbeeld, een Koning, Veldoverste, Minnaar, Wraakgierige en zo voort.

De Byzondere is, 't geen doen kan, en behoort te doen een Byzonder, als ALEXANDER, CÆSAR, ALCIBIADES, AUGUSTUS enz. overeenkomstig met het geene de Historie van hem getuigt; zo dat, al wat tegen de Historie aanhort, buiten deeze waarschynlykheid gaat, omdat het openbaarlyk valsch is, en 't is niet waarschynlyk, dat CÆSAR en POMPEJUS, naa den slag van Farsalien, goede vrienden geworden zyn; schoon in 't algemeen gesproken het niet onwaarschynlyk is, dat in een Burgerkryg, naa een bloedigen Veldslag, de Hoofden der partyen zich weder vereenigen, voornaamelyk, indien zy beiden edelmoedig zyn.

De Gewoone Waarschynlykheid is, wanneer de Actie meestendeels gebeurt, of ten minsten zo dikwils, als haar tegengestelde.

De Ongewoone is, wanneer de Actie zelden gebeurt, of minder dan haar tegengefelde; maar, die evenwel een zeer lichter mooglykheid heeft, om niet te klimmen tot een mirakel; noch tot die zeldzaame voorvalen, die tot stof dienen voor de bloedige Treurspelen, door den grondsteun, die zy hebben in de Historie ofte Fabelen, zonder welken zy niet gelooflyk zouden zyn. Een voorbeeldt van een Gewoone Waarschynlykheid is, wanneer een sterker tegen een zwakken vechtende hem overwint, of wanneer twee even sterk vechtende de eene den anderen overwint. Van een Ongewoone is, wanneer de zwakste den sterksten overwint, ofte een doortrapte en looze bedroogen wordt van een slechten en eenvoudigen. Zo zoude in den CID de overwinning van RODRIGO tegen den *Graaf* hebben een Ongewoone Waarschynlykheid, indien zy niet waar was.

De Noodzaakelykheid is 't behoef van den Dichter, om tot zyn oogmerk te geraaken, of daar toe zyne Tooneelsten te brengen. Het oogwit van den Dichter is
 met

met vermaak te leeren ; om dit te doen moet hy nu en dan eenige heerlyke daaden fterk doen affteeken , en eenige lelyke doen verflaauwen ; en alzo is hy genoodzaakt zyn werk op te pronken. Hy moet ook zyne Gefchiedenis befluiten in een dag en in eene plaats, en hier door is hy dikwils genoodzaakt de byzondere voorvallen dichter op elkander te doen volgen dan de waarschynlykheid toelaat.

Het oogmerk der Tooneeliften is verfcheiden , naar de verfcheidene voorneemens, die de verfcheidenheid der Gefchiedeniffen hen geeft. De Minnaar tracht zyne Minnaareffe te verkrygen, een Wraakgierige zich te wreken, een Staatzuchtige op den throon te klimmen enz. De dingen die zy van doen hebben, om hun doelwit te befchieten, behooren tot de noodzaakelykheid.

Het Behoef van den Dichter en van de Tooneeliften verfcheeldt zeer van elkander; dat van den Dichter loopt zomtyds tegens de Waarschynlykheid aan, en dat van de Tooneeliften wordt by de Waarschynlykheid

heid gevoegd. Zo loopt de Dichter daar tegen aan als hy, om zyn Actie in 't bestek van een dag en plaats te dringen, de voorvallende omstandigheden verhaaldt, als hy zommige daaden verflaauwdt, zommigen verhoogt, wiffelt hy de waarheid in waarschynlykheid: maar als een Minnaar iets beflaat, om zyne Beminde te verkrygen, noodzaakt zyne liefde hem tot die waarschynlyke daad.

Zo dat 'er tweederley Noodzaakelykheid is, de eene van den Dichter, de andere van den Tooneelift.

De Noodzaakelykheid van den Dichter doet hem, in 't oppronken der Actien, van de waarheid in 't besluiten derzelve, in een dag en plaats, van de Waarschynlykheid afwyken: die van den Tooneelift voegt by de Waarschynlykheid der Actien noch een band van Noodzaakelykheid.

Naa deeze verscheidene Waarschynlykheden en Noodzaakelykheden, wordt in het Tooneelspel de Geschiedenis verhandeld, en dat zo wel de waare als verdichte.

In een Tooneelfpel, dat een waare Geschiedenis, dat is, welke uit de Historien ofte Fabelen gehaald is, behelst, kan drierhande slag van Actien zyn: zommigen volgen de Historien, zommigen voegen icts by de Historie, en zommigen vervalschen de Historie.

De voornaame Actie moet niet veranderd worden; want dan waare het die Geschiedenis niet: zo moet CLYTEMNESTRA van niemand dan ORESTES, AGAMEMNON van niemand dan CLYTEMNESTRA en ÆGISTUS vermoord worden; maar de omstandigheden derzelve, als ook de minvoornaame Actien moogen niet alleen veranderd, maar geheele nieuwe daar by verdicht worden: want zy zyn dikwils van den Historieschryver niet aangetekend, of hy verhaaldt 'er zo weinige, dat de Dichter 'er by moet voegen, om zyn werk te vullen. Daarby heeft men ook te vertrouwen, dat de geheugenis van den Aanschouwer, die ze voorheen gelezen heeft, zo ver niet toe zal langten, dat hy de verandering, die wy daar in gemaakt hebben, zal merken, 't geen hy zonder twyfel

fel doen zou, indien hy zag, dat wy de voornaame Geschiedenis veranderd hadden. Deeze vervalsching zoude oorzaak zyn, dat hy al 't overige niet zoude gelooven; daar hy nu in tegendeel al dat overige zeer licht gelooft, als hy het ziet strekken tot aanleiding van de voornaame daad, die hy waar weet te zyn, en waar van hy uit de Historie noch een leevendig indrukzel behouden heeft.

Doch in dit bydichten en veranderen moet eenig onderscheid gemaakt worden, na dat de Historien of min of meêr bekend zyn: zo mag men zo veel niet veranderen in de Geschiedenis van LUCRETIA, van AUGUSTUS, van JULIUS CÆSAR enz. wier Historien ieder bekend zyn, als in den CID en andere diergelyken, wier naamen den Toehoorder niet ter ooren gekoomen waaren, voor dat de Dichter die ten Tooneele voerde. De eenige maat, die hier in waar te neemen is, is, dat, alwaar men by de Historie doet en al de verandering die men daar in maakt, niet ongelooffelyker schynt, dan 't geen men daar van in zyn werk behoudt.

In-

Indien zelfs ook de voornaame Actie verdicht is, moet men die naar de waarschynlykheid verdichten: zy mag dan niet verder gaan dan de ongewoone waarschynlykheid: alzo die voorvallen, die vreemder zyn, niet gelooflyk zyn, ten zy dezelve ondersteund worden van de Historien of Fabelen: dusdanigen zyn, als 'er van verwanten toegelegd wordt andere verwanten om 't leeven te brengen, het zy het volbragt wordt of niet: als MEDEA, die haare kinderen te pletteren werpt; ATREUS, die zyn broeders zoonen slacht, en gebraaden den vader voorzet; OEDIPUS zoonen, die elkander in een tweestrydt om 't leeven brengen, en diergelyke; want deeze voorvallen hebben altyd zo iets schrikkelyks by zich, en zo iets tegenstrydigs met de menschelyke natuur, dat zy zonder den voorgemelden steun ongelooftlyk zyn.

Dezelve reden heeft ook plaats in de Fabelen, wier gelyken de Dichter niet versieren moet om de onwaarschynlykheid. Hy mag maar die ten Tooneele voeren, die by de oude Poëten bekend zyn, omdat de Aanschouwer

wer die zo dikwils gehoord heeft en gelezen, dat het hem niet stuit die op het Tooneel te zien, en geloof te geeven, als zich in de plaats stellende van die geenen, die ze voor waarheid aangenoomen hebben.

Al wat den Dichter toegelaaten is, is in de Byverdichtzelen bepaald, die hy daarby van den zelven slag mag voegen, alzo deeze hunne waarschyndykheid hebben met de voorname Actie, en dat zodanig, dat stellende, die te kunnen geschieden, zy heeft kunnen geschieden gelyk de Poëet die beschryft.

In dusdanige verdichte Actien kan ook openbaare valscheid begaan worden, en dat wel op drierhande wyze.

I. Wanneer de Actien in 't zelve stuk niet overeenkomstig, maar tegenstrydig met elkanderen zyn; maar 't is niet gelooflyk, dat een Dichter zo dom zal zyn en in zulken grooven mislag vervallen.

II. In de omstandigheden van tyd; by voorbeeld, indien een Dichter invoerd een Koning van Engeland of van Vrankryk onder een versierden naam, en voor den tyd

VAN

van zyne Geschiedenisse verkiest eene eeuw, in dewelke de Historie de waare Koningen van die Koningryken aangetekend heeft, zal hy van een openlyke valscheid beschuldigd kunnen worden. Insgelyks zoude hy een mislag begaan, indien hy ALEXANDER deede leeven ten tyde van AUGUSTUS, enz.

III. In de omstandigheden van de plaats: want hy zoude zondigen, die Amsterdam plaatste twee mylen van Rome te zyn, opdat men, in eenen dag, van de eene plaats in de andere zou kunnen reizen; of, die stelde, dat, ten tyde van ABRAHAM, Parys onder aan den voet van de Alpes lag, of, dat de Maas door Parys vloeide, of diergelyke zotternyen in een werk bragt.

Uit al dit voorgezeide blykt, dat de verhandeling naar de Waarschynlykheid of Noodzaakelykheid geen wet, maar eene vryheid voor den Dichter is; want wil hy, hy kan zich stip aan de waarheid houden, en hy zal niet zondigen; maar of hy zyne Toehoorders krachtig zal beweegen, mag hy

bezien; doch wil hy daar van afwyken, hy mag tot de Waarfchynlykheid overgaan, en, kan hy daar mede noch zyn doelwit niet befchieten, mag hy voor 't laafst tot de Noodzaakelykheid zyn toevlucht neemen.

 VYFTIENDE HOOFDSTUK.

Van der Perfoonen, Naamen en Rang.

In het opstellen van de Naamen der Perfoonazien van een Tooneelstuk is voor eerst te letten, of de Geschiedenis waar of verlicht is; onder de waaren niet alleen begrypende, die, welken inderdaad geschied zyn, maar ook zelve die geenen, die door de oude Poëten verlicht, en by ons, door hunne naagelaatene schriften bekend, voor Fabelen aangenoomen worden. In deezen moet men de eigene naamen, die men in de Geschiedenissen of Fabelen vindt, maar allen in het Tooneelstuk overbrengen, of, die 'er aan mogten ontbreken, byvoegen; doch zy moeten van eene en dezelve natuur als de anderen weezen, doordien het zeer wenschikkelyk zoude zyn, dat in eene Romeinsche Historie eenige Perfoonen met Spaansche

fche of andere vreemde naamen genoemd wierden , ten zy , dat ze ook inderdaad Spanjaarden of Vreemdelingen in dat Landschap, daar het Spel speelt, waaren ; als , by voorbeeldt , AQUILIUS in LAODICE , BALDES in 't *Ontzet van Leiden*, daar men wel ziet , dat de een als een Romeinsch Gezant in *Capadocien*, en de ander als een Spaansch Overste in Neerland wordt ingevoerd.

Zo de Geschiedenis door den Dichter ver- dicht en gemaakt wordt op de wyze als de Romans verdicht worden , heeft hy wel te letten , zulke naamen aan zyne bedryvers toe te schikken , die met de benamingen , gewoontens en zeden van dat Land , daar hy zyne Geschiedenis stelt gebeurd te zyn , over een koomen , en ook , zo veel moogelyk is , de Karakters der Persoonen en voornaamelyk der Hoofdpersonazien betekenen , gelyk REINOUD in *de Onschuld* (a) , WARENAR in de verduitsste AULULARIA van PLAUTUS enz. Maar by aldien het een Spel van zin-

(a) Blyspel van den Heere JOAN SIX, in 't Jaar 1654. te Amsterdam by Jacob Lescaillje in 4to gedrukt.

zinnen is, gelyk by voorbeeld *de Tong* (b), waar door eenige eigenschappen in den mensch, gelyk als Zaaken door Perfoonen worden uitgebeeld, moeten dezelve, 't zy dat men die in 't Latyn, Grieks of Duitsch steldt, altyd met de betekende eigenschap van 't geene, dat zy verbeelden, over een koomen.

In de Tooneelstukken, die uit de eene in de andere taal overgebracht en vertaald worden, staat te letten, of het een Treur- of Blyspel is; zo het een Treurspel is, dat gemeenlyk om te grooter luister te hebben, in uitheemsche Koningryken onder groote Perfoonazien speelt, en maar simpelyk overgezetz, en naar den rechten zin gerymd wordt, moet men dezelve naamen behouden, en niet veranderen, omdat men de Geschiedenis, die aan een ieder, of door de bekendheid van de Historie zelve, of, omdat het Treurspel in zyne grondtaal bekend

(b) Een Zinnespel, in de eerste tyden van ons Kunstgenootschap gedicht, niet gedrukt, maar noch in weezen zynde.

kend is, daar door onkenbaar en onaangenaam aan den Toehoorder zou maaken.

Daar in tegendeel in de Blyspelen, die meest altyd of onder fraaije burgers, of onder het gemeen volk spelende, van geringer stoffe wordende gehandeld, om dezelve aangenaam en verstaanlyker te maaken, in 't vertaalen, van plaats en zeden moettende veranderen, ook de naamen naar de gewoonte en 't gebruik van de plaats, daar die spelen gesteld moeten worden, gelyk de *WARENAR* na *d'Euclio* enz. zeer eigenlyk en natuurlyk de benaaming aan de Persoonazie, nevens 't veranderen van plaats, tyd en zeden, is gegeven; het welk niet alleen een groot sieraad aan dit stuk heeft bygebragt, maar nevens de andere fraaiheden, een goeden uitslag heeft doen bekoomen, daar in tegendeel veele andere stukken, onder anderen *het Dubbel en Enkel Spel* (c), na de *Menechem* van *PLAUTUS*, *l'Esprit Follet*,

(c) Blyspel, elendig vertaald door Mr. JOAN BLASTUS, in 't Jaar 1670. by Jacob Lescailje in 8vo gedrukt.

let, of *Nachtspookende Juffer* (d), *l'Aveugle Clairvoyant* (e) enz. in dewelken het zelve zo wel niet is aangemerkt, en, tegens 't verstand en 't gebruik strydende, eenen kwaaden uitflag hebben verkreegen.

Door den Rang verstaan wy alleenlyk het intrest of belang, dat de Perfoonen, die ten Tooneele worden gevoerd, in de Geschiedenisse of Historie hebben, en niet hoe groot of gering zy ten aanzien van de regeering zyn; want zo kan een persoon van minderen staat dan een ander in de Policie, in de Geschiedenisse, of in het Spel, van hooger rang zyn; als, by voorbeeld, RODRIGO en CHIMENE in den CID, HORACE in het Spel van dien naam, aan welke Perfoonen, alhoewel de Koningen groote aangelegenheid in hun bedryf wegens hun gebied hebben, echter
in

(d) Alzo slecht, als 't voornoemde, door den Tooneelspeelder ADRIAAN PEYS verduischt, by J. Lescailje gedrukt, 1670. in 8vo.

(e) Onder den naam van *den Blinden Gaauwoog*, door JAN LEMMERS overgezet, en te Rotterdam by Joh. Neranus in 't Jaar 1663. in 4to gedrukt.

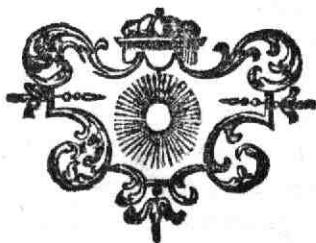
in den draad van de Historie de hoogste rang wordt toegeschreeven.

De Rang wordt dan gemeenlyk in drieën verdeeld, waar van de eerste als gezegt is zyn die Persoonen, dien de Geschiedenis op 't hoogste raakt, gelyk als RODRIGO, HORACE enz. om wier wil alles woeldt en in bezigheid is, wat 'er vertoond wordt: waar in onder anderen aan te merken is, dat, wanneer een Dichter het in zyne macht heeft eene bekwaame stof te vinden, waar in hy de voornaamsten van een Land, Koningryk enz. gelyk SALOMON, KAREL STUART enz. tot zyn Hoofdpersonazie van den eersten rang in de Geschiedenisse kan maaken, die hy dan, van 't begin af aan, in de gunst of ongunst van de Aanschouwers, na dat men voorheeft hen te straffen of gelukkig te maaken, moet brengen: wy zeggen, zo hy deezen tot zyne Persoonen van den eersten rang in de Geschiedenisse en in de regeering kan krygen, dat zyn Spel dan niet als te grootser en te sierlyker zal zyn.

Onder de Persoonen van den tweeden rang worden die geenen gesteld, die niet

zo groote aangelegenheid, maar echter een gedeelte in de voornaamste Actie of werk van 't Spel hebben, gelyk de Koning in den CID, de Koning en VALERIUS in HORACE.

Die van den derden rang zyn die geenen, die weinig of geen belang in de Geschiedenisse hebben, en ook niet veel tot het werk doen, en derhalven, gelyk JULIA in HORACE, ELVIRE, ALONZO en ARIAS in den CID, maar voor byperfoonazien moeten gerekend worden.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Van het Getal der Persoonen.

De Persoonen die of het Treur- of Blyspel uitbeelden of vertoonen, zyn onzes weetens by niemand in zeker Getal bepaald; doch dewyl in het zelve Getal, buiten twyfel, mede kan gezondigd worden, en wel meest in de veelheid, dunkt my, dat men gevoeglyk een Getal zoude kunnen stellen, 't geen men ten minsten niet veel of verre behoorde te buiten te gaan.

In de Treurspelen moet men vooral acht daar op neemen, opdat de deftigheid van de stoffe, persoonazien en redenvoeringen door te veel Persoonen niet en worde verduisterd, en eenige warringe ontsta, uit die veelheid, in de inbeeldinge van den Toehoorder; gelyk in ARAN en TITUS van JAN Vos,

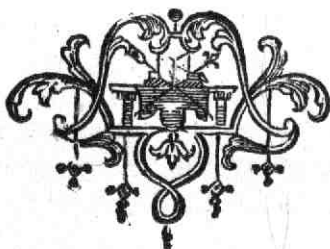
Vos (a), daar alle de Zoonen van Titus en de verdere menigte van Perfoonen een bystere verwarringe veroorzaaken. Onzes bedunkens behoorde men boven acht of negen Perfoonen in het Treurspel niet in te voeren; wy spreken van zodanige Perfoonen, die ietwes tot de uitvoeringe van de *Catastrophe* (b) doen of bybrengen: zulks, dat wy een Dienaar, een Staatjongen, of Trauwant, die een woord of twee spreekt, boodschapt, dat iemand komt, of diergelyke, voor geen Perfoonazie rekenen.

In de Blyspelen is men zo naauw aan het getal niet gehouden, maar in het algemeen, zo in het eerste als laatste soort van Tooneelgedichten, kan kwaalyk wet gesteld worden, en de Dichter moet, naar de stoffe of Geschiedenisse, het Getal reguleeren, als
hy

(a) Zie van dit wreede en woefte Treurspel Mr. A. PELS *Gebruik en Misbruik des Tooneels*, bladz. 26, 28, 29 en 30 enz. waarin van dit Treurspel, dat in vroege tyden veel gerucht gemaakt heeft, wydloopig gehandeld wordt.

(b) Ontknooping of Einde.

hy zich zelve wacht onnoodigen of overtolligen in te brengen, en de veelheid zo veel schuwt als mooglyk is. Te weinig kunnen 'er mede zyn, omdat de Geschiedenis als dan wat naakt en zonder sieraad noodzakelyk moet uitgevoerd worden, en dat een geschikt Getal van Perfoonen het Tooneel-
spel aanzienlyker maakt.

ZEVENTIENDE HOOFD-
STUK.

*Van het Karakter of de Zeden der
Persoonazien.*

In de Persoonazien is nevens anderen aan te merken het Karakter, anders gezegd de Zeden. (Het woord Karakter betekent in 't Grieks zo veel als een gehouwen of gesneden beeldt of allerley uitbeelding.)

Waarby alhier in 't gemeen verstaan moet worden de hoedanigheid, met welke ieder Persoonazie ingevoerd wordt, en werkt, om het Tooneelspel ten einde te brengen; want, gelyk alle Persoonazien deel behooren te hebben in de Historie of Geschiedenisse, zo moeten zy ook, ieder voor zich, dat deel of byzondere werklykheid op zekere wyze bekleeden, om tot de *Catastrophe* of het Einde te koomen. Die byzondere wyze van ieder Persoonazie wordt het Karakter genoemd, omdat de Persoon daar door betekend

kend en uitgebeeld wordt, en deeze werkykheid wordt Zede genoemd, omdat het een gewrogt is, 't welk uit de passien of bewegingen des gemoeds voortkomt.

De Zeden zyn byzonderlyk in de Persoonazien van den eersten en tweeden rang aan te merken en te onderscheiden, omdat dat slag van Persoonazien byzonderlyk deel heeft aan de Geschiedenisse; en moeten, volgens het zeggen van ARISTOTELES, zyn Goed, Gevoeglyk, Gelykende en Eenpaarig.

By de Goedheid verstaan eenigen, dat men, zo veel mooglyk is, deugdzaame Persoonen op het Tooneel moet brengen, indien men het zonder ondeugenden kan stellen. Anderen willen, dat deeze Goedheid te verstaan zy ten opzicht van de Persoonen van den eersten rang, te weten, dat die altyd behoorden deugdzaam te weezen; maar volgens het oordeel van den Heer CORNEILLE, en de waarschylykheid, is het al te bepaald uitgelegd, 't geen ARISTOTELES in 't algemeen, ten opzicht van de Zeden, gezegd heeft, waarom, by de Goedheid der Zeden niet gevoeglyker verstaan kan worden

den dan de uitsteektheid of ongemeenheid; willende ARISTOTELES daar mede te kennen geeven, dat, wanneer een staatzuchtige, by voorbeeld, op het Tooneel gebragt wordt als staatzuchtig, dat dan alle zyne andere genegenheden en begeertens voor zyne staatzucht moeten wyken, welke alleen op het uitsteekendst moet uitgedrukt worden; zo ook een Verliefde, Grootmoepige, Jaloersche, Bevreesde enz. ieder in zyn geslacht op het uitneemenste.

De Gevoeglykheid der Zeden vereischt, dat men niemand iets doe zeggen of doen, dan 't geen met zyn staat, ouderdom, afkomst, tyden, plaatzen, landen, bedieningen enz. over een komt en gevoeglyk past. Zo is het een fout, dat men een oud man dingen doet spreken en doen, die alleen de jongheid eigen zyn; dat men Indiaanen dede spreken als de Nooren, of JULIUS CÆSAR invoerde gewapend met hedendaagsch schietgeweer enz.

Gelykende zyn de Zeden, wanneer ze over een koomen met de Historien of Fabelen der Ouden, indien de Geschiedenis uit een
van

van beiden is genoomen, buiten dewelken deeze voorwaarde geen plaats heeft.

Eenpaarigheid der Zeden is, dat de Perfoonazien, van 't begin tot het einde, dezelve moeten blyven, en, met welke harts-tochten zy in 't begin ingevoerd worden, met dezelve moeten zy ten einde toe volharden, dewyl het eene merkelyke misftal zoude geeven, dat eener der Perfoonazien buiten de *Catastrophe* fchielyk van Zeden kwam te veranderen, wordende van goed kwaad, of van kwaad goed; waarom HORATIUS zegt:

Servetur ad imum,

Qualis ab incepto processerit & sibi constet.

dat is:

Hy blyf dezelve tot aan 't ende in ieder deel,

Gelyk hy in 't begin gevoerd is op 't Tooneel.

Zodanig als de Zeden van het begin des Tooneelspels zyn begreepen, zo moet ook ieder Perfoonazie volgens die Zeden werken of ageeren, en ook volgens dezelve spreken; want een eerlyk man doet en spreekt als een eerlyk man, en een schelm als een schelm, zo dat de Zeden het beginsel zyn der Aëtien en der redeneeringen.

ACH-

ACHTIENDE HOOFDSTUK,

Van de Redeneeringen.

De redeneeringen der Persoonazien zyn, al 't geene zy met hunne woorden uitdrukken; niet de wys van uitdrukken, noch de woorden, waarmeê zy uitdrukken, maar de stof, die uitgedrukt wordt, naamelyk de gedachten en begrippen, die ieder Tooneelift gesteld wordt te hebben over zaaken, die verhandeld worden.

De Dichter moet in een Tooneelspel door woorden en werken van zyn Persoonazie aan zyne Toehoorders de opgestelde Geschiedenis bekend maaken. Dies heeft hy te letten op tweederley slag van menschen, naamelyk de Tooneelisten en Toehoorders, ten opzicht van welken hy zyne redeneeringen moet schikken.

Ten opzicht der Toehoorders moet hy

K

de

de Redeneeringen der Tooneelſten ſchikken met inzicht, dat 'er Toehoorders zyn; maar niet zodanig, dat hy ſteldt als of de Tooneelſten dat weeten; want dewyl hy door de redenvoeringe aan zyne Toehoorders de Geſchiedenis, die door de Tooneelſten verbeeld zal worden, bekend wil maaken, moet hy die zo ſchikken, dat zy door dezelve hen bekend wordt. Maar dewyl ook hy de Geſchiedenis moet doen vertoonen, gelyk zy in de Natuur geweeft is, en dewyl dezelve de Toekykers, daar voor hy ze vertoont, niet gehad heeft, kan hy zyne Tooneelſten niet invoeren, dat zy weeten Aanfchouwers te hebben.

Hy moet dan door de woorden en werken van zyne Perſoonazien zien de Geſchiedenis aftebeelden; en dewyl deeze volkoomen moet zyn, dient hy zyn Tooneelſten alles te doen zeggen, en niets over te laaten ſlaan, dat tot de volkoomene kennis derzelve vereiſcht wordt: aan den anderen kant moeten hunne redeneeringen niets bevatten, dat daar toeniet dient; want gelyk hy in niet genoeg te zeggen gebrekkig zoude zyn,

zyn, zo zoude hy met te veel, en dat onnoodig is, te zeggen, overtollig weezen.

Deeze volkoomene Geschiedenis bestaat uit veele byzonderen, welken allen gelyk als deelen zyn van de algemeene, en strekken om dat geheel uit te maaken. En deeze byzondere daaden zyn tusschen byzondere Persoonazien, wier redenvoeringen derhalven ook byzonderlyk moeten geschikt zyn ten opzicht van hunnen staat, ouderdom en omstandigheden, die zy in de Geschiedenisse hebben.

Ten opzicht der Tooneelisten dan moeten de Redeneeringen geschikt zyn:

I. Naar het Karakter, 't welk de Dichter hen gegeven heeft; zo moet men een Koning van zyn Ryk, en van de Republyk een, die daar lang gewoond heeft, en ervaren is, doen spreken. Een eerlyk man moet redeneeren als een eerlyk man, en een guit als zodanig, en niet in tegendeel: men moet geen Boer doen redeneeren als eenen Koning, noch geen Trompetter (a) als een kunstig Poëet,

(a) Dit ziet op de redeneering van den Trompetter

Poëet; een wulps Jongeling moet niet spreken van de veranderlykheid des menschelyken levens, maar een bedaagd en staatig man enz.

II. Naar de Kennis, en dat zo wel van den Spreekenden als Toehoorenden Tooneelift, zo moet men eene Geschiedenis doen vertellen van een Tooneelift, die ze weet, aan iemand, die ze niet weet; want het is onmooglyk, dat iemand iets verteldt, dat hy niet weet, zelfs schoon het geschieden mogt, om den toehoorenden Tooneelift daar door ergens toe te beweegen, zo is het ook wanvoeglyk, dat men iets verhaaldt

in 't Vierde Bedryf van P. C. HOORTS Treutspel GERARD VAN VELZEN, die aldaar in den allerhoogsten styl van 't Heldendicht, schoon een Trompetter juist van de grootste geboorte en opvoeding niet is, dus spreekende ingevoerd wordt:

De blanke uchtend' enz.

*De Zonne volgt het spoor van 's ouden Thitans bruid,
En steekt den hemel al zyn mindere oogen uir.*

't Geen dien weërgadeloozen Dichter, naar gedachten, door de rykheid en weëligheid van zynen geest ontsnapt is.

haaldt aan iemand, dat hy weet, gelyk MICHAL aan DAVID doet in het Treurspel van de *Gebroeders* (b).

Hier staat aan te merken, dat, schoon deeze regel waargenoomen wordt, de Dichter evenwel noch zomtyds kan zondigen, en dat ten opzicht van de Toehoorders; naamelyk, als hy eenige daad doet vertellen, die de Aanschouwer op het Tooneel gezien heeft, dat hem niet dan verdriet kan baaren, daar de Dichter zich op 't hoogst voor te wachten heeft.

III. Naar de Natuurlykheid, waar tegen gezondigd kan worden in de Alleenspraaken, die de Kunstenaars *Soliloquia*, en in de Terzydespraaken, die zy *Apartes* noemen.

Alleenspraaken zyn, wanneer een Tooneelift, alleen op het Tooneel zynde, spreekt. Dit is toegelaaten in de drift van een hevigen hartstocht, in dronkenschap en groote vrees; want wy ondervinden, dat die dronken of in groote vrees zyn, by zich zelven
spree-

(b) DOOR JOOST VAN VONDEL.

spreeken , en die door heftigheid van hunne hartstochten gedreeven worden , schoon zy alleen zyn , in woorden zomtyds uitbarsten. Men zou hier onder ook kunnen tellen die bidden ; maar wy achten het ongodsdienstig zodanigen ten Tooneele te voeren. Alle andere Alleenspraaken zyn verwerpelyk , alzo geen Persoonen , die by hunne zinnen zyn , by zich zelve praaten.

Terzydespraaken zyn , wanneer 'er veel Persoonazien op het Tooneel zyn , van welken zommigen ter zyde afspreken. Dit geschiedt op veelerlei wyzen , tusschen twee en twee , van welken deezen aan den eenen , en die aan den anderen kant van het Tooneel spreken ; tusschen twee of meêr , van welken de eene altemets wat ter zyde af tegen een ander , of tegen 't volk , iets zegt. Alle welke Terzydespraaken verwerpelyk zyn ; de eerste , omdat het niet natuurlyk is , dat , terwyl de eerste twee spreken , de anderen zullen zwygen , en terwyl deezen weêr spreken , de eersten zullen ophouden. De tweede , ten deele om de voorverhaalde reden , ten deele ; omdat , gelyk voor
ge-

gezegd is, de Tooneelisten niet moeten weten, dat 'er Toehoorders zyn, en eindelyk zyn zy beiden verwerpelyk, omdat zy zo luid moeten spreken, dat de Kykers het hooren, en zo zullen 't ook die hooren, daar zy 't voor willen verbergen, te weten hunne Medetooneelisten, en dus zullen 't geen Alleenspraaken zyn.

Boven deezen zyn 'er misschien noch meer waarneemingen, daar de Redeneeringen, ten opzicht der Tooneelisten, moeten naar geschikt worden; doch deezen zal een sneedig Tooneeldichter uit zich zelfs aanmerken.

In zich zelfs aangemerkt, kunnen de redeneeringen op twee wyzen gesteld zyn; in de Stelling of THESIS, en in de Onderstelling of HYPOTHESIS, gelyk de Kunstenaars spreken.

Een Tooneelift redeneert in de Stelling, wanneer hy in 't algemeen iets zegt, en gelyk als een Stelling maakt; maar in de Onderstelling, wanneer hy in 't byzonder spreekt, en de algemeene stelling, als onderstellende, die in 't byzonder aan iemand

toepast, zo redeneert hy in de stelling, die zegt:

De Min baart wel verdriet in 't hart, dat hy bezit.

en

Een Koning heeft veel zorg, die 't Ryk wel zal regeeren.

Maar in de onderstelling, als hy tegen een Minnaar zegt:

De Min baart u verdriet.

en tegen een Koning:

Uw Ryk geeft u veel zorg.

De eerste slag van redeneeringen worden *Sententien* of *Spreuken* genoemd. Deeze gëeven een groot sieraad en nuttigheid; want zy zyn als menschelyke Orakelen, en zy vermoogen zo veel te meër, als hy, dien wy ze voortbrengende invoeren, van grooter aanzien is.

Maar zy moeten met groot oordeel gebruikt worden.

Voor eerst moeten zy zeer dun gezaaid zyn;

zyn; want zy verdrieten den Aanschouwer te hooren, alzo zy de *Actie* verflaauwen en flap maaken.

Ten tweeden moeten zy voorvallen onder bezadigde Perfoonen, en niet gesproken worden van noch tegen zodanigen, die in de drift van eenen hevigen hartstocht staan; want zy zyn het werk van een, die met overleg redeneerdt, en uit een algemeene stelling iets byzonders wil trekken. De Reden nu en de drift der hartstochten gaan niet wel zaamen, en die daar van verrukt wordt, heeft geen meêr geduld om dusdanige spreuken aan te hooren, als bezadigheid van gemoed om ze te bedenken en voort te brengen. Eindelyk voegen zy allerbest in den mond van een Raadsheer, of een Man van Staat, die met bezadigde zinnen tegen zyn Koning redeneerdt aangaande de wichtigste zaaken des Ryks, als kunvende, met een zeer groote gevoeglykheid, op zulke algemeene stellingen, zyn zeggen en voorgeeven grondvesten en bekrachtigen.

In alle andere gelegenheden is het best

die te meiden , of tot de byzondere voorvallen en Perſoonen toe te paſſen. Hier tegen hebben merkelyk gezondigd EURIPIDES en SENECA; welken in 't Nederduiſch JAN VOS noch overtreft.

Ten laaſten zyn deeze Redenvoeringen te haalen uit de Geſchiedeniſſe, die de Dichter ten Toonele brengt, en uit den ſtand en gelegenheid, daar hy zyne byzondere Tooneeliſten in ſteldt. Hier toe verſchaffen hem groote hulp alle de onderwyzingen en weetſchappen, en wel voornaamelyk de *Ethica* en *Politica*, dat is, *Zedenkunde* en *Staatkunde*, in welken gehandeld wordt van de Hartſtochten, Deugden en Ondeugden en Plichten van de Overheden en Onderdaanen enz. En om alle deeze ſtoffen in een behoorlyke orde te ſchikken, dient de *Rhetorica*, dat is, Redenrykkunſt.

NEGENTIENDE HOOFD- STUK.

Van den Styl van zeggen.

Door den Styl van zeggen verstaan wy de manier, waar door wy onze gedachten met woorden uitdrukken.

Hier in zyn verscheidene regels aan te merken.

Ten I. moet zy klaar en duidelyk zyn.

Deeze wet verbiedt dan al het geen een reden eenigzins of duister of onverstaanlyk kan maaken, als zyn: Voor eerst, dubbelzinnigheid in de woorden en zaamenstellingen derzelven. Ten tweeden, verouderde en versleetene woorden, gelyk by voorbeeldt: te heim voor te huis, vermaazen voor bevlecken, winden voor waaijen, en veel diergelyken meêr. Ten derden, al te lange of ook al te korte perioden. Ten vier-

vierden, de onordentelyke plaatsinge der woorden, wanneer het voorste achter en het achterste voor gesteld wordt.

II. Wordt in den Styl van zeggen vereischt, dat hy zuiver zy, niet vermengd met eenige uitheemsche of onduitsche woorden, gelyk hedendaagsch by veelen gedaan wordt, even als of onze Moedertaal niet ryk genoeg was om door eigene woorden onze vindingen krachtig en duidelyk uit te drukken.

III. Moet deeze geschikt zyn naar den staat van den geenen, dien men sprekenden invoerd. Het zoude belachlyk zyn, indien men een Boer op het Tooneel als een Koning, en wederom een Koning gelyk een Boer hoorde spreken.

IV. Moet dezelve ook over een koomen met de zaak, daar van gesproken wordt. Hooge zaaken dienen met een verhevenen, laage met eenen slechten, en middelbaare met een middelbaaren styl verhandeld te worden.

Uit deeze twee laatste regels ziet men klaarlyk, waarom, onder alle Tooneelspelen, het

het Treurspel de hoogverhevenste, het Blyspel de middelmaatige, en het Kluchtspel de allerlaagste Styl van zeggen toekomt.

V. Moet die eenpaarig zyn, zich zelven overal gelykende. Dit is niet te verstaan, dat de manier van zeggen in een Tooneelspel altyd of even hoog of even laag zou moeten zyn, dewyl zy, gelyk reeds gezegd is, en naar de zaaken, die men verhandeldt, en naar den Persoon, dien men invoerd, geschikt moet weezen: maar dat men een zelve of gelyken Persoon, in een zelve of gelyke zaak, niet zal invoeren, dan eens hoogdraavende, en dan eens verachtelyk zonder reden te spreken: noch ook, dat men in een slechte stof, of onder veel slechte en lompe vaerzen, (gelyk de Heer BLASIUS (a) meêrmaalen dezelve van anderen ontleenende, gewoon is te doen,) eenigen, die niet te verachten zyn, onbedachtelyk inlapt, zo ook in 't tegendeel.

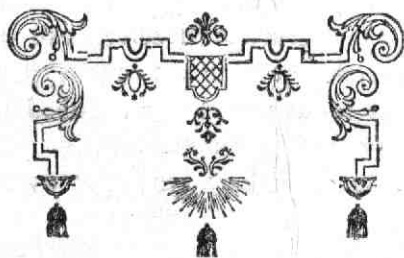
VI. Moet zy kort zyn, niet overtollig,
en

(a) Van deezen slechten Rymer is voorheen reeds gesproken.

en ook niet minder, als tot de duidelykheid vereifcht wordt, in zich begrypende.

VII. Moet zy eenvoudig zyn. Hier door verftaan wy, dat, in de Tooneelfpelen, de Rhetorifche figuren *Tropi* en *Schemata* (*b*) meerder moeten gemeid worden, dan in alle andere zoorten van Gedichten, daar de Poëet zelve fpreekt.

(*b*) Een klein Werkje van den Heere DAVID VAN HOOGSTRAATEN, onder den Tytel van *Beginselen of Kort Begrip der Rederykkunft*, in 't Jaar 1725, by Gerard Onder de Linden in 8vo uitgekoomen, zal den Dichter, geene vreemde taalen verftaande, genoegzaame onderrichting, wegens alle de Rhetorifche figuren, doen verkrygen.

TWIN-

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Van de Plaats en van den Tyd.

Vat de Plaats in een Tooneelspel
 aangaat, die behoorde altyd vast
 en op eene plaats te zyn, 't zy
 in een Paleis, Kamer, Tuin enz.
 maar dewyl veele of de meeste Aanschou-
 wers behaagen scheppen in verscheidene
 Tooneelen, en dat zomtyds de stof, die
 men verhandelen wil, vereischt, dat men
 in ieder bedryf een byzonder Tooneel ver-
 toont, zo behoorde men te letten, dat de
 verscheidene plaatzen, die men in ieder
 bedryf verkiest, niet al te wyd van mal-
 kanderen gelegen zyn, en dat niet het ee-
 ne bedryf Londen, het ander Parys, het
 derde Amsterdam enz. verbeeldt; maar dat
 de plaats zo beknopt by malkander is ge-
 vat, dat, als de Tooneelift van 't eene be-
 dryf in 't tweede, dat een andere plaats
 verbeeldt, te voorschyn komt, de Aan-
 schou-

fchouwer zich gemakkelyk inbeelden kan, dat hy in den tyd, die tuffchen de bedryven verloopt, daar kan koomen, als by voorbeeld: indien men zich verbeeldt in eene zelve ftad een Koninglyk paleis, voorzien van een heerlyk lufthof, zo zou men moogen neemen het eerfte bedryf voor het paleis, het tweede in een byzondere zaal, het derde in den lufthof, het vierde in 't hof, het vyfde voor des Konings throon enz. vooral toeziende, dat men in een bedryf geen verandering van plaats brengt. Hier tegen zondigen de Maakers van de Spaanfche Spelen, gelyk ook in onze taal de Authouren van LIZANDER EN CALISTE (a), ARIANE (b) en diergelyken.

In den Tyd, in welken een Tooneelfpel vertoond moet worden, is aan te merken:

I. De Tyd, voor zo veel die het geheele Spel aangaat.

II. De Tyd in de byzondere deelen of bedryven.

III.

(a) Een ftuk, tegen alle de regels, door J. BLAUSIUS berymd.

(b) Door J. J. SCHIPPER.

III. De Tyd, die tuffchen de bedryven verloopt.

Voor eerft, wat den Tyd van 't Tooneel-fpel in 't gemeen aangaat, is de kortfte, die tot dezelfs uitvoeringe genoomen wordt, de beste, en de langfte, die daar toe behoorde genoomen te worden, 24. uuren of een weinig langer; omdat men zich gemakkelyk kan verbeelden, dat 'er tuffchen ieder bedryf eerder drie of vier uren, als wel zo veel jaaren verloopfen, gelyk zeer wanvoeglyk in GENOVEVA en andere diergelyken gefchiedt. Ja zo een Dichter zyn Spel deede speelen in dien tyd waarin het vertoond wordt, zulks zou het beste en het waarfchynlykfte weezen.

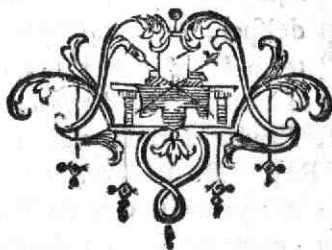
Ten tweeden hebben wy aan te merken den Tyd in de bedryven; want indien de algemeene tyd van 24. uuren of minder genoomen is tot het volvoeren van een Tooneelfpel, zo ftrydt het tegens de gevoeglykheid, dat men in een bedryf zo veel omftandigheden verhandeldt, daar alleen wel 24. uuren of meêr toe van nooden waaren, gelyk wy een voorbeeldt in TITUS ANDRO-

nicus zien, daar in ieder bedryf meêr ver-
toond wordt, dan in eenen geheelen dag ge-
schieden kan; dies moet men niet meêr tyd
verbeelden in een bedryf dan 'er verloopt,
terwyl den Aanschouwer daar zit.

Van gelyke moet men in de Tooneelen
van een bedryf letten, dat den Tooneelift
geen tyd te kort schiet, om het geen hem
opgelegd is, te vertoonen; als by voorbeeld:
indien iemand van 't Tooneel weg gaat om
een brief te schryven, of om iets gewich-
tigs te verrichten, en hy komt, naa dat de
andere Tooneelisten pas acht of tien regelen
gesproken hebben, wederom, en heeft of
een brief geschreeven, of een zaak verricht,
die in der daad veel langer tyd zou ver-
eischen, dat zelve zou zeer wanschikkelyk
zyn; dierhalven moeten diergelyke dingen
tusschen de verpoozingen geschikt of zo-
danig gesteld worden, dat de Aanschouwer
niets aanstootelyks daar in ontmoete.

Ten derden hebben wy aan te merken
den Tyd tusschen de bedryven, en te let-
ten, dat tusschen ieder bedryf omtrent even
veel tyd voorby gaat; maar vermits zom-
tyds

tyds zulks, door de stof, die men verhandelt, onmooglyk is, zo mag elk dat zo gevoeglyk schikken als hy kan, en liever niet noemen, hoe veel tyd dat 'er tusschen het eene en 't ander bedryf verlopen is.

EENENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Van de Protasis, Epitasis en Catastrophe.

v deelen het Tooneelspel in *Protasis* of Voorspel, *Epitasis* of Middelspel, en *Catastrophe* of Achterspel. ARISTOTELES deelt het in *Prologus* of Voorreden, *Episodium* of Tusschenspel, *Exodus* of Einde van 't Spel, en *Chorus* of Rey. De Rey laten wy achter, omdat ons het gebruik van de Reijen der Ouden nu onbekend is, en daarom ongebruiklyk; ook zyn zy zelfs daarin niet eendrachtig; want by SOFOCLES zyn ze in ELECTRA en andere spelen mede als personen, die tot het uitvoeren helpen, recht anders als by EURIPIDES, die ze ten meestendeele invoert gelyk SENECA by de Latynen, en VONDEL onder de Nederduitschen, als stokbeelden, die alleen (om met ARISTOTELES

te spreken) ledige toekykers zyn, van de actie, die gespeeld wordt.

Protasis is een Verhandeling van die dingen, die geschied zyn voor het Spel, eigentlyk een Voorreden of Opening van 't Spel.

Hoe deeze korter is hoe beter, gelyk in SALOMON, daar zy eindigt met de eerste *Scena*, *Batavische Gebroeders* en diergelyken.

I. Wordt veeltys allereerst gebruikt, als in SALOMON.

II. Zomtyds, naa dat een *Scena* (Tooneel) of twee voorgegaan is, als in 't *Spookend Weeuwije* (a), enz.

III. Zomtyds wordt ze verdeeld, als in de *Gelyke Tweelingen*, daar het eerste deel van de *Protasis* staat *Acte* (Bedryf) 1. *Scena* 2. en 't ander deel *Acte* 2. *Scena* 1.

Zy mag niet langer zyn dan eene *Acte*, dat dan ook zeer flaauw is, als in GYSBREGT VAN AMSTEL (b).

En

(a) Een fraai Blyspel van ons Genoodichap, op kotten van t zelve in 't Jaar 1715. in 8vo met veele verbeteringen herdrukt.

(b) Zeer bekend Treurspel van J. VAN VONDEL.

En niet verder springen dan in 't begin van de tweede *Akte*, indien de *Protasis* gespleeten wordt.

Zy mag niet zyn als in de *Miles Gloriosus* van PLAUTUS (*c*), daar de *Protasis* eerst begint in de tweede *Akte*, zonder dat 'er in de eerste iets van gerept is.

Voor al moet ze zo ver niet uitspatten, dat ze de geheele *Epitasis* byna verdrukt, of zo verward zyn, dat ze naauwlyks te onderscheiden is, 't welk dan geschiedt, als telkens iets van de *Protasis*, ten einde toe, in de *Epitasis* verhaald wordt, 't zy dat 'er geduurig nieuwe Persoonazien en gevolglyk nieuwe vertellingen ingevoerd worden, 't zy dat de *Protasis* geduurig gerekt wordt, geelyk in KRUL (*d*) enz.

Ook

(*c*) Blyspel, onder den naam van *de Geschaakte Cinthia*, in 't Nederduitsch overgebracht door Dr. LUDOLPH SMID, en in 't Jaar 1680. by de Edfg. van Lescaillje in 8vo gedrukt.

(*d*) JAN HERMANUS KRUL, in zynen tyd een zoetvloeiend Poëet, wiens Vaerzen veel overeenkomst hebben met die van den Raad-pensionaris JACOB CATS, heeft veel Tooneelspelen in 't licht gegeven, die ten deele

Ook moet de *Protasis*, gelyk we dat eens vooral gesteld hebben, niet weezen zonder tot de Geschiedenisse en Actie van het Spel te helpen, opdat men geen *Protasis* stelle, die niet te pas komt, of ze ook zo lang rekt, dat men veel dingen naauwkeurig verhaalt, die tot het Spel niet doen.

Epitasis, daar SCALIGER ook de *Catastasis* byvoegt, is de verwarring van de Geschiedenisse.

Hy noemt het *Epitasis* als de Verwarring of begint, of even begonnen heeft; *Catastasis* noemt hy, als de geheele actie in top staat, en rekt die uit tot de *Catastrophe* of Ontknooping toe.

Maar wy smelten beide die definitiën in een. Zo begint by ons de *Epitasis* met het begin van de Historie, die in 't Spel is, en eindigt met de Ontwarring.

Zy behoort in het eerste of ten uiterste
in

deele in zyne *Vermaakelyke uren*, *Minnespiegel ter Deugden*, *Pampiere Waereld*, en ten deele afzonderlyk gedrukt zyn. Zyne Werken zyn in de eeuw, in welke hy leefde, zeer gewild geweest.

in het tweede bedryf te beginnen, en byna tot op het einde van het Spel gerekte worden. Hier in moet men waarneemen, dat zy ordentelyk zy, en niet zo zottelyk verward, dat de Toehoorder daar van niets verstaan kan, en het eer een dollemans werk gelykt, als een Spel, dat met reden en overleg en op zyn regels en orde gemaakt is, gelyk zulke ontydige Verwarringen in veele Spaansche Spelen zyn.

Catastrophe is de Ontwarring van 't geheele Spel, die de Kunstenaars stellen, dat op het uitterste behoort gerekte te worden, omdat de Toehoorder verflauwt, en de aandacht uit is, zo dra iemand het einde van 't Spel weet.

Zy moet klaar, volkoomen en kort zyn, en niets overlaaten, dat noch in 't duister is.

Zy moet zich uit de kracht van de reden en de zaamenstellingen van 't Spel ontwarren, en niet door Goden, Engelen of diergelyken.

TWEEËNTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

*Van de Daaden der Persoonazien op
het Tooneel.*

De Daaden der Persoonazien op het Tooneel zyn, al 't geene de Dichter hen doet uitwerken en vertoonen. Wy spreken dan hier niet van al dat geene, 't welk van den Speeler alleen afhangt, als de manier van uitspreken, de zwier en veranderingen van de gesteltenis des lichaams enz.

En, dewyl alle Daaden op het Tooneel niet moogen vertoond worden, zal de Dichter wel dienen te letten op de volgende wetten.

Voor eerst, dat het geene hy doet vertoonen mooglyk zy om vertoond te worden, zo kan men op het Tooneel geen Veldslag vertoonen, omdat daar meêr tyd toe ver-

eischt wordt, als op het Tooneel gegeven wordt, dat de plaats te klein is, en in allen gevalle 't zelve niet dan onvolkoomme zoude kunnen vertoond worden. Zo het dan gebeurt, dat het Spel noodzaakelyk door de Historie een Veldslag vereischt, moet dezelve slechts door den een of den ander, die 'er uitkomt, verhaald worden; of, kan het eind van den slag op het begin van een Bedryf vallen, zo dat een gedeelte op het Tooneel kan vertoond worden, en 't meeste binnen, tusschen de bedryven, moet gedacht worden geschied te zyn, zo moet een gevegt, moetende vertoond worden, tusschen twee perfoonen gevoeglyk geschieden; of, dat het eind valle op een begin van een deel, of 't begin, (maar door den een of ander straks gescheiden) 't geheele deel door.

Wat de *Machines* (a) aangaat, dewyl dezelve van een kunstige hand voortkoomen, en niet dan in spelen, uit de oude Fabelen getrokken en van Goden en Godinnen hande-

(a) Kunst- en Vliegwerken.

delende, gebruikt worden, dunkt ons, die allen toegelaaten te zyn, die het naaste met de natuur over een koomen, gelyk voornaamelyk is het vliegen, en wat daar aan hoort, 't welk zo net kan uitgewerkt worden, dat het des Aanschouwers naauwkeurig oog, op eene gevoeglyke wytte, bedriegt; maar die zich zouden willen bemoeijen met het vertoonon van verandering der menschen in beesten, boomen enz. of recht anders, zal zich van den Aanschouwer jammerlyk bespot vinden.

Ten tweeden moet wel gelet worden, dat men niet vertoone 't geen den Aanschouwer aanstootelyk kan zyn, of van wegen eenige oneerlykheid, als 't Verkrachten, Byslaapen enz. of van eenige onbetaamlykheden, 'tzy ingebeelden of waaren. Wy zeggen ingebeelden; want onzes oordeels zal een Dichter, die den Aanschouweren vermaak en nut wil aanbrenge, en toejuiching beoogt, zelf naauwkeurig moeten letten, op 't geen hen door een ingebeelde gril tegenstaat; gelyk, by voorbeeld, het bidden; want wat aangaat het leeven der Speelers, moet daar
niet

niet op gelet worden, maar slechts op 't geen zy vertoonen; derhalven, om dit te ontgaan, zal men geen gebeden als in hoogen nood, en dan noch zeer kort, gebruiken.

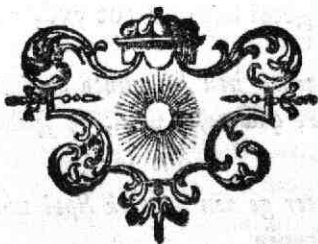
Ten derden, moeten geen verschrikkelijke dingen voor de oogen der Aanschouwers koomen, als branden van menschen, handen afkappen, onthoofden, ophangen, moeder- of vadermoorden enz. want voor eerst, door 't dikwils aanschouwen van zulke dingen wordt in ons eenige wreedheid en onbarmhartigheid voortgebracht. Ten tweeden, geeft het weinig of geen vermaak, en ten derden valt het zwaar of onmooglyk te vertoonen. Ook komt hier noch by, dat het altemaal meest daaden van 't Gerecht zyn, die om de menigvoudige omstandigheden niet wel te vertoonen zyn. Wat het vermoorden belangt, indien 't het Spel vereischt, mag 't wel vertoond worden, dewyl 't ras geschiedt en zonder veel omslag, en schielyk in 't werk gesteld wordt.

Wat het vertoonen van Geesten, Spoken, Duivels, Engelen enz. belangt, daar ons de Historie niet wys gemaakt heeft de-
zel.

zelve eenige zaak ten voornaamste uitgericht te hebben, kan niet voor goed gekeurd worden; en, als men 'er wel op let, zal men bevinden, dat die van den een of ander Dichter gebruikt zyn geweest, niet en zyn dan *Dei & Machina*.

't Zelve zeggen wy mede van 't invoeren van Rivieren, Steeden enz. op het Tooneel spreekende.

Wy besluiten dan met te zeggen, dat een verftandig Dichter alle ongemakken en aanftootelykheden wel zal kunnen voorkoomen, als hy zyne gedachten maar laat gaan op de Mooglykheid, Waarschynlykheid, Eerlykheid enz. van de Daaden.

DRIÉNTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Van de Bedryven.

De Tooneelspelen worden gedeeld in Bedryven, die de Latynen genoemd hebben *Actus*, *ab agentium imitatione*, 't welk eigenlyk dat deel is van het Tooneelgedicht, dat tuschen de Muzyk is. HORATIUS wordt geloofd de eerste geweest te zyn, die de verdelingen uitgevonden heeft, of ten minsten het getal bepaald tot vyf, als hy zegt:

*Neve minor neu sit quinto productior Actu
Fabula, quæ posci vult, & Spectata reponi.*

dat is:

*Wanneer ge een pryslyk Spel zult deelen in
Bedryven,
Doet dat in meerder noch in minder dan in
vyven.*

De

De Spanjaarden verdeelen hunne Tooneelspelen in drie deelen, die zy *Jordanas* noemen, waar in zy meerendeels door de Italiaanen gevolgd worden. De Franschen volgen de lessen van HORATIUS, behalve dat Monsr. MOLIERE eenige Bly- en Kluchtspelen meede in drie verdeeld heeft. De Grieken speelden hunne Tooneelspelen achter den anderen af, zonder afdeelingen te maaken van eenige Bedryven of Tooneelen, als alleenig, dat zy de Reijen eenige reizen tuschen beiden, veellicht ook wel meêr als vyfmaal deden opzingen, zulks dat men dikmaals niet kan weeten, of de vertoonder vertrekt van 't Tooneel of by de zingende Reijen blyft.

Deeze verdeeling in Bedryven is uitgevonden om den Toehoorder te verpoozen, dewyl zyne aandacht ongetwyffeld hem zou vermoeijen, indien hy een Spel van festien of achtien hondert Vaerzen lang achter malkander moest hooren en zien. Onze verdeeling in vyf Bedryven, en manier van verpoozinge door Muzyk is verre de beste: want, voor zoo veel den Grieken aangaat, hunne

hunne verpoëzing, door 't zingen der Reijen, is by den Heere CORNEILLE zeer wel aange-merkt, dat van geen belang is: want, indien de Toehoorder met opmerkinge die aanhoordt, zo is het zeker, dat zyn geest geen ommezien rust heeft; heeft hy geen opmerkinge op haar zingen of spreken, zo wordt zyn geest al te zeer verstrooid door de lengte of menigte der Vaerzen, die de Reijen gewoonlyk zingen; znlks, dat hy op het beginnen van het volgende Bedryf al zyn zinnen wederom by een dient te roepen om te herdenken het geen hy te vooren reeds gezien heeft, en in welken stand de Geschiedenis gebleeven was.

By de reden van CORNEILLE voegen wy deeze, dat, terwyl deeze verdeeling is, om de vermoeide aandacht te verpoezen, de Grieksche wyze vooral niet aanneemlyk is, omdat het tusschen het spreken of zingen der Reijen onbetaamlyk is, dat men met zyn nevenstaande gezelschap spreekt, als men al niet wilde toehooren, omdat men andere aandachtige lieden alsdan onbeleefde-lyk belet; daar in tegendeel by ons, tusschen
de

de Bedryven, onder het gespeel der instrumenten, zonder hinder over en weder gesproken wordt, en gemeenlyk van geen andere stoffen, als van het geene men even te vooren gezien en gehoord heeft, 't welk tevens de aandacht verfrischt, en in de Toehoorders leevend houdt de gedachtenis van 't [geen gepasseerd is, met verlangen om het verdere te zien en te hooren; knooppende op deeze wyze ongevoelyk in zyn gemoed het voorste en achterste aan malkanderen.

De Spaansche verdeeling zou by ons mede geen goeden uitslag neemen, omdat de verdeeling in drie Bedryven, als dezelve al even groot waaren, dezelve noch te groot zoude laten, om den Toehoorder zonder ongemak in aandacht te houden: om dit eenigzins voor te koomen, maaken zy het eerste langer als het volgende, omdat alsdan de Toehoorder, eerst aankoomende, langer aandachtig blyft; maar gemeenlyk is het ondraaglyk lang.

In het voorgaande is de Geschiedenis, die in het Tooneelgedicht verhandeld wordt,

verdeeld in *Protasis*, *Epitasis* en *Catastrophe*; van deezen wordt de *Protasis* vervat in 't eerste deel, de *Epitasis* in de drie volgende, en de *Catastrophe* in het laatste. Het eerste deel behelst de eerste voorstellinge van de Geschiedenisse, en leidt de gronden van al het geene, dat vertoond zal worden, zo aangaande de voornaame Geschiedenis, als mindere voornaamen, die helpen zullen om de voornaame ten einde te brengen; evenwel op zo eene wyze, dat hy, door het zwygen van het voornaamste, den Toehoorder ophoudende, graagheid en nieuwsgierigheid verwekke, en tot het uiterste toe altyd bekommerd houde: in dit Bedryf wordt den Toehoorder ook bekend gemaakt al het geen te vooren gepasseerd is, en 't welke hy evenwel weeten moet, om de Geschiedenis, die gehandeld zal worden, wel te begrypen. De Heer CORNEILLE wil, dat in de volgende Bedryven geen Persoonazien te voorschyn koomen, die in dit eerste niet bekend zyn geworden, of ten minsten ge-roepen door een, die in het eerste gebragt is, zonder dat de Toehoorder behoeve te we-

weeten waarom die geroepen of ontboden wordt, gelyk in zyn CINNA, dezelve CINNA en MAXIMUS ontboden worden, zonder dat de Toehoorder weet waarom, 't welk zo veel te aangenaamer is. Hy oordeeldt, alhoewel hy bekendt, het zelve juist altyds niet waargenoomen te hebben, dat het zeer dienstig is, om een waare eenheid van de Geschiedenisse te stellen; 't schynt anders of die Persoonazien uit den Hemel kwamen vallen.

Wy zyn met dien Heer in een gevoelen, als mede, dat dit verstaan moet worden ten aanzien van zodanige Persoonazien alleen, die in het Tooneelspel ingevoerd worden, om eenig aanzienlyk intrest, hun eigen aangaande, of die eenige groote nieuwe tydinge of veranderinge voortbrengen. En daarom strekt zich deeze regel niet tot een Huisgenoot, die ietwes door ordre van zynen Heer doet, een Vertrouweling, die het geheim van zyn Vriend verhaaldt, en hem beklaagt, en, om het in een woord te bevatten, tot zodanige Persoonazien niet, die eigenlyk buiten de voornaame Geschiedenisse zyn.

Voornaamelyk moet men daar op letten, wanneer men twee byzondere Vryazien of Geschiedenissen te zaamen doet koomen, die zich eindelyk te zaamen smelten.

De Heer CORNEILLE geeft ons een voorbeeld in zynen *Don Sanche d'Arragon* (a), daar de keur, die de Koningin moet doen van een Bruidegom, en de herstelling van die van Arragon, twee byzondere Geschiedenissen zyn, die eindelyk in één smelten; maar zyn Ed. laat ook niet naa van beiden in zyn eerste Bedryf gewag te maaken.

De drie middelste Bedryven bevatten de *Epitafis* of de *Episodes*, 't welk zyn die min voornaame werkingen of byzondere Geschiedenissen van de voornaame Vertooners, of wel de tweede soorten van Minnaars, zonder dewelken de voornaame Geschiedenis zoude kunnen bestaan; maar die evenwel hun fundament of grondslag in het eerste Bedryf hebben, en geketend zyn aan die voornaame Geschiedenisse, en dezelve helpen ten einde brengen. Hier moet zich alles warren;

(a) Dit Spel is noch niet in 't Nederduitsch vertaald.

ren; hier moeten de gevaaren, toorn, haat, liefde, naar de gelegenheid van de Geschiedenisse, wasschen en aangroeijen, en het kwaad voorbereid worden. Deeze drie Bedryven moeten vooral aan den anderen hangen, en het eene uit het andere vloeijen, bereidende ongemerkt alles tot het Einde of de Ontknoopinge, houdende het gemoed van den Toehoorder in een twyfelachtig verlangen werwaarts zich eindelyk de Geschiedenis wenden zal.

Het vyfde en laatste Bedryf bevat de *Catastrophe*, of de Ontknoopinge van de gansche Geschiedenisse. Hier is 't juist niet noodig, dat het bedryf beginne met de Ontknoopinge: want hoe langer men dezelve kan uitstellen en in 't laatste brengen met gevoeglykheid, hoe kunstiger en aangenaamer: want indien de Toehoorder, in 't begin van dit laatste Bedryf, bewust gemaakt wordt van de uitkomst der Geschiedenisse, zal hy in plaats van aandachtig en in een aangenaam verlangen te blyven, flauw worden en verflappen in zyn vermaak, dewyl hem niets nieuws voorkomt.

Hoe gelyker men deeze Bedryven maakt in grootte, hoe volmaakter; bestaande al de kunst evenwel daar in, dat men maakt, dat 'er zo merkelyke ongelykheid niet in zy, die den aandacht der Toehoorders verveele of zoude kunnen mishagen.

DONATUS in zyne aanmerkingen op de ANDRIA van TERENTIUS, meendt, dat een Bedryf eindigt, als het Tooneel ledig staat, of dat niemand van de Toonelisten zich daar meêr op vertoond; maar de Abt HEDELIN, meent zeer wel, dat het Bedryf eindigt, niet, als het Tooneel ledig is, zonder dat zich eenig Persoon daar op vertoondt, maar als het zo ledig blyft, dat 'er geen werking op is, niet tegenstaande een van de Tooneelisten op het zelve blyft; 't welk tweezins kan geschieden: by de Ouden, te weeten, als een Tooneelift op 't Tooneel blyft, onbekwaam om eenige werkinge te doen, als in zwym, in slaap of anderzins, 't welk ook by ons kan en mag geschieden; of dat die zich voegde by de Reijen, die tusschen de twee Bedryven in kwaamen.

Deeze Bedryven dienen ook tastelyk van den

den anderen gefcheiden te zyn; waarom het kunftig is, dat die geene, die een Bedryf fluit, zegt, wat hy gaat doen, en die een Bedryf begint, waar hy van daan en waarom hy komt. En daarom moet een en dezelve Perfoon het voorige Bedryf niet fluiten, en in het volgende weder op het Tooneel koomen, of het Bedryf aanvangen; de waarfchynlykheid, die men op 't naaft moet volgen, leerd ons het zelve: want, die ietwes te verrichten heeft, heeft daar tyd toe van nooden, en niemand gaat van het Tooneel, als om iets binnen te verrichten; als hy dan zo fchielyk weder op 't Tooneel komt, is het niet waarfchynlyk, dat hy het geene verricht heeft, daar hy om binnen gegaan was, en brengt de Toehoorders in een verwondering, daar zy in tegendeel van afgeleid worden, als zy daar tuffchen iemand anders op het Tooneel gezien hebben. Het kan evenwel gefchieden, als hy weinig binnen te doen gehad heeft, of dat hy niet verre geweest is, gelyk MENEDEMUS by TERENCE in zyn *Heautontimerumenos* (b), die het

(b) In 't Nederduitsch overgebragt door DIDERIK BUIZERO, als mede door JACOB WESTERBAAN.

het vierde Bedryf fluit, en het vyfde weder aanvangt. Hy was maar heen en weder in huis geweest, en komt weder korts daaraan uit, naa dat hy gezien hadt, dat CLITIPHO zich met BACCHIS in een achterkamertje floot, om het zelve aan CHREMES bekend te maaken. Maar evenwel is deeze wyze van aanhechtinge der Bedryven niet lichtelyk te volgen, en tegens de gemeene wetten,

VIERENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Van de Tooneelen.

elyk een Bedryf is een, door verpoozing, afgescheiden deel der Geschiedenisse, in het Spel bevat, zo is een Tooneel een aaneenhangend deel van de Geschiedenisse in het Bedryf vervat; wy zeggen een aaneenhangend, omdat 'er alleen geen tyd mag verlopen tusschen 't een en 't ander Tooneel in een Bedryf, maar dat 'er ook een band moet zyn, waar door die Tooneelen aan malkander hangen, en zo haast die band ophoudt, dat eerste Tooneel daar naa het begin van een nieuw Bedryf maakt, en die band is daar in gelegen, dat de daad van het eene Tooneel vast is aan de daad van 't volgende.

Deeze band nu geschiedt alleen gevoeglyk

M 5

op

op vier wyzen , door bykoomen , afgaan , zien en hooren.

Door bykoomen , wanneer een of meêr op een Tooneel zyn , en een of meêr daar bykoomen.

Door afgaan , wanneer twee of meêr op een Tooneel zyn , en een of meêr daar afgaan.

Door zien , wanneer men , een of meerder ziende aankoomen , vertrekt , of ook , dat iemand een of meêr op het Tooneel gezien hebbende , of ziende , wacht tot zy weg zyn , en dan daar op treedt.

Door hooren , wanneer iemand , of een gerucht hoorende , daar op treedt , en dat dan de ander of anderen , die 't gerucht maakten , of die men hoorde , daar op koomen ; of ook , zo iemand , op het Tooneel gerucht hoorende , zo lang wacht , tot die weg is , en dan daar op treedt.

De eerste van deeze vier wyzen is wel de beste , omdat het Tooneel voller van Persoonazien en Veranderingen wordt.

Het tegendeel is van 't afgaan , en dat wel voornaamelyk in de laatste Bedryven ,

en

en boven al in 't laatste, omdat men de Spelers gaerne ziet eindigen met volheid en gewoel, en dat men gaerne de *Catastrophe* of de Ontknooping ziet van alle de Perfoonazien, zelf van den tweeden en derden rang, die maar eenig belang in 't stuk hebben gehad, en dat dat veel aangenaamer door 't gezicht als door vertelling geschiedt, als voorheen gezegd en aangewezen is, in de Voorreden van onze *Gelyke Tweelingen*, dat het Blyspel *Menæchmi* van PLAUTUS daarom niet wel eindigde: dus is 't best, dat alle Perfoonazien zich by een vinden, die niet dood of elders vertrokken zyn.

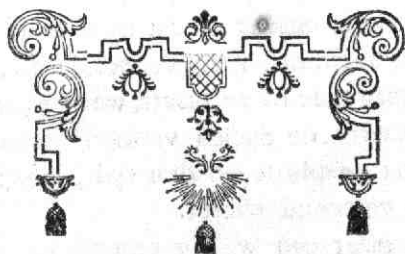
Hier staat aan te merken, dat niemand op een Tooneel mag koomen zonder daar geroepen te zyn, dat is zonder reden te geeven, waarom hy daar komt, uitgezonderd in de eerste Tooneelen van alle Bedryven; en dat noch maar, wanneer hy op een plaats is, daar hy naar zyn beroep behoort te zyn, als een Koning in zyn Paleis, de Tuinier in zyn Tuin, de Jager in 't Bosch enz. maar een Tuinier of Jager zich in 't Hof, of een Koning zich in een Tuin
of

of in 't Bosch vindende, moet die waarom bekend zyn.

Hoe veel Tooneelen in een Bedryf behooren te zyn, is wel geen regel af, evenwel dunkt ons, dat, indien in een Bedryf maar een of twee Tooneelen waaren, dat de Aanschouwer niet genoeg verandering, indien 'er vyfentwintig waaren, dat hy te veel verwarring ontmoeten zou; waarom men zich eene maat behoorde te geeven.

De Treurspelen, omdat het daar aankomt op deftige wyze van zeggen, behoorde niet boven de acht, de Blyspelen niet boven de twaalf, en de Kluchtspelen niet boven de vyftien te klimmen: onder welke Tooneelen wy voornaamelyk in een Treurspel niet verstaan gerekend te worden, dat men een knecht of iemand van den laafsten rang weg zendt om iets te doen of te haalen, en dat die weder komt, om iets te zeggen, of diergelyken, 't zy dat het met of zonder spreekten dier mindere Persoonazien geschiedt, gelyk in den *Gewaanden* TIBERINUS, daar AGRIPPA in 't begin van 't vierde Tooneel des eersten Bedryfs LAUZUS en ATYS doet

doet vertrekken zonder een ander Tooneel te maaken, zonder dat de mindere Perfoon-
nazien iets zeggen. In den CID komt een
Pagie iet zeggen, dat echter geen Tooneel
maakt. De reden is, omdat een Tooneel
moet zyn een gedeelte van de Geschiede-
nisse, in 't Bedryf bevat; zulk slag van Too-
neelen dan, 't zy dat men die met den naam
van Tooneel tekent of niet, verstaan wy
buiten de bepaaling van 't getal der Toonee-
len te zyn.

 VYFENTWINTIGSTE
HOOFDSTUK.

Van de Grootheid eens Tooneelspels.

De Heer HEDELIN, in zyn Boek, genaamd *La Pratique du Theatre* (a), verhaalt, dat, toen de Tooneelspelen eerst in zwang kwaamen in Vrankryk, hy de Dichters vroeg, waar en hoe lang hunne Spelen speelden? en dat zy hem antwoordeen op het Tooneel, en omtrent drie uren; en dat hy zich over dit plumpe antwoord zeer verwonderde, als niet vraagende na de plaats, waarop, en den tyd, waarin de Spelen vertoond wierden; maar na de plaats en den tyd, die in de Spelen vertoond wierdt.

Die maar een weinig opmerking maakt zal

(a) Dit Werk hebben wy in onze Vaderlandsehe taale niet.

zal merken , dat dusdanig een onderscheid van plaats en tyd in alle Spelen aan te merken is: want, dewyl 'er een waare of verdicte Geschiedenis vertoond wordt, is die in eenig Land of Stad of eenig jaar of tyd geschied , of wordt verdicte geschied te zyn: en dewyl de Geschiedenis niet kan vertoond worden, zonder dat Land en dien tyd, zullen die beiden meê vertoond moeten worden. Voorders, wyl de Vertooning niet kan gedaan worden dan op eenige plaats en in eenigen tyd, die van de voorgaande plaats en tyd verschillen, blykt klaar, dat 'er tweederhande plaats en tyd in een Tooneelspel in acht te neemen is, naamelyk een plaats en tyd, die aan de Geschiedenisse vast is, en een plaats en tyd, waarin de Vertooning geschiedt. By voorbeeldt, in het Tooneelspel van den *Cid* is de plaats der Geschiedenisse *Sevilje* in Spanjen, en de tyd vierentwintig uren; maar, als het op het Amsterdamsch Tooneel vertoond wordt, is dat de plaats der Vertooning, en de tyd derzelve de drie uren, waarin het afspeldt.

Daar

Daar is dan tweederhande plaats en tyd, de eene der vertoonde Gefchiedenisse, en de andere der Vertooninge zelve; van de eerste is hier voor (b) wydloopig gehandeld, van de andere zullen wy nu spreken, en wel alleen van den tyd: alzo de plaats der Vertooninge het Tooneel is, daar niet van belang van te zeggen valt.

Van deezzen tweederhanden tyd spreekt ook, hoewel zeer duisterlyk, Vossius, *lib. 2. Instit. Poët. cap. 3.* als hy zegt: *Magnitudo Dramatis bisariam spectatur, ratione termini, quem foris à judice aut spectatore accipit, vel ratione ejus, quem sua habet natura.*

dat is:

De Grootheid des Tooneelspels wordt tweezins aangemerkt, of ten opzicht van het eind, welk het van buiten van den Kyker, en die daar van oordeelt, krygt, of ten opzicht van dat, welk het van natuure heeft.

De tyd der Vertooninge is die, welke doorloopt, terwyl het Spel vertoond wordt; en ten opzicht van deezzen tyd moet het

Too-

(b) Zie 't Negende Hoofdstuk, bladz. 83.

Tooneelspel niet te kort noch te lang zyn.

In de eerste opkomst der Tooneelspelen by de Grieken waaren zy zeer kort en afgebrooken, en hadden hunne behoorlyke grootte niet; naamaals heeft men eene volkoomene Geschiedenis, welke een begin, midden en einde hadt, ten Tooneele gevoerd, dewelke zommigen in 't vervolg zo hebben doen uitdyen, dat zy de middelmaat verre te buiten gingen; en hierom heeft men in hunne openbaare Spelen, daar de Tooneelspelen vertoond wierden, naar 't zeggen van ARISTOTELES, moeten by den zandlooper sryden en spelen; even eens gelyk de Romeinsche en Grieksche Redenaars en Orateurs hunne redenen by den zandlooper opzeiden, opdat zy 't niet te lang zouden maaken. Van dusdanige al te lange Tooneelspelen hebben wy in 't Duitsch KAREL EN KASSANDRA VAN RODENBURG (c),
dat

(c) Dit Treur-bly-einde-spel, in 't Jaar 1642. te Amsterdam voor Dirk Cornelisz. Houthaak in 410 gedrukt, genaamd CASANDRA HERTOGINNE VAN BOURGONJE, en KAREL BALDEUS, is berymd door den Rid-

dat by de 4000. regels lang is, *Pastor fido*, den *Getrouwen Herder*, uit het Italiaansch door DE POTTER vertaald, dat niet veel korter zal zyn, LOUIS DE VARGAS, DEN GE-DWONGEN VRIEND en diergelyken, die omtrent van 2500. regels zullen zyn.

Een Tooneelfpel moet dan noch te kort noch te lang zyn: want, zo het te kort zy, zal de Aanschouwer den Dichter van onmacht of onkunde beschuldigen, dat hy 't niet grooter heeft kunnen maaken, of niet geweeten heeft, dat hy 't grooter behoorde te maaken; daar by zal hy niet vermaakt worden, als niet genoeg hebbende, en met al te groote graagte uit moetende scheiden.

Daar en tegen, zo het te lang zy, zullen
niet

der THEODORE ROEDENBURG. Zyne Speelen, die, hoe wild van schikking, op de oude Nederlandfche wyze, in zynen tyd noch al geacht wierden, zyn in zo grooten getale, dat ze, by den ander verzameld zynde, drie deelen in 4to beflaan. Zyne vlugheid in 't rymen blykt uit den Tytel van zynen ALEXANDER, te Amsterdam voor Jan Evertsz. Cloppenburg in 't Jaar 1618. in 4to gedrukt, waar op staat: *In vierenvoertig uren gerymd.*

T O O N E E L P O Ë Z Y. 195

niet alleen de Spelers met vertoonen, maar de Aanschouwers met hooren en toekyken, zich afarbeiden, en van zitten en staan moede worden, gelyk PLAUTUS daar van zegt:

Lumbi sedendo, & oculi spectando dolent.

dat is:

De oogden doen van zien, de rug van zitten zeer.

Deeze middelmaatige Grootheid eens Tooneelspels kan, onzes oordeels, op 't best bepaald worden door 't getal der Vaerzen; want de bereiding van den vereischten toefstel, en de daaden der Perfoonazien op het Tooneel, sleepen gewoonlyk weinig tyds weg.

Vossius *lib. 2. Instit. Poëtic. cap. 3.* zegt: *Magnitudo dramatis intra ternas & senas horas concludi videtur.*

dat is:

De Grootheid des Tooneelspels schynt tusschen de drie en zes uren beslooten te worden.

CORNEILLE verhaaldt, dat 'er veelen in

Vrankryk zyn, die ze binnen de twee uren bepaalen, en niet willen, dat de Vaerzen het getal van 1500. zullen overstygeren, of dat 'er een verdriet of moeijelykheid in de Aanschouweren verwekt zal worden, die hem de fraaifte dingen zal doen vergeeten. Maar hy voegt daar by, dat hy zyne Blyspelen tot het getal van by de 2000, en zyne Treurspelen tot over de 1800. regels heeft laaten opklimmen, zonder zich te behoeven te beklagen, dat zyne Toehoorders verdriet in die lengte gehad hebben.

Hoe Vossius den tyd der vertooning tot de zes uren vergroot kunnen wy niet afneemen, alzo 'er geen Grieksche noch Latynsche Toneelspelen zyn, die wy gelooven, dat boven de 2000. Vaerzen lang zyn, en deeze gemakkelyk binnen den tyd van drie uren opgezegd kunnen worden.

Maar om deezen tyd wel te bepaalen, heeft de Tooneeldichter te letten, waar en van wie zyn Stuk vertoond zal worden; te Antwerpen, in den Haag, en by de Tooneelspelers, die door 't Land reizen, wil
men

men de Spelen kort hebben; daar men ze op den Amsterdamschen Schouwburg lang begeert, en het Graauw wat veel voor zyn geld zien wil. Hier by is aan te merken, dat men, op dien Schouwburg ten vier uren beginnende te spelen, by 't Spel een Klucht moet vertoonen, en evenwel ten acht uren gedaan hebben; welk alles men in acht te neemen heeft.

Wy oordeelen dan, dat, om in allen deeze voorverhaalde gelegenheden noch te kort noch te lang te zyn, men niet onder de 1500, noch boven de 2000. regels behoorde te koomen; also men in zulk een ruimte van Vaerzen werkelykheid en handel genoeg bevatten en voor oogen kan stellen; en dat, die tusschen deeze twee uitersten omtrent het midden trest, het allerbest doet.

Gelyk 'er nu een middelmaat van Grootte in een heel Tooneelspel waar te neemen is, zo behoorde daar in elk Bedryf op gelet te worden: want het zoude zeer wanschikkelyk zyn, dat van de vyf Bedryven 'er een was

van zodanig een grootte als alle de vier anderen te zaamen; en, schoon het verschil also groot niet is, valt het evenwel zeer verdrietig te zien, een onmaatig lang Bedryf achter een zeer kort gevoegd, gelyk het eerste en tweede in GENOVEVA zyn.

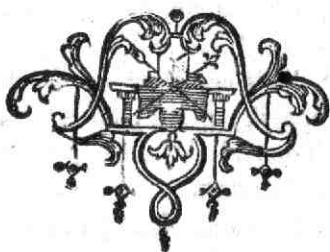
Insgelyks hebben veele Tooneelspelen van de Ouden, als ook van J. VAN VONDEL, die de Ouden overal volgt, zeer korte eerste Bedryven, en die dikwils niet dan uit een klein Tooneel van 50. of 100. regels bestaan; daar deezen, zoo 'er eenigen lang zouden moogen zyn, also de aandacht der Aanschouwers in den aanvang versch en noch niets gevergd is, vooral niet de kortsten moesten zyn.

En de reden van dit verdriet en ongemak dunkt ons te zyn, dat, in de korte Bedryven, de aandacht en verwachting der Toehoorders niet genoeg vervuld, en in de langste dezelve uit haare kracht gerekt en te veel gevergd worden; also de tusschenbedryven dienen, om de hersenen, ooren en oogen der Aanschouweren wat te verpoezen.

Zeef

TOONEELPOËZY. 199

Zeer gevoeglyk en voor ieder navolglyk dunkt ons derhalven te zyn, 't geene de hendaagsche Fransche Tooneeldichters in acht neemen, naamelyk, dat alle de Bedryven met elkander, in veelheid van Vaerzen en den tyd van vertoonen, ten naasten by over een stemmen.

ZESENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Van het Tooneel en deszelfs behoeftens.

Van het Tooneel.

et Tooneel, daar wy hier van spreken, is een vaste plaats, waarop door Perfoonazien een Geschiedenis vertoond wordt, de natuur, zo veel doenlyk, gelyk, en is tweederlei.

I. Een Tooneel, dat veele plaatzen te gelyk kan verbeelden.

II. Een Tooneel, dat op eenen tyd maar eene plaats verbeeldt.

Van het eerste slag is 't niet dat wy hier spreken; en het zelve schynt maar gevonden te zyn, om de gebreken van kwaalyk geschikte Spelen te bedekken; maar het tweede slag van Tooneel, daar wy van handelen, moet tweederlei aangezien worden.

I. Ten

I. Ten aanzien der Spelers.

II. Ten aanzien der Aanschouwers.

Ten aanzien der Spelers: dat de uitgangen tusschen de Schermen wyd genoeg zyn, om geen bekrompen postuur te maaken: dat de vloer gemaklyk zy, om geen valsche treden te maaken in de manier van gaan, strykvoeten, enz.

Ten aanzien der Aanschouwers: dat het Tooneel voorzien zy van behoorlyk licht: dat het zodanig gebouwd zy, dat ieder, die op gezette zit of staanplaats, om te zien, gekoomen is, ook met gemak en zonder eenige veranderingen zien kan: dat het vermaakelyk, kunstig en natuurlyk geschilderd zy: dat de Perspectiven wel in acht genoomen worden, opdat, wanneer de Speler achter op het Tooneel staat, by 't gebouw niet een reus gelyke, 't welk voor te koomen is met de achterste Schermen hun doorgang te stoppen.

Van de Kleederen.

De Kleederen van den Tooneelift moeten altyd geschikt worden naar den staat van

die geenen, die hy verbeeldt, en een Koning moet als een Koning, en een Herder als een Herder te voorschyn koomen; doch dit belet niet, dat een Herder, aardig gestoffeerd en voor het oog behaaglyk, met linten, zyde stoffen en andere versierfelen uitgerust, te voorschyn koomen mag, als maar het maakzel van 't kleed doet zien, dat men een Herder verbeelden wil. Ook moet men vooral letten op de Kleederen van Persoonazien, die in een Tooneelspel van den derden of vierden rang zyn; en of wel hunne Kleederen slechter moeten zyn dan die van den eersten of tweeden, zo behoorden die nochtans sierlyk gemaakt te zyn, doordien zy, flordig gekleed zynde, den luister van al de andere schoone Kleederen verdooven.

De Pagien of andere zwygende Personen, zomtyds in een Tooneelspel noodzaakelyk, behooren allen naar den eisch behoorlyk uitgerust te zyn, en niet voor den dag te koomen, eêr naar struikroovers dan dienaars gelykende.

Van

Van de Kunstwerken.

De Kunstwerken strekken tot versierfel van het Tooneel, en behoorden zodanig geschikt te zyn, dat zy gevoeglyk in de Bedryven kunnen uitgevoerd worden, en zodanig geplaatst, dat de Aanschouwer de touwen, daar zy mede gaan, niet bekennen kunnen; doch om dit gevoeglyk te doen; behoorde het Tooneel daar na gesteld te zyn, met een behoorlyke plaats om alles bekwaam uittevoeren.

De Vliegwerken moeten zeer snel gaan, hoewel het zelve ook vereischt wordt in meest alle andere Kunstwerken, uitgenoomen, als een Hemel neêrdaaldt en opklimt, of als eenige Kunstwerken vertoond worden, die men eigenlyk hebben wil, dat de Aanschouwer lang bezien zal.

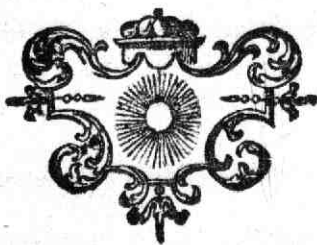
Van andere Noodwendigheden.

De andere Noodwendigheden, die tot den toefel van een Tooneelspel vereischt worden, zyn Kroon, Scepter, Goude en Zil-

Zilvere Vaaten, Aard- en Hemel-klooten, Tafels, Fakkels, Stoelen, Afgoden, Wierookvaaten enz. welken allen tot het gebruik op het fierlykfte behoorden toegeruft te zyn.

Van de Muzyk.

De Muzyk wordt geplaatft tuffchen de Bedryven, om de gedachten te verfriffchen, die zomtyds bezwaard zyn door eene droevige Gefchiedeniffe aan te zien, en is ook om de gaaping tuffchen de Bedryven met iets aangenaams te vullen.

ZEVENENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Van het onderscheid der Tooneeldichten.

Tot noch toe verhandeld zynde de Natuur en Eigenschappen der Tooneeldichten in 't algemeen, volgt nu te spreken van het Onderscheid der Tooneeldichten.

Om het welke te vinden moet aangemerkt worden de beschryving, die wy van het Tooneeldicht in 't algemeen gegeven hebben, te weeten, dat het is *een Gedicht, beschryvende eene volkoomene Geschiedenis, bekwaam om door spreekende Persoonazien vertoond te worden.* Waar uit blykt, dat het voornaamste onderscheid der Tooneeldichten moet gehaald worden uit de verscheidenheid der Geschiedenisse: dewyl alle Tooneeldichten Gedichten zyn, en door spreekende Persoonazien vertoond kunnen worden;

den; alhoewel een min voornaam onderscheid ook van de Persoonazien, styl en andere eigenschappen kan gehaald worden. De Geschiedenis dan, zonder eenige byzondere opmerking van den staat der Persoonen ingezien zynde, is tweederlei: want, of zy behelst zaaken van groote aangelegenheid, vergezelschapt met gevaar, en ook wel met verlies van staat of leeven der Persoonen; of ook wel gemeene of geringe zaaken zonder enig merkelyk gevaar der Persoonen: maar in tegendeel dikwyls boertige en kluchtige voorvallen van 't menschelyk leeven.

Volgens welk onderscheid der Geschiednisse de Tooneeldichten verdeeld worden in Tragedien en Comedien (a). Zo dat hier in alleen de Tragedien van de Comedien verscheelen, dat de Tragedien verhandelen eene Geschiedenis, waarin een of meér Hoofdpersonazien gevaar van 't leeven of staat loopen, of ook wel beiden, of een van beiden verliezen; daar in de Comedien

(a) Treurspelen en Elyspelen.

dien slechts gemeene en dagelyksche voorvallen van 't menschelyk leeven verhandeld worden.

Doch aangezien de Geschiedenissen van het eerste slag meest voorvallen onder Koningen en Vorsten, zo hebben ook de Kunstenaars en Dichters altyd diergelyke Persoonazien in hunne Tragedien gebruikt, omdat zodaanige voorbeelden uitsteekender zyn, en de gemoederen der menschen met meêr schrik en medelyden aandoen, het welk ARISTOTELES steldt het einde te wezen van de Tragedien, te weeten door schrik en medelyden de gemoederen van diergelyke hartstochten te zuiveren.

Men zoude echter onder gemeene Persoonazien een Tragedie kunnen doen speelen, wanneer de Geschiedenis slechts ongemeen was, en groot gevaar met zich bragt.

Als mede onder Koningen en Vorsten een gemeen voorval van 't menschlyk leeven doen vertoonen; maar het een en 't ander zou onzes bedunkens niet zeer kunnen behaagen, dewyl de geringheid des staats van de

de eersten ftryden, of niet wel passen zoude aan de grootheid en ongemeenheid der Geschiedenisse, en een gemeen en gering voorval van 't menschelyk leeven onder Koningen en Vorsten te zien, niet wel over een komt met de achting, die de menschen gemeenlyk met de grooten hebben.

Men vindt hedendaagsch eenige Dichters, die, behalven deeze bovenstaande verdeling, uit de natuur der Geschiedenisse gehaald, een derde slag van Tooneeldichten willen smeeden, 't welk zy Tragi-Comedien (*b*) noemen, meenende, dat de Tragedien en Comedien alleen naar hunnen uitgang genoemd zyn, en dat de *Catastrophe* het onderscheid maakt; maar zy zyn bedroogen: want van de negentien Tragedien, die van EURIPIDES overig zyn, zyn 'er zeer weinigen, die een droevig of schrikkelyk einde hebben, en dit woord is by geene van de Ouden in die betekenis ooit bekend geweest; alleen heeft PLAUTUS dat eens, en al boertende gebruikt in

(*b*) Treur-bly-eindende Spelen, wierden deezen van onze oude Nederlandsche Dichters genoemd.

in de Prologus van AMPHITRUO, alwaar hy zegt niet te weten, hoe hy dat stuk zal noemen, dewyl 'er Goden en Slaaven in kwamen, wel behoorende om der Goden wil een Tragedie genoemd te worden, en om der Slaaven een Comedie, zo zegt hy eindelijk, dat hy het liever een Tragi-Comedie wil noemen, niet ten aanzien van de *Catastrophe*, maar alleen ten opzicht der Perfoonen. Daar en boven kan deeze naam van Blyeindend Treurspel tot nadeel strekken van het Tooneelspel, wanneer men dien op het titelblad ziet, als waar door de verwachting en nieuwsgierigheid der Aanschouwers naa den uitgang van 't Spel (waarin een van de grootste vermaaken bestaat) geheel wordt weggenoomen, en die al de verwarring en woeling der Tooneelisten voor zo veel te meêr gemaakt werk doet aanzien, wanneer de Aanschouwers te vooren weten, hoe het uitvallen zal.

De Comedien zyn ook niet altyd gelukkig in hunnen uitgang, alhoewel ARISTOTELES wil, dat het einde derzelven behoort mede te brengen, dat, die vyanden waaren,
 O vriend-

vrienden wierden. Het is wel gemeenlyk zo, maar evenwel zou het niet ftryden met de gevoeglykheid, dat de twee vreijers, de eene door den weg der deugd en verdienften, en de ander door lafter en logens, een en dezelve vryfter trachtende te krygen, de eene tot het gewenschte einde raakte, en de ander tot zyn spot en fchande daar van verfteeken bleewe.

Wat verders de verdeeling der Tooneeldichten, by de Ouden bekendt, aangaat: te weeten in *Tragedias*, *Satyras*, *Sillas*, *Comedias veteres & novas*, in *Palliatas & Togatas &c.* daarvan zou hier te lang zyn te fpreken.

Ook kan men by de Schryvers, als SCALIGER, VOSSIUS, HEDELIN enz. breeder bericht daarvan bekoomen. Wy zullen alleen de verdeeling der Tooneeldichten hier by voegen.

Het Tooneeldicht wordt gedeeld, volgens de Gefchiedeniffe in *Tragedie* en *Comedie*, dat is, Treurfpel en Blyfpel.

De Tragedie in Tragedien, waarin een of meêr Hoofdperfoonazien gevaar loopen van

van staat of leeven of beiden te verliezen.

En in Tragedien, waarin een of meêr Hoofdperfoonazien hunnen staat of leeven, of die beiden, waarlyk verliezen.

Volgens de Persoonazien worden de Tragedien gedeeld in Vorstelyken of niet Vorstelyken.

Volgens den Uitgang of *Catastrophe* in Treurigen of Blyden.

Volgens den Styl in Hoogdraavenden en Laagdraavenden.

Volgens den Tyd der Geschiedenisse in Ouden of Hedendaagschen of Middelflag.

Ouden zyn of Grieksche, Romeinsche, Hebreeuwfsche enz. van dien tyd.

Hedendaagschen zyn, waarin Hedendaagsche zeden en wyzen van spreekken en kledingen gebruikt worden.

Middelflag zyn, welken, zedert het verval der Roomsche Heerschappye tot op een honderd jaar of twee, van nu af verleeden, te rekenen, geschied, of gesteld worden geschied te weezen.

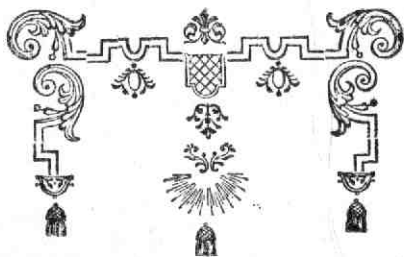
De Comedien zyn ten aanzien der Geschie-

denisse ook tweederlei, of Ernstigen of Boertigen.

Ten aanzien van den Uitgang Gelukkig of Ongelukkig.

Ten aanzien van de Persoonen, Vorstelyken, Burgerlyken, Harderlyken of Boerschen.

Ten aanzien van den Styl, Hoogen of Laagen, volgens den staat der Persoonen, en Kluchtigen of Staatigen ten opzicht der Geschiedenisse enz.

ACHTENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

*Van de Natuur en Eigenschappen van
het Treurspel.*

et Treurspel is een Tooneelspel, waarin een doorluchtige en ongelukkige handel naargebootzeerd wordt.

Door de Eigenschappen van dit Treurspel verstaan wy hier alle die dingen, die in het zelve en in geen andere soorten van Tooneelspelen gevonden worden, en waar door het Treurspel van alle andere Spelen onderscheiden wordt; want alhoewel de gemeene eigenschappen van het Tooneelspel aan de Treurspelen mede eigen zyn, zo is het echter onnoodig die hier weder op te haalen, door dien ze voorheenen klaar en duidelyk genoeg verhandeld zyn, en van ieder een met weinig moeite hier aan kun-

nen toegepast worden. Deeze Eigenschappen zullen wy haalen, of uit de Geschiedenisse zelve, of uit de manier van verhandeling deezer Geschiedenisse.

In de Geschiedenisse zelve vinden wy wederom de Daad, die uitgewerkt wordt, en de Perfoonen, dewelken die daad uitwerken. De Daad in een Treurspel heeft byzonder van alle Tooneelspelen.

I. Dat zy Doorluchtiger, Uitsteekender en meêr aanmerkenswaardig is.

II. Dat zy Ongelukkig is. Maar dewyl dat woord van de Kunstlievers verscheide-lyk uitgelegd wordt, zo zullen wy onze meening daar van in 't korte voorstellen.

Veelen hebben gemeend, dat met het woord Ongelukkig verstaan wierdt een ongelukkige uitslag van de voornaamste daad in de Geschiedenisse; en het meestendeel der oude Dichters, als ook de Heer Hooft en de Heer VONDEL schynen van dat gevoelen geweest te zyn, doordien hunne Treurspelen byna niets anders zyn als het vertoonen van een handel, die door een ongelukkigen uitslag aanmerkelyk gemaakt wordt.

Even-

Evenwel hebben de Hedendaagſche Treurſpeldichters, om de Blyeindende Treurſpelen weg te bannen, die Tooneelfpelen mede met den naam van Treurſpel gedoopt, waar in de voornaamſte Perſoon gevaar loopt van ſtaat of leeven te verliezen: dewyl zulks ongelukkig en treurig genoeg is, om de bepaaling, die ARISTOTELES en andere Kunſtkenners van de Treurſpelen geeven, te voldoen, wanneer zy zeggen, dat het Treurſpel is een nabootzeering van een doorluchtigen en ongelukkigigen handel. Hierom gelooven wy dat de Heer HUGO DE GROOT in zynen SOPHOMPANEAS, en de Heer VONDEL in zynen JOSEPH IN 'T HOF, uit het Latyn van den voornoemden Heere vertaald, het zelve Spel een Treurſpel genoemd hebbe, ſchoon dat het een gelukkigigen uitſlag heeft.

De Perſoonen in een Treurſpel zyn onderscheiden van anderen, omdat zy doorluchter en van hooger ſtaat zyn, of ten minſten behoorden te zyn dan in de Blyſpelen enz. De Ouden hebben hier toe meeſtendeel hunne Koningen gebräkt, en de He-

dendaagsche Kunstkenneren, waar onder de Franschen niet weinig te achten zyn, neemen daar niet dan hooge Persoonazien toe. Hierom oordeelen wy, dat STIRUS en ARIAME (a), de GRAAF VAN WARFUSÉE (b) en diergelyken, hoewel uit de natuur treurige Geschiedenissen, nooit zulk een goeden uitslag zullen hebben, als of die zelve daad, onder Doorluchtiger Persoonen voorgevallen, ten Tooneele gevoerd wierdt. ARISTOTELES en meêr anderen, die van de Tooneelpoëzy geschreeven hebben, ver-eisschen ook in den voornaamsten Persoon, dien het ongeluk in een Tooneelspel treft, dat hy noch geheel deugdelyk, noch geheel on-

(a) Ouderwets Droef-einde-spel van JACOB STRUYS, in 't Jaar 1634. te Amsterdam voor Jân Evertsen Clopenburch, voo de derde maal in 4to gedrukt.

(b) De Moord tot Luik door den GRAAF VAN WARFUSÉE aan den Burgermeester DE LA RUELLE. Een wild en woest Treurspel, zonder kunst of schikking van THOMAS ASSELYN, in 't Jaar 1671. te Amsterdam by Jacob Lescailje in 8vo gedrukt. Zie van dit Spel Mr. ANDRIES PELS *Gebruik en Misbruik des Tooneels* bladz. 24. van den derden druk des Jaars 1710. in 8vo.

ondeugdelyk zy , maar tuffchen die twee uitterften de middelmaat houde ; omdat door de ongelukken , die zodanig eenen overkoomen , de bewegingen van fchrik en medelyden krachtiger verwekt worden.

Want of men fchoon ziet , dat een groote fchelm van eenig ongeluk getroffen wordt , zo kan men echter met zulk eenen geen medelyden hebben , dewyl hy zulks door zyne fchelmftukken zelve verdiend hadt. En een deugdelyk Perfoon onfchuldig te doen lyden , geeft meerder kleenachtinge van de rechtvaerdigheid des Hemels , en dienvolgens een opener weg tot de ondeugd , dan affchrik voor dezelve.

In de manier van verhandelen zyn deeze dingen eigen aan het Treurspel.

I. Dat het verhandeld wordt met een verhevener ftyl : want naar de getuigeniffe van OVIDIUS :

Omne Genus scripti gravitate Tragœdia vincit.

Dat is , overgezet door den Heer VONDEL :

*Hoe hoog men draave in ftyl en toon ,
Het Treurspel spant alleen de kroon.*

218 O N D E R W Y S , I N D E
en HORATIUS:

*Indignatur item privatis, at prope focco
Dignis Carminibus narrari Cœna Thyestæ.*

dat is:

*Het gruwlyk Gastmaal van Thyestes wil
geen Vaerzen
Van laagen styl, maar treên in hoog ge-
schoeide laarzen.*

Evenwel laat men in een Treurspel den
toon zomtyds zakken, voornaamelyk in
klachten en droefheid, volgens HORATIUS
als hy zegt:

*Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri
Telephus, aut Peleus: cum pauper, & exul
uterque,*

*Projicit ampullas, & sesquipedalia verba,
Si curat cor spectantis tetigisse querela.*

Waar van dit de zin is:

*Een ongelukkige doet voegelykst zyn klacht
Op laagen toone, al is 't een Koning. Een,
die tracht*

*Met medelyden 't hart der Kykeren te raaken,
Zal 't donderend gedreun van tröfse woorden
staaken.*

II. In

II. In een Treurspel zyn de Redeneeringen krachtiger dan in andere Tooneelspe-
len, dewyl de zaaken, daar van geredeneerd
wordt, hooger en ernstiger, en de Persoo-
nen, die redeneeren, verhevener zyn.

De Sententien of Spreuken zyn hier, om
deze redenen, mede zo ongevoeglyk niet,
al is 't, dat zy van 't geheel lichaam der
Redeneeringen afgescheiden, en daar niet
kunstig in gevlochten zyn.

III. Is de manier van verhandelen ernsti-
ger. Hier tegen zondigen die geenen gro-
velyk, die in het uitbeelden van hooge en
ongelukkige Geschiedenissen, hier en daar
een zot invoeren, om de Toehoorderen,
door die verscheidenheid, méér vermaak
aan te doen, nademaal het onmooglyk is,
dat iemand, in het aandringen der ongeval-
len, met geduld kan aanhooren de zotte en
malle redenen van eenen, daar hy zelve ge-
bied over heeft.

Deeze drie voornoemde zaaken, en de
manier van verhandelingen, zyn het Treur-
spel eigen, omdat het, zonder die, zyn
pogmerk niet wel bereiken kan, 't welk
meest

meest bestaat in de bewegingen der hartstochten, voornaamelyk die van schrik en medelyden. Zo zegt PLUTARCHUS:

Tragedia molitur imitationem rerum, animo ingentes motus inferentium, & miserationem excitantium.

dat is:

Het Treurspel heeft voor een naarbootseeringe van dingen, die ons gemoed krachtelyk beweegen en medelyden verwekken.

En de Heer VONDEL in de Voorreden van zynen SALMONEUS:

De Treurstyl arbeitet om de menschen week in den boezem te maaken.

NEGENENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

*Van de Hartstochten, die in een Treur-
spel te beweegen zyn.*

n de *Definitie* ofte *Uitbeelding* des Treurspels laten veele Schryvers de *Nuttigheid* of het einde van 't zelve invloeijen, volgende daar in *ARISTOTELES*, die, in het Zesde Hoofdstuk van zyne *Dichtkunst*, de zyne besluit met deeze woorden:

*Door medelyden en vrees te weeg brengen-
de de zuivering van diergelyke ontstelte-
nissen.*

PLATO hadt alle Tooneelspelen uit zyne Republyk gebannen, als niet zynde als opstookfelen der hartstochten. *ARISTOTELES*, die zynen Meester, naar 't zeggen der Geleer-

leerden, overal wilde tegenspreken, heeft gesteld, dat het Treurspel diende om de hartstochten niet alleen niet te verwekken, maar zelve te verdryven uit der menschen gemoederen, en heeft also dit voor een nuttigheid gesteld van de Treurspelen.

Het is wel waar, dat 'er wel anderen te vinden zyn, naamelyk de straf der kwaade en het loon der goede daaden, en daar uit de bespiegeling door voorbeelden, als ook de zinspreuken en leeringen, die hier en daar in de Redeneeringen der Tooneelsten kunnen ingevleid worden; maar het eerste was in zynen tyd niet in gebruik, en van 't laatste hadden zy gesteld, dat een Spel goed konde zyn, al wierdt 'er dat niet in gevonden, zo dat hy derhalven op iets anders heeft moeten vallen, dat hy voor eene nuttigheid heeft moeten stellen, naamelyk de zuivering der hartstochten, door medelyden en vrees te verwekken.

Zeer verscheidenlyk worden de voorverhaalde woorden van ARISTOTELES van die geenen, die zich zyne Dichtkunst onderwonden hebben te verklaaren, uitgelegd.

Zon-

Zonder die allen op te tellen , oordeelen wy dat ARISTOTELES meening is, door 't verwekken van medelyden en vrees de gemoederen der Aanschouwers niet te zuiveren van medelyden en vrees, maar van andere hartstochten , en wel zodanigen , die oorzaak geweest zyn van de ongemakken der Tooneelisten , waar door het medelyden en de vrees in den Toehoorder te weege gebracht is. En dit is 't gevoelen van PAULUS BENIUS , een der Uitleggers van ARISTOTELES Dichtkunst , en van PIETER CORNEILLE , uitsteekend Fransch Tooneeldichter , die deeze zyne meening afneemt uit deeze woorden van ARISTOTELES :

Wy hebben medelyden met die geenen, welken wy een ongemak zien lyden, dat zy niet verdiend hebben, en wy vreezen, dat ons een diergelyke niet overkoome, als wy 't zien lyden van ons gelyken.

Het medelyden dan heeft zyn opzicht op de Persoonen , die wy zien lyden, en de vrees , die daar op volgt , op ons zelve.

Het

Het medelyden, dat wy met een ander hebben over zyn ongeluk, doet ons voor een diergelyk vreezen; deeze vrees verwekt in ons een begeerte tot de middelen om dat ongeluk te ontvlieden, en deeze begeerte wil hebben, dat wy in ons maatigen, regelen, ja uitroeijen de hartstochten, die wy zien oorzaak geweest te zyn, dat een ander in 't ongeluk komt; en dit geschiedt naar den gewoonen regel, dat, om het uitwervelen voor te koomen, men de oorzaak moet weg neemen.

Op deeze wyze meent de Heer CORNEILLE, dat het zuiveren der hartstochten in zyn werk moet gaan: maar hy twyfelt hard of het ooit op die wys, als ARISTOTELES wil, geschiedt; en hy laat ieder een oordeelen, of door het vertoonen van den CID, in welk stuk hy meent begreepen te zyn, 't geen ARISTOTELES tot dat werk vereifcht, dat ooit in hem gewerkt is. Men kan niet ontkennen of het ongeluk van RODRIGO en CHIMENE verwekt medelyden, en dit medelyden behoorde vrees in de Aanschouweren te verwekken van in een diergelyk on-

ongeluk te vervallen, en derhalven hun gemoed te zuiveren van zo sterk eene liefde, die van haar ongeluk oorzaak is, en ons hen doet beklagen: maar het schynt eêr, dat het in tegendeel werkt, en het doen van RODRIGO en CHIMENE zo heerlyk vindt, dat men 't eer zoude navolgen dan daar voor vreezen. Zo dat de nuttigheid, die ARISTOTELES beoogdt, daar niet in gevonden wordt.

Maar evenwel, schoon zy hier niet uitspruit, zal zy ergens anders door te weeg gebragt worden in het zelve stuk, gelyk de CID door den dood van den Graaf, welke in ons dooden zal dat slag van hovaardy, waar door men eens anders eer benyde. En dit oordeelen zommigen genoeg te zyn om de nuttigheid te bewerken, daar ARISTOTELES van spreekt.

Zo dat 'er dan niet noodzaakelyk vereischt zal worden, dat een Persoonazie van den eersten rang beiden deeze hartstochten verwekke; maar dat het genoeg zal zyn, dat eene medelyden, en eene andere vrees verwekke, of ook wel alleen medelyden of

alleen vrees. Welke stelling bekrachtigd schynt te worden van ARISTOTELES zelf, als hy zodanige Persoonazien uit de spelen bandt, *die noch medelyden noch vrees veroorzaaken*, daar mede te kennen gevende, dat het is door gebrek van beiden, dat zy hem niet aanstaan, en dat hy ze niet verwerpen zoude, als zy maar een van beiden te weeg bragten.

De volmaaktheid dan van een Treurspel, naar de meening van ARISTOTELES, bestaat hier in, dat het door één Hoofdpersoonazie medelyden en vrees verwekke in de gemoe-deren der Aanschouwers: maar dit is zo noodzaakelyk niet, dat, als het door twee Persoonazien geschiedede, of ook door een van beiden verwekt wierde, de Dichter daarom geen lof zoude ingelegd hebben.

Het staat vast, dat het grootste sieraad van een Treurspel is, dat daar door in de Aanschouwers hartstochten verwekt worden; maar men moet ook nuttigheid betrachten, dewyl wy het einde der Dichtkunst, en dienvolgens ook der Toneel-dichtkunst, gesteld hebben te zyn, *met vermaak te leeren.*

Men

Men zal dan in een Treurspel, met in de Toehoorders hartstochten te verwekken, dat hen het behaaglykft is, dezelve ook te gelyk moeten leeren, welke leeringen met die hartstochten te krachtiger op hen zullen werken, en hoe levendiger dat zy zyn, te dieper in hen ingedrukt worden, en te langer hangen.

Het leeren nu geschiedt op tweederly wyze; de eerste is door Regelen, de andere door Voorbeelden. Door Regelen kan men in de Treurspelen leeren, wanneer hier en daar, in de Redeneeringen der Tooneeliften, kunstelyk en op zyn behoorlyke plaats eenige Zederegelen, en Staatkundige Zinspreuken ingevleid worden. Door Voorbeelden leerd men, wanneer men eenige deugdelyke of ondeugdelyke Persoonazienten Toneele voerd, en deeze laatste manier van onderwyzen kan alleen met de hartstochten der Kykers te zaamen gevoegd worden, alzo in dezelve verwekt kunnen worden medelyden met de Persoonazien, of haat, toorn enz. tegen dezelve.

Dit onderwys door Voorbeelden is we-

derom tweezins, of simplyk door het natuurlyk en krachtiglyk affchilderen van de deugden en ondeugden, of noch daar en boven door het gevolg van loon ten opzigt van de eersten en straf ten opzigt van de anderen. De eerste wys is by de Ouden maar in gebruik geweest, de laatste van de Hedendaagsche Tooneeldichters ingevoerd. De Heer CORNEILLE, in zyn opdragt voor het Vervolg van den LOGENAAR (a), oordeeldt, dat de eerste volstaan mag; maar wy achten dat zy te zaamen behooren te gaan, en dat een Treurspel, daar in de deugd geloond of de ondeugd gestraft wordt, niet alleen meêr leeren, maar ook meêr behaagen zal; want boven het leevendig affchilderen der deugd en ondeugd, daar loon en straf bykomt, zal niet alleen de deugd aangepreezen en de ondeugd afzich-

(a) Dit Blyspel, door ons Kunstgenootschap in 't Nederduitsch overgebragt, is noch niet gedrukt, maar is onlangs, benevens andere Spelen van 't zelve, in 's Gravenhaage in 't openbaar verkocht, en beruift jegenwoordig in de Verzaameling van een voor naam Kunstbeminnaar.

zichtig gemaakt worden ; maar noch daar en boven de begeerte tot het loon na de deugd trekken, en de vrees voor de straf voor de ondeugd schuw maaken.

Insgelyks zal 't ook veel meêr behaagen, dat de Aanschouwers, by de vertooning van de deugd of ondeugd, ook loon en straf zien, alzo het ieder een, die niet overgegeeven aan de boosheid is, zeer behaagt, dat het goede geloond en het kwaade gestraft wordt.

Te gelyk nu, om noch meêr te behaagen, moet dan by dit vertoonen van deugd en ondeugd, en loon en straf, koomen de verwekking van hartstochten in de Aanschouwers, en wel van de behaaglyksten. Om het welke uit te voeren, het zeer behulpelyk zoude zyn voor den Toneeldichter, de natuur en onderscheiden hartstochten te deege te kennen, en ook de middelen, door welken zy in de Aanschouwers te veroorzaaken zyn.

En schoon de Dichter, die eene deugd met haar loon, of eene ondeugd met haar straf, ten Tooneele voerdt, en daar door eene hartstocht, die behaaglyk is, in de

Aanschouwers verwekt, niet te beschuldigen is, de regelen der kunst niet waargenoomen te hebben, zo zal hy nochtans veel meêr lof verdienen, zo hy veele deugden en ondeugden met haare loonen en straffen te voorschyn brengt, en daar door verscheidene hartstochten in de gemoederen der Kykers veroorzaakt.

Het is dan ieder Dichter te raaden, dat hy in zyn Werk zo veele deugden en ondeugden, en ook hartstochten, als 't voeglyk lyden kan, inbrengt. Insgelyks, dat hy uitkieze die deugden en ondeugden en hartstochten, die hy weet zynen Aanschouwers behaaglykst te zyn; en dat hy de uitwerkfelen derzelve deugden of ondeugden, hoe meêr hoe liever, te voorschyn brenge, en dezelve hartstochten, zo 't voegt, dikwils verwekke.

 DERTIGSTE HOOFDSTUK.
Van de Hartstochten.

De Hartstochten zyn ongewoone bewegingen van't hart, door de begrippen van goed of kwaad veroorzaakt en van de ziel ge-
waar geworden.

Dat de Hartstochten bewegingen van't hart en wel ongewoone bewegingen zyn, kan ieder by zich zelve gevoelen. Het is bekend, dat alle de bewegingen des lichaams door de invloeyinge van de dierlyke of zielelyke geesten in de spieren geschieden; en dewyl nu voor eenige jaaren gevonden is, dat het hart een deel des lichaams is, dat uit spieren bestaat, zal het zelve mede door de invloeyinge der voornoemde geesten bewoogen worden, en alzo de ongewoone invloeying derzelven, de naaste oorzaken der hartstochten zyn. Maar nademaal die niet alleen van de ongewoone

bewegingen van 't hart, maar ook van alle ongewoone bewegingen in alle andere deelen van 't lichaam oorzaak is, hebben wy daar van in onze uitbeelding geen gewag willen maaken.

Alle de bewegingen nu van 't menschelyk lichaam koomen voort of van uitwendige of inwendige oorzaaken. Van uitwendige oorzaaken koomen voort alle de bewegingen der Zinnen, als zien, hooren, ruiken enz. De inwendige oorzaaken zyn weder tweederlei, of van 't lichaam of van de ziel. De bewegingen, die hunne oorzaaken in 't lichaam hebben, zyn die, welken uit de gansche zaamenstelling des lichaams voortspruiten, als de gewoonlyke bewegingen van 't hart, van de long en borst, in het in—en uitademen, het op en toegaan van 't gedarmte enz. De oorzaaken, die in de ziel zyn, zyn of de wil of 't verstand. De wil is oorzaak van alle uitterlyke bewegingen der leeden, die daarom vrywillig genoemd worden enz. Het verstand is zo zeer wel geen oorzaak van de beweging zelfs, als van de hoedanigheid derzelve, naamelyk der

der ongewoonheid, en deeze ongewoone bewegingen hebben plaats in 't hart.

Dat deeze ongewoonheid van de beweging des harte haaren oorsprong van 't verstand heeft, en wel van een begrip van 't goed of kwaad, blykt eerstelyk, omdat ieder, die daarop wil letten, dat in zich zelve bevinden zal; ten tweeden, omdat op de bloote kennis van eenige zaak die beweging niet volgt, noch ook op den wil; want dan zouden de menschen nimmer droevig maar altyd blyde zyn: zy zal dan moeten volgen op een begrip van dat de zaak goed of kwaad is.

En niet alleen is de ziel, begrypende een zaak goed of kwaad te zyn, oorzaak van de hartstochten, of de ongewoone bewegingen, die daarin voorvallen, maar zy wordt ze daar naa ook weder gewaar, en ontfangt in zich het gevoelen van de ongewoonheid van die bewegingen.

De menschelyke ziel is vereend met alle de deelen des lichaams, en deeze vereeniging bestaat, onzes oordeels, daarin, dat 'er geenige verandering in dezelve deelen

voor kan vallen, die de ziel niet terftond gewaar wordt, en derhalven zal zy ook terftond bewust zyn, zo dra als 'er iets ongewoons in de beweeging van 't hart voorvalt; en deeze gewaarwording of bewustheid zal zy niet behoeven te ontfangen in eenig byzonder deel van 't lichaam, als, by voorbeeld, in de herffenen, of het Pynappelklierken, by de Latynen *Glandula Pinealis* genoemd, maar in dat deel, daar de verandering in voorvalt, alzo zy daarmede zo wel vereenigd is, als met eenigen van alle de anderen.

De ziel dan voelt in het hart de ongewoone beweeging, die zy daarin te vooren veroorzaakt hadde door een begrip van eene zaak met het opzicht, dat zy goed of kwaad is. En by dit goed en kwaad verstaan wy alle de soorten van goed en kwaad, daar van by de Philofophen gewag gemaakt wordt, als het eerlyk nut en vermaakelyk goed, of het oneerlyk onnut en onvermaakelyk kwaad, of liever maar een goed en kwaad, naamelyk het nut of onnut, alzo wy oordeelen, dat 'er geen ander goed is dan dat

dat voordeelig, en geen ander kwaad dan dat nadeelig is, en dat niet in acht behoorende genoomen te worden, of het eerlyk of oneerlyk, of vermaakelyk of onvermaakelyk was; dewyl de waare deugd niet anders is dan een volstandige wil om zyn eigen waar voordeel geduurig te betrachten.

Maar, als wy dus spreken van goed en kwaad, verstaan wy niet, dat de zaak waarlyk goed of kwaad moet weezen, om een hartstocht te verwekken, maar wy meenen, dat het genoeg is, dat zy zodanig schyne, alzo niet de waarheid van de zaak, maar het begrip van 't goed en kwaad de ongewoone beweging veroorzaakt, gelyk wy in onze uitbeelding gezegd hebben; en dit begrip behoeft niet van de waarheid, maar alleen van den schyn te zyn.

En dit begrip hebben wy gezegd te zyn van goed of van kwaad, welke twee verscheide opzichten, en wel elkanderen tegenstrydig, zyn, en derhalven ook twee verscheidene soorten van hartstochten zullen maaken, naamelyk het goed Blydschap, en het kwaad Droefheid.

Doch,

Doch, om de hoofdzorten der Hartstochten volkoomen te vinden, moet het onderscheid van tyd ook in acht genoomen worden, naamelyk dat men de zaak met het opzicht van goed of kwaad moet aanmerken in den voorledenen, tegenwoordigen of toekomstigen tyd. In den voorleedenen en tegenwoordigen hebben de twee gemelden plaats, maar in den toekomstigen tyd komt een derde in acht te neemen, naamelyk de begeerte: want niet alleen, wanneer men begeert te verkrygen een goed, dat men niet heeft, of te meiden een kwaad, dat ons over kan koomen, maar ook zelfs, wanneer men wenscht te behouden het goed, dat men heeft, of ontflaagen te zyn van het kwaad, dat ons kwelt, is het blykelyk, dat de begeerte op het Toekomstige ziet.

Dit zyn dan de drie hoofdzorten, onder welken alle de andere hartstochten behooren, of uit dewelken zy te zaamen gesteld worden. Laat ons de voornaamsten eens optellen, om daar naa daar uit te kunnen kiezen, die de Toneel-poëet heeft in acht te neemen.

Het

Het voorledene goed baart in ons een Droefheid, dat wy 't missen, 't geen de Franschen *regret* noemen, en by ons, onzes weetens, geen naam heeft: het kwaad verwekt een Blydschap van daar van verlost te zyn, dat men vreugd zoude moogen noemen.

Het tegenwoordig goed of kwaad is in ons, of in anderen.

In ons kan het driezins aangemerkt worden, of volstrektelyk, en in zich, of met zyne oorzaak, of ten opzicht van de achting van anderen.

Volstrektelyk, en in zich aangemerkt, verwekt het goed Blydschap en het kwaad Droefheid, die eigenlyk zo genoemd worden.

De Blydschap dan is een Hartstocht, spruitende uit het genot van 't goed.

De Droefheid is een Hartstocht, spruitende uit het gewaar worden van 't kwaad, dat in ons is.

Het goed en kwaad, met hun oorzaak aangemerkt, is tweezins; want of wy zelf zyn de oorzaak daarvan, of wel anderen.

Wan-

Wanneer wy zelf de oorzaak zyn, baart het goed vergenoeging en 't kwaad berouw of leedweezen.

De Vergenoeging dan is een Blydschap, spruitende uit het bezit van 't goed, dat wy ons zelf hebben doen bekoomen.

Het Leedweezen is een Droefheid, spruitende uit het kwaad, dat wy ons zelfs op den hals gehaald hebben.

Wanneer anderen de oorzaak van ons goed en kwaad zyn, is dat met de verzeljing van hun *Idee* of denkbeeld, of zonder hetzelve, en, als het daar zonder is, veroorzaakt het goed dankbaarheid of erkentenis, en 't kwaad toorn of gramschap.

De Dankbaarheid is een Blydschap over 't goed, dat wy oordeelen, dat iemand ons gedaan heeft, met begeerte om dat te vergelden.

De Toorn of Gramschap is een Droefheid over 't kwaad, dat ons gedaan is, met begeerte om dat te wreken.

Wanneer anderen oorzaak zyn van ons goed en kwaad, en dat hun *Idee* dat verzeldt, spruit daar uit liefde of haat.

TOONEELPOËZY. 239

De liefde dan is een Blydschap en de haat een Droefheid, verzeld met het denkbeeld van deszelfs oorzaak; en deeze wordt men gezegd lief te hebben of te haaten.

De liefde kan onderscheiden worden naar de de achting, die men heeft voor 't geen men bemindt, in vergelyking van zich zelf. Wanneer men het beminde minder acht dan zich zelf, heeft men daar maar toe eene enkele genegenheid.

Wanneer men hetzelfde zo hoog acht, als zich zelf, noemdt men het vriendschap, en, wanneer men het meerder acht, zoude men het devotie moogen noemen: maar de haat kan zo niet onderscheiden worden, omdat men zo geen verschil maakt tusschen hen, die ons eenig kwaad veroorzaakt hebben.

Evenwel is 'er een ander onderscheid, dat in beiden plaats heeft, naamelyk hierin, dat het goed of kwaad, dat ons toegebracht is, of geoordeeld wordt van 't verstand door middel van de reden, of door de uitterlyke Zinnen, en wel voornaamelyk door 't gezicht: het eerste noemdt men gewoonlyk goed of kwaad; en het tweede schoon of
le-

lelyk: en hieruit spruiten twee zoorten van liefde en van haat, naamelyk die men heeft voor de goede of schoone dingen, of voor de kwaade of lelyke zaaken. De liefde voor de mooije dingen kan men behaagen noemen, en den haat voor de lelyke afkeerigheid; en deezē, als door de zinnen koomende, treffen veel dieper dan de anderen.

Eindelyk, ten opzicht van de achting van anderen, veroorzaakt het goed glorie en het kwaad schaamte.

De glorie dan is een Blydschap, spruitende uit het genoegen, dat men heeft van door anderen gepreezen te worden.

En deezē zyn de voornaamste Hartstochten, die uit het goed of kwaad voortkoomen, dat in ons is. Laat ons nu overgaan tot die, welken uit het goed of kwaad spruiten, dat in anderen is.

Dit nu kan tweezins aangemerkt worden, of volstrektelyk in zich, of met de oorzaak.

Het goed of kwaad, volstrektelyk of in zich aangemerkt, zyn zy waardig of onwaardig. Als zy 't waardig zyn, het zy goed, het

het zy kwaad, dat verwekt in ons Blydschap, ten opzicht, dat het voor ons eenigzins goed is, dat het gaat zo 't behoort; en deeze hartstocht heeft geenen byzonderen naam.

Zo zy 't onwaardig zyn, en wel het goed, ontstaat 'er Wangunst, en uit het kwaad Medelyden.

By Wangunst verstaan wy dan hier een Droefheid, verwekt in ons uit het zien, dat iemand goed overkomt, dat wy hem niet waardig oordeelen.

Medelyden is een Droefheid, in ons ontstaan uit het kwaad, dat iemand overkomt, het welk wy hem oordeelen niet verdiend te hebben.

De oorzaak van 't goed of kwaad in anderen, zyn of wy zelf, of anderen. Als wy zelf oorzaak van 't goed zyn in anderen, ontstaat 'er Vergenoeging, van 't kwaad Moeijelykheid.

Deeze Vergenoeging is een Blydschap in ons ontstaan uit het goed, dat wy weeten anderen aangedaan te hebben; gelyk de moeijelykheid in tegendeel van 't kwaad.

Q

Als

Als anderen oorzaak zyn van 't goed of kwaad in anderen, zyn zy dat of waardig, en dan ontstaat 'er gunst; of onwaardig, en dan ontstaat 'er Verontwaardiging.

• Gunst dan is een Blydschap, met goed te willen aan dien geenen, die goed of kwaad doet, aan die geenen, die het waardig zyn.

Verontwaardiging is een soort van gram-schap tegen die geenen, die goed of kwaad doen aan die, welken dat niet verdiend hebben.

Dit zyn nu de voornaamste Hartstochten, die hun opzicht hebben op het tegenwoordig goed of kwaad.

Laat ons nu overgaan tot die op het toekomstige zien, welke is de Begeerte met haare soorten.

De Begeerte is een Hartstocht om te verkrygen 't geen ons goed is, en te vlieden 't geen ons kwaad is. En schoon uit deeze uitbeelding schynt, dat 'er twee Begeertens zyn, zo is 't nochtans maar van eene, dewelke, zo veel zy na 't goed heldt, van het daar tegen gestelde kwaad afwykt:
dewyl

dewyl 'er geenig goed is, wiens derving niet kwaad is, en geenig kwaad, aange-merkt als iets stelligs, diens derving niet goed is: by voorbeeld, die de rykdom zoekt vliedt de armoede, die de ziekte vliedt zoekt de gezondheid, enz.

Maar, zo men verscheide soorten van Begeerte wil hebben, moet men die van de voorwerpen haalen: want de nieuwsgierigheid, die niet anders is dan een Begeerte om iets te weeten, verscheeldt veel van de roemzucht, wraakzucht, enz. zo dat de voorwerpen de verscheidenheid in de Begeerte maaken. De voornaamsten en krachtigsten zyn die, welken spruiten uit het Behaagen en de Afkeerigheid.

Die uit de Afkeerigheid spruit is een Begeerte om met alle kracht te vlieden het geene, daar men een afkeer van heeft.

Die uit het Behaagen spruit is een Begeerte om met alle kracht te genieten het geene, daar men behaagen in heeft; de schoonheid van de bloemen trekt ons alleen om ze te zien, die van de vruchten om ze te eeten, enz.

En onder allen is de voornaamste en hevigste Begeerte van byslaapen, welke, gelyk in alle de Dieren, de Natuur ook den Menschen ingeprent heeft. En gelyk men behaagen heeft in de schoonheid, en de zinlykheden verscheiden zyn, heeft men meêr begeerte om by de eene dan by de andere te slaapen. En deeze Begeerte, die dus uit het Behaagen spruit wordt meêr benoemd met den naam van Liefde, dan Hartstocht, waarvan wy hier vooren gesproken hebben. Ook heeft zy veel vreemder uitwerkzelen; en het is zy, die de voornaamste stof verstrekt aan de Romanfchryvers en Dichters, en daar van de Heer CORNEILLE zegt, dat het is de ziel der Treurspelen.

In alle Begeerte kunnen aangemerkt worden de middelen van 't begeerde te verkrygen, en wy zelfs als oorzaak, daar 't van afhangt.

Wanneer de middelen zodanig zyn, dat 'er geen twyffel is van het begeerde te bekoomen, ontstaat daar het vertrouwen: wanneer de schyn zeer groot is, Hoop; wan-

wanneer zy klein is, Vrees; onder welke de Jalouzy behoort; en wanneer 'er gansch geen schyn is, Wanhoop.

Het Vertrouwen dan is een begeerlyke Blydschap, dat men het begeerde zekerlyk zal verkrygen.

De Hoop is een Begeerte met kleene Blydschap van 't begeerde te zullen bekoomen.

Vrees is een Begeerte met droefheid van 't begeerde niet te zullen verkrygen.

Wanhoop is eene begeerlyke Droefheid van 't begeerde zekerlyk niet te zullen verkrygen.

De Jalouzy is een Vrees met Begeerte van eenig goed, dat men bezit, te behouden.

Wanneer wy als oorzaaken kunnen zyn, waar van 't begeerde te kunnen verkrygen afhangt, kan 'er zwaarigheid zyn in 't verkiezen van de middelen of in de uitvoering derzelve.

Uit de Zwaarigheid in 't verkiezen der middelen spuit Angst, en zo men iets bestaat, eer men verkooren heeft, Wroeging.

De Angst dan is een soort van Vrees,

Q 3 die

die de ziel in de waagschaal houdt om te verkiezen onder veele middelen, die tot het uitvoeren van eenige daad strekken.

De Wroeging is een Droefheid, spruitende uit de Zorg, die men heeft, dat, het geen men gedaan heeft, niet goed is.

Uit de zwaarigheid in de uitvoering spuit de Moed en Stoutheid, of de Blooheid en Vertzaagdheid.

Moed is een Begeerte of drift om krachtiglyk uit te voeren, 't geen men voorge-
noomen heeft, en Stoutheid of Onvertzaagd-
heid is een soort van Moedigheid om zeer
gevaarlyke aanslagen te volbrengen.

Blooheid is een srauwheid, die de Ziel
belet, om de uitvoering by der hand te
neemen van dingen, die zy anders doen
zoude. En Vertzaagdheid is een ontstelte-
nis, die de ziel de macht beneemt van die
kwaaden af te keeren, die zy geloofst aan-
staande te zyn.

En dit zyn, onzes oordeels, de voornaam-
ste van de Hartstochten: laat ons nu uit
deezen kiezen, die den Toneelpoët kun-
nen dienen.

Voor

Voor deezen is gezegd, dat een Toneel-poëet Hartstochten moet vewekken in de Aanschouwers door zyn Treurspel. Deezen nu kan hy verwekken door de voorvallen van zyne Geschiedenisse, of door de Hartstochten, die hy in zyne Tooneelisten plaatst en brengt: zo dat hem tweezins op de Hartstochten te letten staat; eensdeels, voor zo veel hy die in zyne Tooneelisten moet hebben, andersdeels, voor zo veel hy die in zyne Aanschouwers moet verwekken.

De Hartstochten, die hy in zyne Aanschouwers kan verwekken, zyn allen, die ten opzicht van anderen in ons verwekt worden, als Blydschap over 't goed en kwaad, dat iemand, die 't verdiend heeft, overkomt; Wangunst, Medelyden, Gunst, Verontwaardiging, Hoop, Vrees, en eenige anderen.

En van deezen moet hy uitkiezen, die het krachtigsten zyn. De Ouden hebben genoomen het Medelyden over de onschuldigen, die ongemak leeden, en de Verontwaardiging van die geen, welken de onschuldigen dat ongemak aandeden. En die Hartstochten verwekt hebbende in de Aan-

schouwers, hebben zy dezelve daar in laaten steeken, en met dezelve vertrokken.

Maar de Hedendaagfche Tooneeldichters, invoerende het loon voor het weldoen, en de ftraf voor 't kwaad doen, hebben het Medelyden, dat zy eerst verwekt hadden, op het eind van hunne ftukken, met de deugd te doen zegepraalen, veranderd in Blydfchap, en infgelyks de Verontwaardiging, met de kwaaddoeners te doen ftraffen, verwiffeld in dezelve Hartstocht; en alzo de Aanfchouwers meêr vermaak aangedaan.

En dewyl het in de menschen de vermaakelykfte verandering is, over te gaan vande Droefheid tot de Blydfchap, oordeelen wy, dat de Hedendaagfche Dichters de Ouden daar in overtreffen; en dat de Toneelpoët moet toeleggen, wil hy den Lauwerkrans waardig worden, zyne Aanfchouwers eerst droevig en daarna blyde te maaken, en wel met de Blydfchap te laaten vertrekken.

Om dit uit te werken zal hy in hen eerst moeten verwekken de Hartstochten, die tot de droefheid behooren, als Wangunft, Medelyden, Verontwaardiging, Hoop, Vrees,

Vrees, enz. en die daarna in blydschap doen veranderen.

De Dichters hebben tot noch toe gebruikt Medelyden en Verontwaardiging, en wy be- kennen wel, dat het de krachtigste Harts- tochten zyn: maar wy twyffelen sterk, of 'er niet door anderen ook wat fraais uit te werken zoude zyn, en willen den Dichter aanmoedigen, om het met anderen ook eens te waagen: Overtreft hy zyne Voorgangers niet, hy zal ten minsten wat nieuws voor den dag brengen, en zyn poogen zal lof verdienen.

Tot besluit zullen wy hier by voegen, dat hy vooral in acht moet neemen, dat hy dien Tooneelift, daar hy den Aanschouwer Medelyden wil mede doen hebben, in zyne Gunst brenge, en dien, waar tegen hy zyn Verontwaardiging wil verwekken, in Ongunst en Haat.

EENENDERTIGSTE HOOFDSTUK.

*Van het verwekken der Hartstochten
in een Treurspel in 't Algemeen.*

m klaarlyk te verstaan, door welke middelen, en op wat wyze de Hartstochten in een Treurspel zyn op te wekken, moet byzonderlyk, onzes oordeels, op deeze zes volgende zaaken vooraf gelet worden.

I. Door wien. II. In wien, III. Welke Hartstochten. IV. Waar van daan dezelve te haalen. V. Op welke plaats in een Treurspel te brengen. VI. Tot welk einde dezelve in een Treurspel verwekt en ingevoerd worden. En het schynt ons toe, dat, in deeze dingen wel begrepen te hebben, neevens het geene daarvan afhangt, de geheele Redenrykkunst van een Treurspeldichter bestaat.

Wat

Wat het eerste belangt, te weten, door wien de Hartstochten verwekt worden: het is buiten twyffel, dat de voornaamste Oorzaaken, door wien uitsteekende Hartstochten in een Treurspel gevonden worden, is de Dichter; dewyl aan zyne verkiezing alleen staat, en van zyne vinding en behandeling alleen afhangt, zodanige Geschiedenissen ten Tooneele te voeren, in welken de Hartstochten op het uitsteekendst en hevigst te vinden zyn.

De min voornaame oorzaaken, en als werktuigen, zyn de Tooneelisten, aan welkers kunst en bekwaamheid zeer veel gelegen is, om op het best naar 't leeven te vertoonen het geen de Poëet wel gedicht en verhandeld heeft. Hier van spreekt HORATIUS, als hy zegt.

*Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi, &c.*

Dat is:

*Gy moet eerst schreijen,
Begeert gy, dat ik ween.*

Want

Want hoe de Tooneelift uit de natuur meêr genegen is tot deezen of geenen Hartstocht, of door eenig geval in den zelve staat, dien hy moet vertoonen, hoe hy heviger denzelve in anderen zal kunnen verwekken, gelyk uit het voorbeeld van *den Atheenschen POLUS* blykt by *AULUS GELLIUS*, *Lib. VII. Cap. v.*

Wat het tweede belangt: in wien de Hartstochten verwekt moeten worden: het is zeker, dat dezelve voornaamelyk in den Aanschouwer behoorde verwekt te worden, nademaal om derzelve wille het geheele Treurspel gemaakt en gedicht wordt, om vertoond te kunnen worden; maar aangezien de Tooneelisten niet zyn doode of leevenlooze werktuigen, maar gelyk zy in der daad zyn, ook voor menschen in het Treurspel, hoewel anders geperfooneerd dan zy waarlyk zyn, hunnen rol speelen, en hun deel daar in hebben, zo volgt, dat de Treurdichter in zyne Tooneelisten ook moet verwekken zodanige Hartstochten, als met de deelen der Geschiedenisse, die vertoond wordt, overeenkoomen: want de
 Too-

Tooneelſten, onder elkander redeneerende van Haat, Liefde, Deugd, Ondeugd, enz. of elkander trachtende te overreden, verbidden, beſtraffen, verwyten, beſpotten, enz. verwekken of behoorden in elkander te verwekken zulke Hartſtochten, als de gelegenheid der zaake vereiſcht.

Hoe dezelve verwekt worden is by alle gemeene Rederyk—kunſtenaaren in 't breekde verhandeld, in dat deel van de Redenryk—kunſt, alwaar geſproken wordt van de Hartſtochten in zyne Toehoorders te verwekken, waar van zich ieder in die gelegenheid kan dienen.

Ten derden ſtaat aan te merken, welke Hartſtochten in den Aanſchouwer kunnen verwekt worden. (Welke behoorden zal in de verhandeling van 't einde blyken.) Het is zeker, dat al het geene op het Tooneel onder de Spelers gezegd, gedaan en geleeden wordt, geenzins de Toekykers raakt, voor zo veel het daar geſchiedt; maar dat dezelve geen andere aangelegenheid of in-treft hebben in het geen daar geſchiedt, als voor zo veel het zelve uitterlyk en van
tuit-

buiten gezien wordt; waar uit volgt, dat in de Aanschouwers verwekt kunnen worden alle de Hartstochten, die ten opzicht van anderen in ons kunnen koomen; maar dewyl deeze tweederlei zyn, naamelyk of zulken, die *directe* door het eerste gezicht der Geschiedenisse in ons ontstaan, of zulken, welken uit deeze eerste hunnen oorsprong hebben, en gebooren worden door vergelyking en toepassing van anderen hunnen staat en conditie op de onze, zo blykt klaarlyk, dat in de Aanschouwers van een Treurspel verwekt kunnen worden alle zorten van Blydschap en Droefheid over 't goed en kwaad, dat iemand, die het verdiend of niet verdiend heeft, overkomt, gelyk daar zyn Medelyden, Verontwaardiging, Gunst, Wangunst, Schrik, Vergenoeging, Hoop, Vrees; ook Begeerte, als Nieuwsgierigheid, Verlangen, en eindelyk Verwondering, en dat uit deezen wyders kunnen gebooren worden Vrees, Afkeer, Haat, Liefde; van welken allen byzonderlyk en in 't breede gehandeld behoort te worden, als men spreeken zal van de wyze, op welke
de

de Hartstochten in 't byzonder opgewekt worden.

Het vierde, waarop voornaamelyk gelet dient te worden, is, waar van daan de Hartstochten gehaald moeten worden, het welke onzes oordeels moet geschieden uit de aanmerking van den Hoofdperfoon of Perfoonen, of uit den staat en conditie, in welken dezelve zich bevindt of bevin- den.

In den Hoofdperfoon of Perfoonen zyn voornaamelyk aan te merken deeze naavolgende hoedanigheden, te weten, dat de- zelve kunnen zyn

I. Of zeer deugdzaam en goed, of zeer ondeugend en kwaad, of middelmatig.

II. Of Vrienden of Vyanden, of onver- schilligen dat is geen van beiden. De Vrienden zyn zulks weder of van wegen het bloed, of door liefde of om byzondere redenen, of om redenen van staat en 't ge- meene best, of ouden of nieuwen, enz.

III. Of malkander kennende of onbe- kenden, of in de Geschiedenisse op de eene of andere wyze elkander bekend wordende.

IV.

IV. Of schuldigen of onschuldigen.

V. Of standvastigen of onstandvastigen.

VI. Of Koninglyken of Vorstelyke Per-
soonen, of Onderdaanen.

Alle deeze hoedanigheden en aanmerkin-
gen dienen wonderlyk om de Hartstochten
te verwekken, ofte dezelve te doen ver-
flaauwen, na dat ze op hunnen tyd en plaat-
ze van den Treurdichter te passe, en met
den staat en conditie der Persoonen, (waar
van terstond zal gesproken worden,) over-
eengebragt worden: want hier in alleen be-
staat alle de kunst des Dichters.

De Staat, welke ook gevoeglyk de staat-
wisseling zoude kunnen genoemd worden, is
tweederlei: want de Persoonen worden in
den zelve of van Gelukkig Ongelukkig,
of in tegendeel van Ongelukkig Gelukkig.

Allen, die hun leeven of Ryk koomen te
verliezen, of slechts een van beiden, wor-
den van Gelukkigen Ongelukkigen.

Allen die slechts gevaar loopen van bei-
den, of een van beiden, te verliezen, wor-
den van Ongelukkigen Gelukkigen.

Ten vyfde komt in aanmerkinge, op wel-
ke

ke plaats voornaamelyk de Hartstochten in het Treurspel zyn te verwekken, het welk, onzes oordeels, byzonderlyk uit den staat en de conditie der Persoonen moet bepaald worden; want de reden leerd, dat, alwaar de Persoonen op het hoogste van Gelukkigen Ongelukkigen, of van Ongelukkigen Gelukkigen worden, aldaar ook de Hartstochten op het hevigste bewoogen moeten worden, en gemerkt het zelve altyd omtrent of in de *Catastrophe* geschiedt, en dat dezelve zo verre op 't einde van 't Spel diendt verschooven, als eenigzins gevoeglyk kan geschieden, zo volgt ook, dat de hevigste Hartstochten op het einde en omtrent de *Catastrophe* moeten koomen: want daar door zal de Aanschouwer met grooter indruk onthouden het geen hy gezien heeft, en met meêr beweging na huis gaan.

Ten zesden moet gelet worden op het einde van 't Treurspel, het welk gesteld is te zyn door de Hartstochten te leeren, waar uit de Dichter dit byzonderlyk moet in acht neemen, dat hy zulke Hartstochten

R

niet

niet verwekke , die met de gemeene gevoelens of vooroordeelen zelfs van de Aanschouwers niet overeenkoomen : hy moet ook acht geeven op de tyden , waarin hy zyne Spelen laat vertoonen : want dit niet doende , zoude lichtelyk hy zelve en zyn geheele werk niet alleen in verachting en ongunst by de Toekykers raaken , maar zelfs in gevaar koomen van den haat van klein en groot zich op den hals te haalen. Hy moet derhalven voornaamelyk acht geeven op den staat en forme van Regeering , waar onder hy leeft : die onder een Koning staat zal kwaalyk zodanige Spelen kunnen doen vertoonen en wel uitvoeren , die strekken om de lieden de liefde tot de vryheid in te boezemen , zonder zich zelve en zyn werk in groot gevaar te stellen : die in een vrye Regeering schryft moet zich vooral wachten de gebreeken derzelve op te haalen , om de Koninglyke daar door te verheffen : hy moet ook zich naar de algemeene genegenheid van zyne Toekykers voegen , wel verstaande , dat hy zich naar de
 besten

besten en verstandigsten voege en schikke :
 want de roem en lof van de beste en ver-
 standigste menschen bewoogen , vermaakt
 en voldaan te hebben , moet veel grooter
 en heerlyker geacht worden dan alle ver-
 wondering en toejuicing van het graauw
 en het schuim van 't volk.

TWEEÉNDERTIGSTE HOOFDSTUK.

*Welke de voornaamste Hartstochten zyn,
die men in den Toeboorder moet
zoeken te verwekken.*

Ber wy de voornaamste Hartstochten bepaalen, zullen wy eerst een weinig onderscheid in 't gemeen van alle Hartstochten, die in den Toekyker verwekt kunnen worden, aanmerken, ten opzichte waar dezelve in een Treurspel en welke meest verwekt worden; dewyl wy meenen dat het zelve tot eenig klaarder begrip der Hartstochten dienen zal.

Zo zyn 'er dan voor eerst eenige Hartstochten, die alleenig verwekt worden en in weezen blyven, zo lang het Spel vertoond wordt; als daar zyn Nieuwsgierigheid, Verlangen, Hoop en Vrees; want dewyl
deezee

deezen niet zien als op het toekomende, en 't geen noch in een stuk te vertoonen overig is, moeten dezelve noodzaakelyk ophouden, wanneer 't Spel geëindigd is, dewyl dit niet eindigen mag, of de Toekyker moet in alle die zaaken, daar hy eenige Nieuwsgierigheid, Verlangen, Hoop en Vrees over hadt ontfangen, ten vollen voldaan zyn.

Ten tweeden zyn 'er, die wel het meest en krachtigste verwekt worden, zo lang het Spel gespeeld wordt, maar die noch een weinig naa 't zien deszelfs in ons overblyven; zynde dit weinige meêr of min, na dat de Toekyker zyn Hartstocht meêr of min voldaan vindt, gelyk Verontwaardiging, Wangunst, Gunst: want men zal zien, dat de Verontwaardiging, die men over eenen gehad heeft, die iemand, die 't niet verdiende, goed of kwaad gedaan hadt, of de Wangunst, ontstaan, omdat men iemand, des onwaardig met goed zag aangedaan, meest verdwynen zullen, wanneer hy, die eenen onnozelen verdrukt hadt, daar over gestraft wordt, of die ee-

nen onwaardigen goed gedaan hadt, die macht van dat meêr te kunnen doen hem ontnoomen wordt, en den ontfanger van 't onverdiende goed daar van ontroofd wordt: en in dit laatste geval van Verontwaardiging, te weeten over eenen, die iemand des onverdiend goed gedaan heeft, zal dezelve gansch geen kracht meêr op ons over hebben, als wy zullen zien, dat het goed den onwaardigen afgenoomen en den waardigen gegeven wordt, 't welk ons ten vollen vergenoegt; maar daar zal meêr van deeze Hartstocht over blyven, als wy iemand zien een ander kwaad doen, die 't gansch niet verdiend hadt, hoewel hy daar over gestraft wordt, dewyl 't in ons meêr indruk gehad heeft, dat een onnozele vertreeden en onderdrukt wordt, als dat een onwaardige eenig goed ontfangt, ten zy te gelyk dit goed eenen waardigen ontroofd wordt, in welk geval deeze twee redenen van Verontwaardiging zamen koomende zo veel te sterker op ons gemoed werken, en dies te meêr laten overblyven.

Zo

Zo zal de Wangunft ook meest geheel te niet gaan , wanneer den onwaardigen het goed ontnoomen en eenen waardigen gegeven wordt, of de onwaardigen daar en boven noch eenig kwaad komt te ontmoeten; want ieder, die redelyk is, en niet al te wreed, zal achten, dat de zodanige zyn loon op die manier wel zal ontfangen hebben, en hem het eerste genoote goed geen nut doen kan; waarom deeze Hartstocht dan moet versterven, en niet als een weinig kan overlaaten, te weeten, wanneer men zyne gedachten eens weêr over 't geheele Spel laat gaan: en daar zal noch veel minder in ons overblyven, als iemand onwaardig eenig goed ontfangt, 't geen niemand onttrokken is.

De Gunst, die 't sterkste werkt, wanneer zy naa 't Medelyden komt, verliest ook meest haar volle weezen naa 't zien vertoonen, doordien krachtiger Hartstochten haar doen vergaan, als Medelyden, Verwondering enz. dewyl die ons gemoed zo beheerschen, dat men bykans op die dingen niet of weinig letten kan, die, en voor zo veel

zy in ons Gunst verwekt hebben, in elke byzondere handeling van 't Tooneelstuk voorkoomen.

Ten derden zyn 'er, die bykans zo veel naa 't Spel, als terwyl men 't ziet vertoonen, overblyven. Wy zeggen bykans, omdat altyd de Hartstochten sterker zyn, als zy eerst bewoogen worden, dewyl de reden, daarna daar by koomende, dezelve wat maatigt. Deezen zyn Medelyden en Verwondering. Wy stellen hier de Verwondering by, omdat zy, hoewel ze geen Hartstocht is, dewyl het hart geene ongewoone beweging door haar ontfangt, zeer dienstig is om ons gemoed van ondeugden te zuiveren, waar van hier naa breeder zal gesproken worden.

Medelyden verdwynt niet als de Wangunst, omdat, hoewel eenen onnozelen zyn geleede kwaad door eenig goed betaald gezet wordt, zyne onnozelheid en 't ontfange onverdiende kwaad veel grooter indruk op ons gemoed gemaakt heeft, als 't goed, dat iemand onwaardig ontfangen heeft, en wy daarom altyd in onze gedachten den
jam-

jammerlyken stand, verdrieten en ongemakken houden, die hy geleeden heeft, en wy niet denken door een groot genoeg goed te kunnen vergolden worden.

Ten vierden is 'er een Hartstocht, die meest verwekt wordt, als 't Spel gedaan is, te weten Vergenoeging. Wy zeggen meest, omdat, hoewel hier en daar eenige Vergenoeging in den Toekyker verwekt wordt, dezelve niet volkoomen is, maar altyd noch met vrees enz. vergezelschapt gaat; daar de Vergenoeging, die naa 't eind van 't Sel komt, nergens eenige hinneriffen vindt, zo 't stuk wel gemaakt is. Uit deeze Vergenoeginge spruit de Gunst tot den Maaker van 't werk, en de Verwondering over zyne Kunst, 't welk altyd van den Dichter beoogd wordende, diendt hy zeer vlytig op te passen om deeze Vergenoeging in zyne Toehoorders te verwekken, waar van hier naa.

Ten vyfden zyn 'er eenigen, die niet opgewekt worden, als naa 't Spel, en voortkoomen of uit andere Hartstochten, die te

vooren verwekt zyn, of uit de overdenkinge der dingen, die men heeft zien vertoonen, en die, op dien tyd, geen overdenking toestaan, als Vrees of Schrik, Haat tot de Ondeugd, Liefde tot de Deugd.

Om nu voorts te bepaalen, welke de voornaamste, dat is de nutste en vermaakelykste Hartstochten zyn, en eerst van de nutste spreekende, zullen wy dit voor af zeggen, dat ons die de allernutsten schynen te zyn, die ons 't sterkste van de Ondeugd aftrekken, en daar naa die ons onmiddelyk tot de Deugd aanmaanen. Dit zyn twee weegen, die alle beiden, hoewel de eene rechter toe gaat dan de andere, op een einde, te weten Deugd, doelen; maar gelyk het kwaad ons meêr ontroerdt dan 't goed, zo bevindt men, dat alle die dingen, die ons de afgryffelykheden, ongemakken en gevaaren, door de Ondeugden veroorzaakt, voor oogen stellen, veel meêr op ons hart zullen uitwerken, om de Ondeugd te vlieden, en de Deugd te volgen, dan die de uitsteektheid, voordeelen enz. der
Deugd

Deugd ons vertoonen.

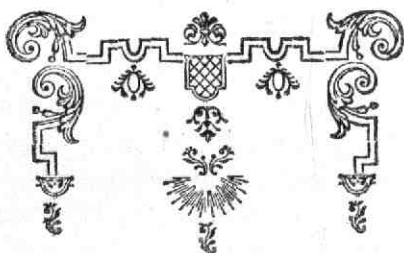
Hier uit zullen wy besluiten dat de Vrees of Schrik, waar uit de Haat ontstaat, de nutste is; waarna volgen Medelyden en Verwondering, waaruit de Liefde.

De vermaakelykste dunkt ons te zyn de Nieuwsgierigheid en Verlangen met de Vergenoeging, daar op volgende.

Te gelyk de nutste en vermaakelykste zyn Verwondering en Medelyden, van welken alleen in 't byzonder dient gehandeld te worden.

De overige Hartstochten, als Verontwaardiging, Gunst, Wangunst, Hoop en Vrees, zyn niet van de voornaamsten, of omdat ze naa 't vertoonen niet over blyven, of omdat ze meest maar dienen om de voornaamsten op te wekken, te bekrachtigen en meêr indruk op onze ziel te doen hebben. Zo gaan gemeenlyk Nieuwsgierigheid of Verlangen, Medelyden en Verwondering met eenigen van deezen of allen vergezelschapt; en staat hier aan te merken, dat, hoe meêr van deeze vyf, en hoe krachtiger

tiger in top gevoerd, zy by de voornaamsten gevoegd worden, het Toneelstuk zo veel te meêr luister zal hebben, en den Aanschouwer te meêr vermaaken, zo'er maar een bekwaame Vergenoeging achter aan gehecht en verwekt wordt.

DRIÉNDERTIGSTE
HOOFDSTUK.

*Hoe men de Nieuwsgierigheid en het
Verlangen verwekken zal.*

Nieuwsgierigheid en Verlangen, ge-
lyk het de vermaaklyksten zyn,
zo zyn het ook de eersten, die in
den Toekyker behooren verwekt
te worden, dewyl men, door deezen gedree-
ven, meest tot het zien vertoonen, wan-
neer men 't stuk noch nooit gezien heeft,
zich begeeft, en dat, zonder deezen, nooit
bykans de andere Hartstochten in den Toe-
hoorder zullen ontstaan, dewyl hy, deezen
niet ontfangen hebbende, niet naarstig zal
toeluisteren, zonder welke aandacht geen
Hartstocht kan verwekt worden, of zo sterk
niet als 't wel behoordt. Hier uit volgt,
dat de Nieuwsgierigheid en 't Verlangen 't
ge-

geheele stuk door verwekt moeten worden, geduurig opklimmen, en nooit verflaauwen. Hoewel de Nieuwsgierigheid en Verlangen meest dezelve Hartstocht zyn, zo heeft de Nieuwsgierigheid dit noch byzonder, dat zy mede op het voorgaande staat; en dewyl, alwaar iets voorgaat, *Pieces implices* of ingewikkelde Stukken zyn, zal zy meest in dezelve plaats hebben. Deze Nieuwsgierigheid is tweederhande, of die geene (welke ook in *Pieces simplices* of eenvoudige Stukken plaats heeft) die men heeft om te weten wie die Persoonazien zyn, die op het Tooneel koomen, welke hun staat is, als Koning, Veldheer, Vader, Broeder, Verliefd enz. en deze moet straks voldaan worden, omdat ze anders niet alleen 't wel begrypen van 't geheele Stuk, maar van elk deel deszelfs hinderdt: of die (welke alleen in *Pieces implices* plaats heeft) die men heeft om te weten al het geen de een of andere Persoonazie in dien staat van verliefdheid, ongeluk enz. gebragt heeft, of 't geen 'er korts te voren gebeurd is, zonder welk het volgende

in 't stuk niet zoude kunnen verstaan worden.

Deeze Hartstocht moet noodzaakelyk verwekt worden van te vooren, omdat de vertelling en herhaaling dier dingen, ('t welk ten eersten ook behoort te geschieden) met meêr aandacht aangehoord wordt, en niet onverwacht koome.

De eerste slag van Nieuwsgierigheid heeft geen opwekken van den Dichter noodig, dewyl de onkundigheid van den Toekyer dat genoeg uitwerkt.

De tweede zal en moet verwekt worden, (behalven door het voorgaande middel) met eenig gewag te maaken, en iets aan te roeren van die dingen, die voorgegaan zyn, zonder dezelve nochtans klaar en openbaar uit te leggen.

't Verlangen kan tweezins aangemerkt worden, of ten aanzien van de geheele Historie, of van den uitflag van elke byzondere Handeling, die gezaamenlyk op de voornaamste hun wit hebben, en hoe meêr van deeze byzondere Handelingen zulken verlangen verwekken, hoe 't geheele stuk
des

des te aangenaamer zal zyn.

Dit Verlangen is een vuurige begeerte, om te weeten welk, en op welk een manier, het einde zal zyn dier Verhandelingen, die noch onvolkoomen zyn.

Om dit Verlangen te verwekken, moet men voor eerst zich zorgvuldig wachten van zo veel opening te doen, door iets te doen zeggen, of te doen doen, waar uit de Toekyker het einde zekerlyk kan besluiten; en zo den Dichter dit mocht gedaan hebben, of dat hy het uit de Historie, die hem bekend is, weete, dat hy dan van de manier, op welke het einde zal uitvallen, niet repte, en dat deeze manier dan iets fraais in zich hebbe.

De reden is, omdat, indien den Toekyker in het Spel zelve iets bekend gemaakt wordt, al zyn aandacht noodzaakelyk verflaauwen moet: wy zeggen in het Spel zelve, omdat men het einde van een stuk, op eenige andere manier weetende, den yver om toe te hooren daarom zo heel veel niet verflaauwt, dewyl de andere Hartstochten, die hem in 't Spel vertoond worden, hem
daar

daar zo veel niet laten op denken; daar hy in tegendeel zyne gedachten 'er zou van vol hebben, indien hem in 't stuk zelve iets geopenbaard wierdt. De Toekyker mag wel wat spelens hebben, dat is, hem mag wel zo veel gezegd worden, dat hy eenigzins, doch gantsch niet zeker, het einde besluiten kan, doch twee of drie gebeurlyke eindens zich verbeelde.

Maar de Dichter zal zich wel te wachten hebben, dat hy zo een eind aan zyn Spel maake, dat hy uit alle omstandigheden weeten kan, dat den Toehoorder onverwacht zal voorkoomen en onaangenaam zyn, indien dezelve zich dat niet alleen vastelyk had ingebeeld, maar met hart en zin gewenscht, dat het zo mogt uitvallen, als hy zich ingebeeld hadt. Indien in den CIB, RODRIGO CHIMENE niet gekreegen hadt, maar van DON SANCHE verflaagen waar geweest, en deeze haar getrouwd hadt, 't zouw ieder een zeer ongemakkelyk geweest zyn.

Ten tweeden zal dit Verlangen zeer groot

S zyn;

zyn, indien de Toekyker gantsch geen einde zich verbeelden kan.

Ten derden, hoe meêr Hoop en Vrees, en hoe deezen sterker zyn, hoe grooter het Verlangen zal weezen.

VIERENDERTIGSTE
HOOFDSTUK.

Hoe de Nutste en Vermaakelykste Hartstochten in een Treurspel in 't byzonder zyn op te wekken.

ullende spreken van 't opwekken der Nutste en Vermaakelykste Hartstochten, dient aangemerkt, dat deeze voorstelling, ten aanzien van de Nutsten en Vermaakelykten, tweezins kan verstaan worden, te weten, of dat men alleen de Nutste of alleen de Vermaakelykste Hartstochten trachte te verwekken, of ook dat men door eene en zelve Geschiedenisse die beiden in de Aanschouwers veroorzaake.

Maar aangezien voor deezen reets vast gesteld is, dat de Dichtkunst niet alleen vermaaken moet, maar daar en boven ook leeren, zo zullen wy tegenwoordig ook

trachten te toonen , hoe de Nutste en Vermaakelykste Hartstochten in een Treurspel kunnen verwekt worden door een en dezelve Geschiedenis gezaamentlyk.

De Vermaakelykheid dan der Hartstochten door de nuttigheid en 't voordeel , dat dezelve ons kunnen aanbrengen , bepaald hebbende , zullen wy alle min-voornaame ontroeringen , die , gedurende het vertoonen van het Spel ontstaan , als Gunst, Wangunst, Hoop, Vrees, Verlangen enz. voorby gegaan hebbende , alleen spreken van de voornaamsten , te weten , die , welken in of omtrent de *Catastrophe* , door het zien derzelve , in de Aanschouwen ontstaan.

En om dezelve aan te wyzen , zullen wy ons dienen van die Aanmerkingen , welken wy voor deezen in 't algemeen over het verwekken der Hartstochten gemaakt hebben , welken wy zeiden , onzes oordeels , te zyn als algemeene plaatzen , uit dewelken de voornaamste redenen der Hartstochten gehaald kunnen worden.

Wy hebben gezegd , dat in de Aanschouwers verwekt kunnen worden alle de Harts-
toch-

tochten , die , ten opzicht van anderen , in ons kunnen koomen ; en dat dezelve in hen of *directe* door het eerste gezicht der Geschiedenisse ontstaan , of dat 'er eenigen uit die eersten hunnen oorsprong hebben .

Maar , dewyl deeze Hartstochten ontstaan en bepaald worden door de aanmerking des Hoofdperfoons of Hoofdperfoonen , en den staat of de conditie , daar zy zich in bevinden ; en dat de staat of conditie is , dat zy , of van Gelukkigen Ongelukkigen worden , of in tegendeel van Ongelukkigen Gelukkigen , zo volgt , dat uit de aanmerking van 't goed of kwaad , dat iemand , die het verdiend of niet verdiend heeft , overkomt , en uit de wyze , op welke hy dat verdraagt , in de Toekykers ontstaan kunnen voor eerst Medelyden , Verontwaardiging , Schrik , Vergenoeging , Verwondering , en weder uit deeze voorgaande Vrees , Afkeer , Haat , en Liefde , van welken allen wy tegenwoordig iets zullen zeggen , en

Eerstelyk van 't Medelyden , het welk of alleen verwekt wordt , zonder dat daar ee-

nige Hartstocht uit voortkomt, of de Vrees, die uit het zelve in den Aanschouwer ontstaat.

Wanneer het Medelyden zonder Vreeze verwekt wordt, zo moet dat geschieden door het invoeren van zeer deugdelyke Perfoonen, die buiten reden en onschuldig van Gelukkig Ongelukkig worden, het welk geschiedt, wanneer dezelve in gevaar koomen van hun leeven en staat te verliezen, of het zelve waarlyk verliezen. Dewyl wy uit de Natuur deernis hebben met die geenen, welken wy zien in eenig ongeval koomen, het welk zy niet verdiend hebben. Maar deeze deernis zal des te grooter zyn, wanneer de Geschiedenis zodanig legt, dat die Deugdelyke Perfoonen in dat gevaar raaken door die geenen, wien zulks het minst betaamde, en dat zy vervolgd worden van hunne Vrienden of Bloedverwanten, welken, indien daar toe gedwongen worden door eenige hooger redenen of gebod, (gelyk als om reden van staat of gebod van eenen Koning) daar zy anders het tegendeel zouden doen, zo zal de deernis daar door

door noch grooter worden, byzonderlyk indien zy elkander van 't begin van 't Spel gekend hebben. Maar aangezien het invoeren van zeer Deugdelyke Perfoonen op deeze wyze ftrydt met het algemeen gevoelen der menfchen, volgens het welk zy oordeelen, en keuren voor groote onrechtvaardigheid en onbillikheid, dat zeer Deugdelyke Perfoonen zouden Ongelukkig zyn, en den goeden kwaad wedervaaren, en daar door een afkeer krygen van zulks te zien gebeuren, dewyl daar door groote Verontwaardiging tegen dien geenen, welke de oorzaak van dat kwaad is, in hen ontftaat, als Medelyden met den Lyder, zo wil ARISTOTELES niet, dat zulks in een Treurfpel gefchiede. Doch de Heer CORNEILLE oordeeldt dat echter iets diergelyks zeer gevoeglyk in een Treurfpel kan koomen, te weeten, dat, wanneer de Deugdige door den Ondeugenden vervolgd wordende, de *Cataftrophe* zo uitvalt, dat de Ondeugende in de ftrikken en laagen zal omkoomen, die hy voor de goeden had gespannen, en alzo het loon van zyne godloosheid ver-

S 4

krygt,

krygt , het welk onzes oordeels niet is te verwerpen.

Insgelyks wil ARISTOTELES niet, dat een boos mensch van Ongelukkig Gelukkig worde, waar in hy groote reden heeft, want dat kan geenzins in ons eenig Medelyden veroorzaaken, en noch veel min eenig vermaak en vergenoeging, 't welk ons anderzins altyd eigen is en byblyft, wanneer wy het geluk en de voorspoed zien van eenig voornaam Persoon, die alreets onze Gunst heeft.

Het Medelyden kan ook verwekt worden, (gelyk het ARISTOTELES voor best keurdt, en wy ook met hem dat reets vast gesteld hebben) dat het daar en boven ook in de gemoederen der Aanschouwers veroorzaakt een Vrees. Het welk geschiedt, wanneer een Persoon ingevoerd wordt van een middelmatige Deugd, dat is, dat hy niet t' eenemaal Deugdig, noch ook niet t' eenemaal Ondeugdig is, en alzo het meeste gros der menschen gelykende, en aldaar mede overeenkomende; (het welk byzonderlyk diendt tot vergrooting der Deernis
en

en veroorzaaking der Vreeze,) dat hy in ongeluk en gevaar komt genoegzaam onschuldig, dat is, zonder eenig moedwillig en boosaardig opzet, maar door een fout of zwakheid, die een ieder der Toekykers ook lichtelyk zoude kunnen overkoomen door groote hevigheid en oploopenheid van gemoed, 't welk in een eerlyk man plaats kan hebben; gelyk als iemand, uit liefde tot zyne Minnares, met eenen Medevryer in woorden en verwyf raakende, daar door komt te vervallen tot vechten en dooden van zynen Vyand; of uit al te grooten heerschezucht eenige lasterlyke daad begaat. Hy moet daarom in gevaar koomen en vervolgd worden van zyne naaste Vrienden; maar aangezien hy tweezins in dat gevaar kan aangemerkt worden, zo kunnen zyne Vrienden hem ook op verscheide wyze vervolgen; want indien gesteld wordt dat hy in het gevaar sneuveldt en omkomt, zo zal, onzes oordeels, het grootelyks Medelyden bevorderen, dat zyne Vrienden hem niet kennen als naa de daad, wanneer hy, door 't een of ander teken bekend wordende,

hunne klachten en droefheid de gemoederen der Toezienders des te meêr tot Deernis beweegen. Doch wanneer hy niet komt te blyven in het gevaar, maar uit het zelve gered wordt, zo is het zeer eigen voor het Treurspel en aangenaam voor de Aanschouwers, dat zyne Vrienden, op 't punt zynde om hem te dooden, hem schielyk kennen, en dat deeze kenning de oorzaak is van zyne redding. En deeze twee gevallen kunnen, onzes oordeels, in een goed Treurspel alleen maar plaats hebben om de hedendaagfche Liefhebbers te voldoen: want ingevalle hy, van zyne Vrienden van 't begin aan bekend, vervolgd wordt, en van dezelve wordt omgebragt, zo moet hy niet van die middelmaatige goedheid zyn, of anders baardt het een groote Verontwaerdiging in de Aanschouwers, dat de eene Vriend den anderen om menschelyke zwakheid ter dood toe vervolgt; ten zy in den vervolger worde aangemerkt, dat hy, door een byzondere plicht, genoodzaakt en gedrongen is, niet tegenstaande zyne liefde of bloedverwantschap, zynen

Vriend

Vriend of Beminde tot der dood toe te vervolgen, en echter schrikt zyn eind te bekoomen; te meêr indien zy beiden in dit ongeval geraaken door de betrachtung van eenige Deugd, die zy niet kunnen nalaaten te pleegen: als dan zal het Medelyden in de Toekykers wel verwekt worden, maar uit het Medelyden zal zo zeer geen Vrees ontstaan, waar door de Aanschouwer zal kunnen leeren zyne driften te breidelen; en daar en boven hebben alle diergelyke Geschiedenissen dit eigen, dat zy door een toeval van buiten, en niet aan de Geschiednisse toebehoorende, of uit dezelve eenigzins vloeiende, moeten geëindigd worden, 't zy door een gebod van een Koning of God, of eenig wonderwerk enz. gelyk in den CID, alwaar CHIMENE in eeuwigheid ROBRIGO moet vervolgen, indien de Koning haar niet gebiedt daar van af te staan enz. Het welk voor zo veel een gebrek in de Geschiednisse is: want de *Peripeteia* of Staatverwisseling moet op het beste, uit kracht van voorgaande oorzaaken, volgen. Maar is hy zeer Ondeugend en Godloos, zo

kan

kan hy geen Medelyden noch Vrees verwekken, want hy geen Deernis waardig is, alzo hy de straf verdiend heeft, en de Aanschouwers kunnen daar geen Vrees door krygen, dewyl zy niet zo boos zyn als hy; ten waare dat zyne groote en uitsteekende Ondeugden eenige gelykenis en overeenkomst mogten hebben met zommige gebreken, daar veelen der Aanschouweren aan deelachtig konden zyn, die uit eene en dezelve Hartstocht hunnen oorsprong konden hebben, gelyk de Heer CORNEILLE CLEOPATRA in zyne RODOGUNE tot een voorbeeld daar van brengt, als dan kan de rechtvaardige straffe, die zo een Ondeugend mensch overkomt, in de Kykers een Vrees verwekken van in een gelykmatig Ongeluk naar de grootheid van de gebreken, daar zy zich aan schuldig kennen, te geraaken.

Dit Medelyden en deeze Vrees kan in een Treurspel verwekt worden door een en denzelven Speler, of door verscheidenen. Het is best, dat het door één alleen geschiede: doch als 'er meêr dan een toe gebruikt worden,

den, zo moet de eene, die het Medelyden zal veroorzaaken, zeer Deugdlyk zyn, en de ander Ondeugend, en blyven in de laagen, die hy voor den Deugdelyken gelegd hadt, gelyk wy reeds gezegd hebben.

Verontwaerdiging ontstaat uit het zien, dat de boozen den kwaaden goed, en den goeden kwaad aandoen, waar uit een Afkeer volgt van de kwaadheid der Perfoonen en Daaden.

Schrik wordt verwekt, wanneer men buiten verwachting eenige gruweldaaden, als moorden, branden, enz. ziet vertoonen. Deeze Hartstocht is zeer onaangenaam, en dierhalven hedendaagsch niet alleen veroordeeld by de Liefhebbers, te weeten dat deeze dingen voor de oogen der Aanschouwers geschieden: maar zelf by HORATIUS in zyne *Ars Poëtica*, als hy zegt:

Ne pueros coram populo Medea trucidet:

Aut humana palam coquat exta nefarius

Atreus:

Aut &c.

Aldus

Aldus door Mr. A. PELS, in zyne *Horatius Flaccus Dichtkunst*, in 't Nederduitsch overgebragt:

*Dus mag Medea voor het volk haar kroost
niet dooden ;
Noch Atreus, om op 't vleesch der kinderen
te nooden
Hunn' eigen' Vader, die den hals affnyen,
braân,
En kooken voor het oog. enz.*

Verwondering kan in de Aanschouwers verwekt worden, wanneer de Hoofdperfoon of Perfoonen zo uitstekend deugdlyk, grootmoedig en standvastig ingevoerd worden, dat zy zich over het Ongeluk niet alleen niet ontzetten noch beklagen, maar het zelve verachten en uittarten, altyd op de goedheid van hunne zaak geruft blyvende, en op de deugd zich verlaatende.

De Verwondering, in de Kykers over deeze zo groote en ongemeene Deugd en heldhaftige Kloekmoedigheid ontstaande, is oorzaak van eene Liefde tot dezelve, die
nood-

noodwendig op de Verwondering in de Aanschouwers volgt; waar in de Heer CORNËLLE een vryzekerer wyze vindt van 't gemoed te zuiveren, dan in 't Medelyden en de Vreeze van ARISTOTELES.

Eindelyk is noch overig van de Verge-
noeging te spreken, welke byzonderlyk
het oogwit des Treurdichters behoort te
weezen, en waar toe hy alles moet aanwen-
den om in zyne Aanschouwers dezelve te
doen ontstaan. Deeze wordt veroorzaakt,
wanneer in het Treurspel niet alleen niets
geschiedt, dat tegen de natuur en waar-
schynlykheid strydt, maar byzonderlyk,
wanneer de *Catastrophe* met de verwachting
en het gemeen gevoelen der Toekykers
komt uit te vallen, of dat dezelve daar niet
geheel tegen loopt. Hierom moeten alle
Godloozen en Ondeugenden op het einde van
Gelukkigen Ongelukkigen worden, en in te-
gendeel alle Deugdzaamen en Vroomen van
Ongelukkigen Gelukkigen, de Deugd haar
loon en de Ondeugd haare straffe ontfan-
gen, en, wanneer de Hoofdperfoon van
een middelmaatige Vroomheid is, zo moet
hy

hy in zyn ongeluk niet omkoomen als be-
klaagd, byzonderlyk wanneer het noodlot
of zyne Vrienden daar iets toe gedaan heb-
ben, dat hy zo Ongelukkig is geworden;
want door deeze klachten wordt eenigzins
verzacht dat gevoel van ongenoechte en
moeijelykheid, 't welk in ons ontstaat, wan-
neer wy iemand, ons gelyk, buiten groote
reden, in eenig ongeval zien vervallen, 't
welk ons zo wel als hem hadde kunnen over-
koomen.

VYFENDERTIGSTE
HOOFDSTUK.

*Of door de Verwondering de gemoederen
der Aanschouwers alzo wel gezuiverd
kunnen worden van Hartstochten ,
als door het Medelyden en de Vree-
ze van ARISTOTELES.*

Wy hebben voor deezen met ARISTOTELES vast gesteld , dat het Medelyden en de Vrees de nutste en vermaakelykste Hartstochten waaren , die in een Treurspel behoorden verwekt te worden ; maar aangezien de Heer CORNEILLE in het onderzoek over zynen NICOMEDES (a) zegt, dat hy in de

(a) Dit deftig Treurspel, door de Dichteresse KATHARYNE LESCAILJE vertaald, en in 't Jaar 1692. uitgegeeven, is ook verbeterd te vinden in haare Tooneel-

de Verwondering, die men over zyne Deugd heeft, eene wyze van het zuiveren der Harts-tochten vindt, daar ARISTOTELES niet van heeft geschreeven, en die mogelyk zekerder is dan die, welke hy het Treurspel voorschryft door middel van Medelyden en Vreeze, zo zullen wy eens kortelyk optellen de redenen voor het eene gevoelen, zo wel als voor het andere, en eindelyk daar uit besluiten, aan welk van beiden men zich met rede behoorde te houden.

En voor eerst van de Verwondering zeggen, dat dezelve is een schielyke beving des gemoeds, waar door de ziel bewoogen wordt tot een aandachtige overdenking der voorwerpen, die haar vreemd of ongewoon voorkoomen.

En dit kan geschieden zonder dat men eenigzins weet, of de zaak, daar over wy verwonderd zyn, ons goed of kwaad is, wanneer wy alleen bewoogen worden, om
de
neelpoëzy, of Derde Deel van haare Gedichten, te
Amsteldam by de Erfgenaamen van J. Lescailje en
D. Rank in 't Jaar 1731. in Quarto gedrukt.

de zaak slechts te beschouwen zonder eenige andere Hartstocht of drift des gemoeds.

Doch dewyl men byzonderlyk over de kleinheid of grootheid van eenige zaak zich kan verwonderen , zo is deeze verwondering ook oorzaak van achting of verachting , voornaamelyk als zy gaat omtrend menschen van groote of kleine Deugden, enz.

Verder diendt de Verwondering byzonder tot het leeren en onthouden der dingen, die wy te vooren niet wisten, doordien de ongewoonheid en vreemdheid oorzaak is , dat het verstand het beeld dier voorwerpen naauwkeuriger bespiegelt , waar door het ook langer en vaster in het geheugen ingedrukt blyft.

Maar dewyl de Hoofdperfoon of Perfoonen in een Treurspel, die de Verwondering zullen veroorzaaken, moeten van Gelukkigen Ongelukkigen worden , en dat buiten hun schuld, en daar en boven uitsteeken in Deugden, om door die ongemeenheid de Aanschouwers tot Verwondering, en door

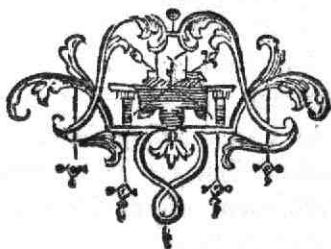
de Verwondering tot Achtting, en zo 't mogelijk is daar door tot Liefde van de Deugd te brengen, zo strydt echter dit in 't algemeen tegen de verwachting en meening van alle de Toekykers, dat een onschuldig en ongemeen Deugdelyk mensch, buiten reden, van Gelukkig Ongelukkig wordt; ja, schoon hy 'er niet tot het einde toe in blyft, het zal evenwel eenig ongenoegen in de gemoederen der Toekykeren baaren; en daar en boven zullen de minsten der Aanschouweren geraakt worden door die uitsteektheid en ongewoonheid der Deugd, als welkers gemoederen geenzins bekwaam zyn zo een ongemeene en heldhaftige trap van Deugd te bevatten.

In tegendeel, de meeste hoop der menschen, zynde uit de natuur zeer genegen tot Medelyden, byzonderlyk met die geenen, die uit zulke oorzaaken in Ongelukken vervallen, van welken zy zich zelve niet zeer vry kennen, of welken hen zo wel als anderen kunnen overkoomen, zo moet dit Medelyden noodwendig in de Toekykers
baa-

baaren eene Vrees, ontstaande uit vergelyking van den staat van die geenen, die men op het Tooneel ziet Ongelukkig zyn, met den onzen; en deeze Vrees zal den mensch doen voorzichtig zyn en bekommerd om alle gelegenheden en Hartstochten te schuwen, die oorzaak kunnen zyn van diergelyke Ongelukken; zy zal het gemoed doen wapenen met tegengestelde aandoeningen, en de Deugd doen beminnen, meêr uit reden van groote aangelegenheid en eigenbelang dan uit eene bloote verwondering, dewyl ook de Vrees geduurig aan het gemoed vertoont de *Idee* of het Denkbeeld van 't kwaad, zo zal daar door immer zo zeer in het geheugen ingedrukt worden, het geen tot zuivering der Hartstochten diend, als door Verwondering over de ongewoonheid en vreemdheid van 't voorwerp kan geschieden: dewyl men ziet dat men langer onthoudt het geen iemand ooit heeft doen vreezen dan dat geen, daar men slechts is over verwonderd geweest. Daar en boven kan de staat der Persoonen van ARISTOTE-

LES lyden, dat dezelve niet alleen Ongelukkig worden, maar ook tot den einde toe zodanig zyn, en in het Ongeluk omkoomen; daar in tegendeel de Perfoonen, die alleen Verwondering verwekken, niet als met tegenzin in het Ongeluk gezien worden, en in het zelve niet moogen omkoomen, ten zy het Martelaars waaren, die ook alleen de bekwaamsten tot zodanige Treurspelen schynen te zyn, en om die zelve reden in 't algemeen onbekwaam moeten geoordeeld worden tot eenig Treurspel, als dewelken, om hun groote Heiligheid en Eerwaardigheid, niet wel betaamelyk op het Tooneel kunnen gebragt worden. Uit welke redenen, onzes oordeels, schynt, dat de Perfoonen van ARISTOTELES en hun staat allerbest voegen om een Treurspel te maaken, het welk in 't algemeen op de gemoederen van alle soorten van Aanschouwers het krachtigst zal werken; doch wy willen niet ontkennen, dat de Verwondering mede niet een der voornaamste en nutste Hartstochten kan zyn, waar op een
 Treur-

Treurdicht-schryver te letten heeft, indien hy juist zulk eene Geschiedenis eer heeft verkooren dan eene andere; gelyk men in de Ouden ook ziet, die, in veelen van hunne Treurspelen, alleen maar gelet hebben om een Schrik en Afkeer van eenige Perfoonen en Daaden in de gemoederen der Aanschouweren te doen ontstaan, door groote gruwelen en schelmstukken van dezelyen te vertoonen.

Z E S E N D E R T I G S T E H O O F D S T U K .

*De Natuur en Eigenschappen van het
Blyspel.*

Blyspel is een Tooneelspel, verbeeldende de Daaden van gemeene Perfoonen op eene belachlyke wyze.

De Eigenschappen zyn die , waar door het Blyspel van alle andere zoorten van Spelen wordt onderscheiden.

Die bestaan en worden gehaald uit de Stof of de Verhandeling derzelve.

In de Stof staat aan te merken de Daad en de Perfoonen, die die Daad uitvoeren.

Omtrend de Daad moet vooral waargenoomen worden, dat men geene verhandele, die zo mager of onbekwaam zy, dat ze geen vermaak aan den Toeziender kan bybrengen.

Ook moet zy iets belachlyks in zich hebben.

hebben, dat den Kyker kittelt en byzonder vermaak geeft, zonder nochtans eerbaare ooren te kwetzen.

Zy moet geen gevaar van staat of leven aan de Hoofdperfoonazien toebrengen.

De Perfoonen moeten zyn van geringer staat dan in het Treurspel, omdat hooge en doorluchtige Perfoonazien schynen verkleend te worden, wanneer men hen anders dan in gewichtige staatszaaken invoerd, die in een Blyspel niet te pas koomen.

Daar moet iets zyn, dat het voorneemen van de Hoofdperfoonazie belet, die dat echter moet ontworstelen en te boven koomen, of het moet van zo vreemden en kleenen belang zyn, dat het vermaakt, indien hy 'er versfriket in blyft hangen.

Dewyl 'er dan Verwarring en Tegenstribbeling omtrent den Hoofdperfoon vereischt wordt, zo volgt ook, dat die te gevaarlyker en grooter is, hoe dat dezelve van hooger staat ingevoerd wordt, en de voeglykheid wil, dat hem die van groote Perfoonen mede moet bejegenen, welken dan niet anders dan zwaar en gevaarlyk kun-

nen zyn, en de maat van een Blyspel te boven gaan. Zo kan een Koning niets tot belediging van eer voorkoomen, dat hy niet met gevaar van 't leeven behoort te wreeken.

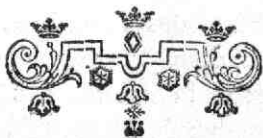
In de Verhandeling van de Stof komt de Styl van Redeneering en Zeggen te pas.

De Styl van Zeggen moet laager zyn dan in het Treurspel, omdat de Perfoonen zelf laager zyn, en derhalven hen geen verheven Treurstyl voegt.

Om dezelve rede moet de Redeneering, hoewel niet laf en flauw, echter merkelyk min verheven zyn dan in het Treurspel.

De Sententien, die van het lichaam der rede afgescheiden zyn, koomen hier zeer wanschikkelyk, dewyl het Blyspel eenigzins een schets verstrekt van de Burgerlyke manier van spreken, en niemand van gezond verstand op zo eene wyze redeneert, en noch meêr dan in het Treurspel, omdat de grootsheid van gedachten iemand zomwylen met meêr gevoeglykheid schynt toe te laaten met afgebrookene spreuken zyne zaak te verdedigen en voor te stellen, en omdat

dat daar in hooger en staatiger zaaken verhandeld worden; hoewel nochtans de Redeneering en Styl van Zeggen hier laager is dan in het Treurspel, is zy evenwel ingetogener en krachtiger dan in het Kluchtig-Blyspel, dat eene andere trant van rym en spreekken heeft, en minder deftigheid dan in het Blyspel. Hoewel het evenwel de kroon spandt in deftigheid boven het Kluchtspel, dat van korter Verdeeling is, en niet behoeft uit vyf Bedryven te bestaan. Dit heeft eene belachchelyker Daad en vreemder of kluchtiger einde, en, schoon het de algemeene gevoeglykheden van de Tooneelwerken onderworpen is, is het echter aan zo naauwe bepaaling en orde als het Blyspel en Kluchtig-Blyspel niet gebonden.

ZEVENENDERTIGSTE HOOFDSTUK.

*Welke Hartstochten in een Blyspel zyn,
en hoedanig die verwekt moeten
worden..*

De Hartstochten, die in een Blyspel verwekt moeten worden, zyn of Algemeen of Byzonder.

De Algemeenen zyn, welken in alle Tooneelspelen verwekt worden, gelyk als zyn Verwondering, Nieuwsgierigheid, Verlangen en Vergenoeging.

Van deeze Algemeene Hartstochten is genoeg gesproken in de Verhandeling van de Hartstochten des Treurspels.

De Byzonderen, die eigentlyk en alleen tot een Blyspel behooren, zyn maar één in getal; naamelyk de Verheuging.

Verheuging is een blyde Hartstocht, veroorzaakt door iets Belachchelyks.

Be.

Bemerkende de oorzaak der Verheuginge kan men lichtelyk oordeelen, dat deeze Verheuging niet verwekt kan worden dan door iets, het welk belachchelyk is, en, om te toonen op wat manier de Verheuging verwekt wordt, hebben wy maar alleen te verhandelen alle de zoorten van het geene Belachchelyk is.

Het Belachchelyke is een onpynlyke en onschadelyke Dwaaling, of een Misftal, en deeze Dwaaling of Misftal wederom in den Perfoon, of in de Rede of in de Zeden of in de Daad.

Een Dwaaling in den Perfoon is, als de eene voor de andere genoomen wordt, gelyk geschiedt in den AMPHITRUO van PLAUTUS, de MENECHMEN van den zelve, en in den EUNUCHUS van TERENTIUS, zo ook in de overgezette GELYKE TWEELINGEN, 't MOORTJE (a) enz.

Een

(a) Blyspel van GERBRAND ADRIAANZ. BREDERO, waar in hy den EUNUCHUS van TERENTIUS heeft nagevolgd, en op de Tyden en Zeden van zyne Eeuw gepast. Het is in zyne Werken, te Amsteldam, by Jan Klaasz. ten Hoorn, in 't Jaar 1678. in groot

Een Misftal in den Perfoon is of in de Gedaante des Lichaams of in de Kleeding. In de Gedaante des Lichaams is het, wanneer een Perfoon geheel of aan eenig lid mismaaft is, gelyk een Reus, Dwerg, iemand met één been, een bult, of anders verminkt verftoond wordt; hier onder behoort ook de *Pantalonnade*, omdat het verftoont een zeer groot Mensch met twee hoofden, item de Dubbele Juffrouw enz.

In de Kleeding, als die is gelyk een Hansop, Gek, of als een Bedelaar, als een Indiaan, Spanjaard of andere Dragt, die vreemd of uitheemfch is.

Een Dwaaling in de Rede is, als men iets noemt anders dan 't behoort genoemd te worden, of als men van eene zaak iets zegt, dat die zaake oneigen is; het welk gefchieden kan of door Verwiffeling, door Afneeming of door Byvoeging der letteren.

Of door Dubbelzinnigheid der woorden,
ge-

8vo gedrukt, te vinden. Ook, ten dienfte van den Amfteldamfchen Schouwburg, afzonderlyk, by Jacob Lefcaille uitgegeeven in 8vo 1663.

gelyk in GERRIT VAN VELZEN (b): 't Is wel van hem verzind, dat hy 't zich onderwindt.

Of door Tegenstrydigheid der Woorden, gelyk een witte Moriaan, of als iemand zegt van des Zomers op schaatzen te ryden.

Of door Onmoogelykheid, welke geschiedt of voorweetens, gelyk zyn alle Rodomontades en Zwetzeryen, welk zoort veel gevonden wordt in 't MOORTJE en in den SPAANSCHEN BRABANDER (c).

Of door Onkunde, gelyk in de MALLE WEDDING, daar Heintje spreekt van paerlen zo groot als vuisten, en diamanten als stuitknikers enz. Hier kan ook onder begreepen worden de *Ironia*, dat is, als men iets schempens wyze zegt, daar men 't recht anders meendt.

Of

(b) Treurspel van den Ridder P. C. Hooft, in zyne Werken in folio te vinden, zynde ook verscheidene maalen op zich zelve gedrukt.

(c) Blyspel van G. A. BREDERO, in zyne Werken geplaatst; ook afzonderlyk, zo als het op den Amsteldamschen Schouwburg vertoond wordt, in 't Jaar 1729. by David Ruarus in 8vo in 't licht gebragt.

Of als men Syllaben van 't eene Woord scheidt, en voegt ze aan een ander Woord, als, ô Zondergerechtigheid, voor ô Zonder Gerechtigheid.

Een Misstal in de Zeden is, wanneer men schadelyke of onzediglyke Woorden spreekt, of als men van diegelyke zaaken zegt. Van deezen zullen wy niets tot voorbeeld bybrengen, aangezien dat ze zeer weinig in een goed en welgeschikt Blyspel te pas koomen, dewyl men niets op het Tooneel behoort te brengen, het welk strekt tot nadeel van de Kerk, van de Regeering, van de goede Zeden, of tot belediging van iemand in 't byzonder.

Een Dwaaling in de Daad is, als men iets verkeerdelyk doet, gelyk wanneer men valdt of struikeldt.

Een Misstal in de Daad is, als men iets schandelyks of onhebbelyks, of iets op eene onhebbelyke manier doet.

ACHTENDERTIGSTE HOOFDSTUK.

Van het Tooneelspel met Kunstwerken.

Wy hebben hier voor aengeroerd, dat de Tooneelspelen hun sieraad van drie kanten kunnen krygen, of van de vreemde en aangename Voorvallen, die 'er in de Geschiedenisse kunnen zyn, of van de krachtige Harts-tochten, die in 't Spel uitgewerkt worden, of van de Kunstwerken, daar het mede opgepronkt wordt.

Van het eerste slag oordeelen wy te zyn het VERWARDE HOF (a), de GELYKE TWEELINGEN, LOUIS DE VARGAS, SIGIS-
MUN-

(a) Hoffpel, uit het Spaansch van den beruchten LOPE DE VEGA, in 't Nederduitsch door LEONARD DE FUYTER overgebracht, en te Amsteldam by Jacob Leersailje gedrukt 1671. in 8vo.

MUNDUS, Prins van Poolen (*b*) enz. en wy vermeenen, dat de Kluchtige Blyspelen hier toe behooren.

Van het tweede slag zyn de CID, GENOVEVA, ORONDATEES EN STATIRA (*c*), HORACE EN CURACE ENZ. En van dit slag moeten de Treurspelen zyn.

Van het derde slag zyn ANDROMEDA VAN CORNEILLE (*d*), zyne MEDEA (*e*), als ook die

(*b*) Bly-eindig-Treurspel, door zekeren Brabander, SCHOUWENBERG genaamd; gedrukt voor de eerste maal, te Brussel by Jan Mommaart in 't Jaar 1647. in 12. Naderhand is het verscheidene reizen in 8vo herdrukt, en noch laatstelyk, ten dienste van den Amsteldamschen Schouwburg, by Izaak Duim, met eene verschikking van Drie in Vyf Bedryven en eenige verandering, 1738. in 8vo.

(*c*) Treurspel, door ons Kunstgenootschap, en voor 't zelve, in 't Jaar 1715. met verbetering in 8vo herdrukt.

(*d*) In 't Nederduitsch overgebracht door FRANS RYK, ten dienste van den Schouwburg gedrukt, en aldaar nu en dan met voordeel vertoond wordende.

(*e*) 't Was te wenschen dat dit Treurspel vertaald wierdt, op dat de Kenners deeze Historie eens wel behandeld ten Tooneele mogten zien.

die van JAN VOS, het GULDE VLIËS (f),
de LIEFDE van DIANA en ENDIMION, de
LIEFDE van JUPITER en SEMELE (g) enz.

En schoon 'er geene anderen, dan de
Treurspelen, onzes weetens, met Kunst-
werken versierd, ten Tooneele gevoerd
zyn, zo oordeelen wy, dat ze in de Kluch-
tige Blyspelen ook gevoeglyk gevleid zouden
kunnen worden: doch het moesten geene
ernstige maar kluchtige Kunstwerken zyn.
Wy hebben eenige staaltjes in zommige
Proos-kluchten (h) op ons Tooneel gezien.

Van de Tooneelspelen met Hartstochten
is reeds wydloopig gesproken. Van die,
met

(f) Treurspel van Dr. LODEWYK MEYER, voor-
naam Lid van ons Kunstgenootschap.

(g) Wy hebben van deeze Historie in onze taale
niet dan een zeer kort Treurspel, zo men zegt, door
ADRIAAN PEYS, 't geen door reizende Tooneelspeelers,
om op eenen dag verscheidene maalen geld te kunnen
ontfangen, in één uur afgespeeld wierdt. Het is in 't
Jaar 1691. by Otto Barendsz. Smient in 8vo gedrukt.

(h) Kluchten in Onrym, die in dien tyd, niet in
schrift opgesteld, maar, zo men zegt, uit het hoofd
gespeeld wierden, gelyk men hedendaagsch noch op
de Kwakzalvers Theaters ziet vertoonen.

met vreemde en aardige Voorvallen , zal hier naa gehandeld worden. Die , met Kunstwerken zullen wy tegenwoordig in overweeing neemen.

Dat dusdanige Kunstwerken in de Treurspelen der Ouden in gebruik zyn geweest, is openbaar; want *Deus e Machina*, als een God ten Tooneele te voeren was, hebben zy dat met een Kunstwerk gedaan, die of uit het Kunstwerk zeide, dat hy te zeggen hadde, (gelyk men nu noch op dezelve wyze eenige Engelen, met wolken van den Hemel doet daalen en weder opklimmen;) of uit het Kunstwerk uit het Tooneel gevoerd wierdt; en dit hebben zy meêr gedaan in het begin, om de opening des Handels te doen, of op 't einde, om de Ontknooping te maaken, waarom HORATIUS zegt:

*Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit.*

Dat is:

*Daar koom geen God in 't Spel om zynen
knoop t'ontbinden,
Ten zy 't de waerdigheid vereishe.*

Zy

Zy hebben ook Kunstwerken in andere gelegenheden gebruikt: want in de MEDEA van SENECA (i) vliegt zy op haaren waagen, van gevleugelde Draaken voortgetrokken, door de lucht weg. Maar wy weeten niet, dat zy in hunne Spelen zo veele Kunstwerken ingevleid hebben, als nu by de Italiaanen geschiedt, die de Franschen en daar naa wy hier in naagevolgd hebben. Echter zien wy geene rede, waarom dat niet toegelaaten zoude zyn: waar van in de Voorreden van 't GULDE VLIËS wydloopiger gesproken is.

De Italiaanen dan zyn de eersten, die hunne Tooneelspelen doorgaans met Kunstwerken gesierd hebben, waar by zy de Tooneelisten, 't geen zy behoorden te zeggen, hebben doen zingen, daar in volgende de Reijen der Ouden, die niet gesproken maar gezongen wierden, alzo eenigzins de eerste wyze der Tooneelspelen wederom invoerende.

* De

(i) Dit Treurspel, door JACOB KEMP vertolkt, is in 't jaar 1665. te Gorinchem gedrukt by Alexander Haansberg in 4:o.

De Franschen hebben de Italiaanen wel naagevolgd met de Kunstwerken doorgaans in zommigen van hunne Spelen in te weeven, maar niet met hunne Tooneelstukken zingende in te voeren, houdende hunne voorige wyze met hen te doen spreken; en deeze wys hebben wy naagevolgd, en dat eerst voor weinige Jaaren, alzo het eerste Tooneelspel met Kunstwerken in 't begin van het Jaar 1667. op den Schouwburg voor de eerste maal vertoond is.

Daar is niet aan te twyfelen, (indien in een Tooneelspel aardige en vreemde Voorvallen, krachtige Hartstochten en sierlyke Kunstwerken geveid wierden) of het zoude uitsteekend zyn, als alle die sieraaden te zaamen begrypende; maar, dat dit byna onmoogelyk is, zullen met ons getuigen, die daar mede bezig geweest zyn. Waarom de Heer CORNEILLE in zyne Voorrede van *ANDROMEDA* zegt, dat dusdanig slag van Tooneelspelen meêr voor de oogen dan voor de ooren zyn; en hierom oordeelen wy ook, dat hy, die met dusdanig een Tooneelspel te maaken lof wil inleggen,

gen, voornaamelyk moet toeleggen, om daar veele, verscheidene, heerlyke en noch niet geziene Kunstwerken in te voegen, het voor een toemaat rekenende, zo 'er iets van de andere sieraaden zich byvoegt.

In de Kunstwerken moet de Dichter dan letten op de heerlykheid, alzo hy door prachtige Vertooningen zyne Aanschouwers wil behaagen en vermaaken, dat flechte en geringe vodderyen niet zullen kunnen doen.

Hy moet ook acht geven, dat zy noch niet gezien zyn, alzo die nieuwigheid en ongewoonheid hier in 't vermaak geeven, dat 'er in de Aanschouwers niet zyn zal, wanneer zy die meêr gezien hebben.

En om dezelve rede heeft men te letten op de verscheidenheid, alzo een en 't zelve Kunstwerk, ten tweedemaal verschynende, reeds eens gezien is, en hier moet men aanmerken, dat deeze verscheidenheid van eenig belang moet zyn, alzo die, onzes oordeels, niet groot genoeg is, als 'er vier Minnegoodjens of vier Winden op dezelve wyze

vliegen, zynde de verscheidenheid maar in de Perfoonen, daar zy ook in de wyze van vliegen moest zyn.

Eindelyk moet de Dichter daar zo veelen in voegen als het moogelyk is en gevoeglyk geschieden kan, welke gevoeglykheid te meeten is naar de waardigheid en het belang van zyne Geschiedenisse of *Subjeetum*: want indien het Voorwerpzel van zyne *Actie* van weinig waardy is, moet men Hemel en Hel niet beweegen, om het door Kunstwerken uit te voeren. De Kunstwerken zyn Sieraaden, en die moeten het geheele werk niet verdooven. Tegen deeze Gevoeglykheid wordt gezondigd in *Les Amours de Jupiter & de Semele*, en of dat mede niet geschiedt in de *MEDEA* van JAN VOS, moogen de Kunstkenners oordeelen. Gelyk dit nu plaats heeft in 't geheele werk, zo moet men daar ook op letten in elke byzondere Daad: want daar in kan ook tegen deeze Gevoeglykheid aangelopen worden.

Dit *Subjeetum* of deeze Geschiedenis is niet over al van daan te haalen: want alle Geschiedenissen, die bekwaam zyn, om op
het

het Tooneel te brengen, zyn niet bekwaam om met Kunstwerken gestoffeerd te worden. Zo kunnen zy in geene waare Historien of ook in die de Poëet verdicht ingevoegd worden, als tegen de Waarschynlykheid aanlopende; maar zy zyn alleen bekwaam tot de Geschiedenissen, welken gehaald worden uit de Fabelen der Ouden. De rede hier van is, dat, schoon al, wat daar in is van hunne Goden en Gestaltveranderingen, onmoogelyk en onwaarschynlyk is, het evenwel door het gemeen gevoelen en die oude overlevering, die ons gewend heeft, om op die wyze daar van te hooren spreken, het zo tot de kennis der Aanschouweren gekoomen is, dat het hen niet tegen den borst is, als zy dat op het Tooneel veel zien vertoonen.

En deeze onkunde in de Fabelen der Ouden is oorzaak geweest, dat veelen geen smaak in de Tooneelstukken met Kunstwerken gehad hebben, als dien de onwaarschynlykheid en onmoogelykheid van het vliegen der Goden en Menschen, het nederdaalen der Wolken, opkoomen der Spoo-

ken en Schimmen van onder de aarde en diergelyke dingen, gestuit heeft. En schoon dat dit ieder, die maar gezond van harsenen is, behoorde te gebeuren, zo slipt dat den geenen, dien die Fabelen bekend zyn, door, of hy laat het doorflippen, zonder dat daar zulk eene naauwkeurige opmerking over te laten gaan; en dat noch te meêr, wyl men zulks verwacht, als door den Tytel van het Tooneelspel verwittigd en voorbereid, niet dan onmoogelyke dingen te zullen zien: en deeze onderstelling, naamelyk, dat 'er Goden by de Heidenen gesteld wierden te zyn, dat zy belang in de dingen der Menschen naamen, en met dezelve onderhandeling hadden, vooraf gemaakt zynde, vindt hy geene zwaarigheid om het overige mede door te laten gaan.

De Inhoud dan van een Tooneelspel met Kunstwerken moet gehaald worden uit de Fabelen der Ouden, welken byna allen, als in een bondel, in de *Herschepping* van OVIDIUS (*k*) vergaderd zyn. En by deezen

zou-

(*k*) Door den vermaarden JOOST VAN VONDEL in

Ne-

den wy den Dichter raaden te blyven, alzo hier keurs genoeg is, en hem daar uit raaden de bekendsten te kiezen, om de voorverhaalde rede, en niet te koomen tot de verdichtzelen der nieuwe Italiaansche Dichters, als TASSO, ARIOSTO en anderen, alzo die noch zo in de kennis niet doorgedrongen hebben, als die van de Ouden, en derhalven met die vooringenomenheid niet gezien worden, maar, als een waare of onverdichte Geschiedenis van de Aanschouwers aangemerkt wordende, als onwaarschynlyk en onmooglyk, geenen ingang vinden.

In 't kiezen van zyne Geschiedenisse heeft de Dichter te letten, dat hy zulk eene neeme, daar de Perfoonazien hem Kunstwerken zullen kunnen verschaffen: zo geeven de Goden meêr aanleiding daar toe dan de Menschen, en een Toveresse of Toveraar meêr dan een ander. Hy heeft dan te maaken dat hy dusdanigen in zyn werk hebbe.

En

Nederduitsche Vaerzen overgebragt, en in 't Jaar 1671, te Amsteldam voor de Weduwe van Abraham de Weca in 4to gedrukt.

En niet alleen kan hy, door middel van zyne Perfoonazien, Kunstwerken in zyn Stuk invleijen, maar hy mag, gelyk in andere Tooneelstukken, zyne stoffe ook handelen naar de waarschylykheid en noodzaakelykheid, als mede die verryken met byverdichtzelen, om die te vinden en in zyn werk te voegen:want, schoon men geene geheele Geschiedenis met dusdanige onwaarschylykheden van Goden en Godinnen, naar 't voorbeeld der oude Fabelen, mag verdichten en ten Tooneele voeren, men mag dat evenwel in de Byverdichtzelen doen. De rede is, omdat die te verdichten niet zo zeer verdichten is, als iets te voegen by 't geene reeds verdicht is: en deeze Byverdichtzelen vinden eenige soorten van waarschylykheid in de overeenkomst, die zy hebben met den voornaamen Handel, zodanig, dat men zeggen kan, dat, ondersfeld zynde, dat dat heeft kunnen geschieden, het heeft kunnen geschieden, gelyk het de Tooneeldichter beschryft.

Maar evenwel, dunkt ons, behoort men in deeze Byverdichtzelen eenige maat

te houden, en ze niet al te gedrongen te maaken, en de Kunstwerken als by 't hair daar in te trekken. Zo komt al te gemaakt en te gedrongen in *La Toison d'Or* van CORNEILLE (1) het aan land zetten van HYPHILÉ uit de Zee te *Colchis*, dat hy niet schynt verdicht te hebben, dan om eene Zee in zyn Tooneelspel te vertoonen. Zo komt ook in de MEDEA van JAN Vos te onpas de Hel en Hemel.

En gelyk de Byverdichtzelen om Kunstwerken te hebben, zo moeten ook de Kunstwerken zelf niet by 't hair getrokken in 't werk gevoegd worden: maar gelyk als door den draad van de Geschiedenisse en van zelfs daar in vleijen. Opdat de Dichter dit uitwerke, heeft hy op drie dingen te letten.

Eerstelyk, dat de Kunstwerken in het Tooneelspel niet gelyk als gegooid, maar daar in gevlochten en aangehecht zyn. Dit zal

(1) Het GULDE VLIËS van P. CORNEILLE is niet in onze taal overgebracht, zynde dat van L. MEYER sene eigen vinding.

zal de Dichter naakoomen, als hy maakt, dat zy dienen, of om den Knoop te leggen, of om dien te ontbinden; waar door zy 'er zo noodzaakelyk worden, dat zy 'er niet uit te neemen zyn, zonder het geheele werk te verminken. Zo zyn overtollig de Herscheppingen van de 'Tuinwachters in 't begin van de MEDEA van JAN VOS; en in het derde Bedryf het vertoonen van alle de Helse Gedrochten, het daalen van den Hemelkloot met de Danffers, en alle de Kunstwerken van het laatste Bedryf. Het opkoomen van PROSERPINA in het GULDE VLIES gelykt mede van dien aard te zyn; maar het schynt noch eenigzins tot den Knoop te doen. En hier is aan te merken, dat, daar in het ander slag van Tooneelspe- len de Ontknooping door een Kunstwerk wanschikkelyk is, zy hier niet alleen toegelaaten, maar zeer eigen geoordeeld wordt. Zo dat, schoon de Ontknooping, die EURIPIDES in zyne MEDEA maakt, door haar wegvliegen op den Draaken-wagen, van ARISTOTELES veroordeeld wordt, als zonder eenige voorbereiding geschiedende,

de-

dezelve nochtans in die van SENECA, CORNEILLE en JAN Vos niet te verwerpen is, als in dewelke MEDEA openlyk genoeg ingevoerd wordt als een Toveresse, en in zulke vreemde Kunsten ervaaren.

Ten tweeden, dat zy vertoond kunnen worden, en dat wel gevoeglyk om de oogen der Aanschouwers te begoochelen; het welk, indien het niet geschied, zullen de Aanschouwers in plaats van vermaakt te worden, daarom lachchen of verdrietig worden. Zo wil HORATIUS niet hebben, dat men op het Tooneel zal vertoonen de Herschepping van PROGNE in een Vogel, noch die van CADMUS in een Serpent, omdat de Vertooning, byna onmoogelyk, ongeloof in de Aanschouwers verwekt. Dus zegt HORATIUS:

*Aut in avem Progne vertatur, Cadmus in
anguem.*

Quodcunque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Dat is naar de Vertaaling van Mr. A. PELS:

— — — *Veel minder mag 't bestaan,
Dat Progné worde tot een' Vogel, en kryg'
veeren; Of*

*Of dat men Cadmus zie zich in een' Slang
verkeeren.*

*Al, wat vertoond wordt op die wyze, én
in dien schyn,*

Zal ongelooffelyk, en walglyk by my zyn.

Van dit slag oordeelen wy de Herscheping te zyn van de twee Tuinwachters in de MEDEA van JAN Vos, eerst in een Pilaar en Boom, en daar naa in een Tyger en Beer; en hier toe behooren ook veele Herscheppingen van CIRCE (m), inzonderheid die van den Aap.

Ten derden en laatsten, dat zy met de Natuur en Zeden over een komen. Tegen de Natuur zondigt JAN Vos, als hy, in zyn eerste Bedryf, een Nachtgeest MEDEA door de lucht doet weg voeren na de Hel, daar
zy

(m) De Toveres CIRCE, Treurspel, uit het Spaansch van DON PEDRO DE COLDERON, door ADRIAAN BASTIAANZ. LEKUW in 't Nederduitsch vertaald, voor de eerste maal in 't Jaar 1670. gedrukt te Amsteldam by Jacob Lescailje, in 8vo, en met eenige verandering by de Erfgenaamen van den voornoemden Lescailje in 't Jaar 1696. wederom uitgegeeven.

zy maar behoefde te verzinken. Tegen de Zeden zondigt dezelve, als hy MEDEA zo veele wonderen voor de Tuinwachters en CHARON laat doen.

Om dit nu alles te kunnen naakoomen, zal 't niet buiten reden zyn, dat de Dichter eenige kennis van de MECHANICA, of de Kunst, waar door alle de Kunstwerken gemaakt worden, als ook van het Tooneel, waar op zyn Spel zal vertoond worden, hebbe: omdat hy anders dikwils zodanige Kunstwerken in zyn Spel zal invleijen, die niet uit te voeren zyn; en die hy derhalven de moeite zal hebben van te moeten vermaaken: of, indien hy dit gevaar niet wil loopen, zal hy telkens moeten te raade gaan met den Kunstwerk-meester, om te weeten, of zodanig een Kunstwerk vertoond kan worden of niet.

Boven alle de Kunstwerken, wyl men toelegt om de oogen te vermaaken, heeft men ook andere Tooneelversiering ingevoerd, en daar het in de andere Tooneelspelen een deugd is, dat zy op één Tooneel affpelen, en maar eene enkele plaats ver-

tooncn, poogt men hierom vyf verscheide-
ne Tooneelverfierungen te hebben, en in
elk Bedryf eene andere plaats te verbeelden.

Men mag hierom de ruimte der plaats,
die men anders heeft, wel wat uitzetten.
't Begrip van een Stad is daar niet groot
genoeg toe, men springt daar buiten, tot
op de bygelegene Stranden, Bergen of Bos-
schen. Deeze vryheid heeft de Heer COR-
NEILLE zich aangemaatigd in zyne ANDRO-
MEDA en 't GULDE VLIJS, die wy in 't onze
naagevolgd hebben; maar men mag die
evenwel zo groot niet maaken, dat een
Bedryf op de Aarde, een ander in de Hel,
en een ander weêr in den Hemel zal spelen,
gelyk JAN VOS in zyne MEDEA gedaan
heeft.

Om deeze verscheidenheid van plaats in
elk Bedryf te kunnen hebben, is het den
Dichter toegelaaten zyne Actie te plaatzen
daar hy wil, als 'er maar geen noodwendi-
ge reden is, waarom zy op eene andere
plaats moet voorvallen, als daar hy dat
steldt; en dat zy alzo gevoeglyk daar ge-
schiedt, als zy elders zoude kunnen geschie-
den.

den. By voorbeeld, het eerste Bedryf van het GULDE VLIËS (n) speelt in den Tuin, en het tweede in eene Gallery; en daar is geen noodwendige reden, waarom zy niet op ééne plaats spelen, of het eerste in de Gallery, en het tweede in den Tuin: en hierom heeft het in des Dichters keur gestaan; als het maar niet strydt tegen de natuur van de Actie: maar als die eenige plaats noodzaakelyk vereischt, houdt de keur op, gelyk in het derde Bedryf, daar het Strand met de Zee noodzaakelyk was om NEPTUNUS, ÆOLUS en het Zee-schip ARGO te vertoonē, als ook in de twee volgende Bedryven.

Maar schoon de Actie dikwils den Dichter de keur laat van de plaats, zo doen het de Kunstwerken niet, waarop hy derhalven ook acht heeft te geeven. Zo zoude het tweede Bedryf van het GULDE VLIËS wel kunnen spelen in een bezolderde Zaal, of het Vertrek van MEDEA; maar hoe zouden de Cupidoos JASON en MEDEA kunnen weg-
voe-

(n) Van Dr. L. MEYER.

voeren, ten zy men ze de schoorsteen wilde doen uitvliegen. Om deeze oorzaak heeft men eene opene Gallery of Nederhof moeten neemen.

Gelyk het nu voegelyk is, dat elk Bedryf eene verscheidene Tooneelversiering hebbe, zo behoorde het ook ten minste eenig voornaam vliegend Kunstwerk te hebben, om de Aanschouwers in elk Bedryf wat te vermaaken, en eene eenpaarigheid te houden. Hier tegen zondigt het tweede Bedryf van MEDEA, daar niet in is, als het onnozel heen en weder vliegen van IRIS op de Paauw.

En dit diendt ook waargenoomen te worden in 't Voorspel (*Prologus*); hoedanige Voorspelen, in dit slag van Tooneelspelen, niet alleen by de Italiaanen, maar ook by de Franschen weder ingevoerd zyn: maar nochtans van een geheel ander slag, als die van de Ouden; want daar de Ouden, in hunne Voorspelen, iets zeiden, dat, of hunne Spelen, of hun zelve raakte, gelyk die van Plautus vertellen wat de Kykers tot opening van de Geschiedenisse dienden te weten, en die

die van TERENTIUS hem verdedigen tegen zyne tegenpartyen; begrypen deezen, dies aangaande, niets dan eene loftuiting van den Prins of groote Perfoonazie, voor wien de Spelen vertoond zullen worden, of iets anders ten voorneemen des Dichters dienende. In 't Voorfpel van de ANDROMEDA van CORNEILLE (o) ontleent MELPOMENE de Zon haar ftraalen, om haar Tooneel te verlichten ter gunft van den Koning, dien zy een heerlyk Schouwfpel toebereid heeft; in dat van zyn GULDE VLIES is het Huwelyk van den Koning en de Vrede tuffchen Vrankryk en Spanje. In dat van *Les Amours de Jupiter & de Semele* is een verschil tuffchen MELPOMENE, de Godin der Treurfpelen, THALIA, de Godin der Blyfpelen, en EUTERPE, de Godin der Hardersfpelen, wie van driën de kroon fpandt, dat APOLLO zulende afdoen aan den spyker laat hangen.

Zy moeten dan geene Perfoonazien invoeren, die in het Spel zelf koomen, en die

(o) Dit Voorfpel is door FRANS RYK niet by zyne Vertaaling van ANDROMEDA gevoegd, als ons niet raakende.

dingen zeggen, die de Geschiedenis van 't Spel en deszelfs opening raaken: alzo het Voorspel dan een deel van het Tooneelspel zal worden, en dat zelve alzo zes Bedryven krygen.

Deeze Voorspelen moeten met eenen geestigen zwier en aardigheid verdicht zyn, zegt de Heer CORNEILLE, en hy meendt, dat men daar niet gevoeglyk in mag brengen dan de verdichte Goden der aloudheid, die evenwel dingen moeten spreken van onzen tyd, en dat door eene Poëtische versiering, die een groot gemak aan 't werk geeft.

Maar vooral moet de Dichter letten, dat hy zyne Kunstwerken, zo wel in het Voorspel als in de Bedryven, zodanig maake, dat het wegschikken of gereed maaken van de Werktuigen, waar door zy te weege gebragt worden, niet al te lang een tyd wegfleept, opdat het verdriet van wachten in de Aanschouwers het vermaak, dat hen gegeven wordt, niet overweege, gelyk in het GULDE VLIES gebeurd is, daar byna zo veel tyd doorloopt met de Kunstwerken

tus-

tuffchen de Bedryven gereed te maaken, als in de Bedryven te vertoonen.

Eindelyk, dewyl in deeze Tooneelfpelen tweederlei flag van Perfoonazien ingevoerd worden, Goden en Menschen, en ieder Perfoonazie naar zyne natuur en eigenschap moet spreekē, gelyk HORATIUS dat in zyn Dichtkunft gebiedt :

Intererit multum, Davusne loquatur, an heros :

Maturusne senex, an adhuc florente juvena Fervidus ; an matrona potens, an sedula nutrix : &c.

Dat is naar de Vertaaling van Mr. A. PELS:

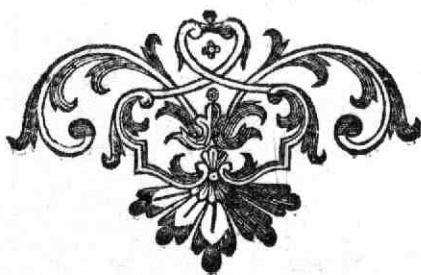
Veel zal 't verscheelen, of een meester spreekt, of knecht ;

Of ook een staatig man, die weet het geen by zegt,

Of dartzel jong'ling ; een vorstin, of minne-moeder ; enz.

zullen de Goden ook een andere taal moeten voeren dan de Menschen. In het GULDE VLIES heeft men dit gepoogd te be-

trachten, en daar toe gebruikt den styl en trant van Rym, latende de Goden Vaerzen spreken van tien en elf lettergreepen, en de Menschen van twaalf en dertien, die men in alle Tooneelspelen gewoon is te gebruiken. Indien iemand raad weet om deze verscheidenheid op eene andere wyze uit te drukken, die kan dezelve eens in 't werk stellen, en, zo zyne wyze de onze overtreft, zullen wy ons zegel daar gewillig en zeer gaarne aan hangen.

NEGENENDERTIGSTE HOOFDSTUK.

Van de Prologus.

ARISTOTELES, in zyn twaalfde Hoofdstuk van de Dichtkunst, stelt de deelen van een Tooneelspel, ten opzicht der hoegrootheid, te zyn de *Prologus*, *Epifodus*, *Exodus* en *Chorus*, dat is de Inleiding, het Lichaam, het Besluit en de Rei. De nieuwer Dichtkunstenaars deelen het eerst in *Diverbium* en *Chorus*, in Gesprek en Rei; en het Gesprek weder in *Protafis*, *Epitafis* en *Catastrophe*, dat is, het Voorspel, Byspel en Naaspel, daar SCALIGER, in het negende Hoofdstuk van zyn eerste Boek der Dichtkunst, noch een deel, dat hy *Catastafis* noemt, byvoegt.

De *Prologus*, zegt ARISTOTELES, is het geheele deel van het Treurspel voor de

intrede der Rei, welke bepaaling den geenen, die, of geen Griekſche Tooneelfpelen gezien, of met geen groote opmerking gelezen heeft, ten eerſten opſlag zal vergeeuen; maar anderen, die daar meer op gelet hebben, niet, omdat in veele Griekſche Tooneelſtukken de Rei niet alleen ten eerſten op het Tooneel treedt, maar ook allereerſt ſpreekt; zo dat, naar de bepaaling van ARISTOTELES, dusdanige Spelen in dit deel gebrekkig zouden zyn.

Om deeze zwaarigheid weg te neemen, heeft men aan te merken, dat, in de Tooneelfpelen der Grieken, de Reijen tweezins gezegd worden hunne *intrede te doen, eerſtelyk ſpreekende, en ten tweeden zingende.*

Spreekende doet de Rei haare intrede, wanneer zy ſpreekt voor de eerſte maal. Dit ſpreken geſchiedde tweezins, of wanneer een van 't getal der Perſoonen, die de Rei maakten, welke van vier en twintig tot vyftig opklimmen, ſprak tegen eene Perſoonazie van het Spel, of wanneer de Rei, alleen op het Tooneel zynde, zich in twee halve Reijen ſcheidde, uit welke twee hal-

ve

ve Reijen dan een Perfoon van wederzyde sprak. Op deeze twee wyzen volvoerde de Rei den plicht der Bedryvers zelf, en 't geen zy sprak diende tot bevordering van den Handel, die vertoond wierdt, en moest derhalven van den Aanschouwer verstaan worden.

Zingende doet de Rei haare intrede, wanneer zy voor de eerste maal zingt, dit geschiedde, wanneer het gansche lichaam der Rei, alleen op het Tooneel blyvende, aanhief te zingen, het welk eigenlyk het ampt en de plicht der Rei is.

ARISTOTELES dan, spreekende van de intrede der Rei, verstaat deeze laatste, het welk hy te kennen geeft een weinig laager, als hy zegt, dat de intrede der Rei is de eerste zaak, die de gansche Rei gezaamenlyk zeidt. Wanneer nu de Rei iets gezaamenlyk zeide, zong zy. En hierom heeft ook de Heer CORNEILLE de woorden van ARISTOTELES overgezet, dat de *Prologus* is, dat opgezegd wordt voor het eerste Gezang der Rei. Zo dat de *Prologus* over een komt met de eerste Handeling der Latynsche
 Treur-

Treurspelen, en ook met die, welken by ons met Reijen voorzien zyn.

Maar in deeze bepaaling van ARISTOTELLES is meêr aangewezen de plaats van de *Prologus*, dan haar ampt en plicht, en wat zy van den Handel des Tooneelspels moet begrypen: haar plicht dan is opening te doen van een Handel, en den Aanschouwer bekend te maaken alles, wat geschied is voor het geene hem in het Spel op het Tooneel vertoond zal worden, en wat hy weeten moet, om te kunnen verstaan het geene hy zoude zien; waar uit blykt, dat zy meêr plaats heeft in de ingewikkelde dan enkele Geschiedenissen, *in fabulis implexis quam simplicibus*.

De wys van deeze opening te doen is van tyd tot tyd veranderd. SOPHOCLES heeft dat zeer aardiglyk gedaan door de Personazien van het Spel zelfs, doende dezelve te zaamen redeneeren, daar door zyne Aanschouweren bekend maakende, het geene hen te weeten stondt tot opening van 't Spel, gelyk gezien kan worden in de twee Stukken, die de Heer VONDEL van hem ver-

vertaald heeft, naamelyk ELECTRA (a) en EDIPUS (b).

EURIPIDES heeft zomtyds zyne wyze naagevolgd, en zomtyds daar van afgeweeken, en veel kunstiger dat uitgevoerd, doende, of een God met een Kunstwerk ten Tooneele verschynen, die den Aanschouweren die opening deelt, het welke in den *Dollen HERCULES*, onder *SENECAAS* Tooneelwerken geteld wordende, naagevolgt is in *JUNO*, die allereerst ten Tooneele verschynt: of een van zyne voornaamste Bedryvers de voorgaande Geschiedenis latende vertellen, gelyk dat geschiedt in zyn *IFIGENIE IN TAUREN*, en zyne *FENICIAANSCH* *GEBROEDERS VAN THEBE*, beiden door den Heer *VONDEL* overgezet (c), en in zyne *HELE-*

NA

(a) In 't Jaar 1658. te Amsteldam, voor de Weduwe van Abraham de Wees, in 4to gedrukt.

(b) In 't Jaar 1660. by de voornoemde Weduwe in 4to in 't licht gegeven, en in 't Jaar 1705. by de Erfg. van J. Lescailje in 8vo herdrukt met eenige verandering, in vyf Bedryven geschikt, ten dienste van het Amsteldamsche Tooneel.

(c) Gedrukt, het eerste in 't Jaar 1666. en het tweede

NA (*d*), daar die Princes vooraf haar geheele leeven verhaaldt.

PLAUTUS heeft ook zomtyds de wyze van SOPHOCLES gevolgd, zomtyds eenen nieuwen weg ingeslaagen, invoerende een *Prologus*, heel van 't werk afgescheiden, deeze ging zomtyds voor het gansche Spel, en zomtyds kwam zy, naa een deel van 't Spel, als in zynen *Miles gloriosus* (*e*), daar een Knecht, in 't begin van de tweede Handeling, de Aanschouwers komt vertellen wat 'er voor het Spel geschied was.

Wanneer de *Prologus* voor het Spel gaat, komt daar of één Perfoon in of twee, welken

tweede 1668, by de Weduwe van Abr. de Wees, in 4to.

(*d*) HELENA IN EGIPTE, door GERARD KEMPER in 't Nederduitsch vertaald, en te Alkmaar by S. van HOOLWERF gedrukt, 1737. in 8vo.

(*e*) LUDOLPH SMIDS heeft een Spel, genaamd DE GESCHAAKTE CINTHIA, getrokken (gelyk 'er op den Tytel staat) uit den VERWAANDEN KRYGSMAN van PLAUTUS, uitgegeeven, waarin hy den *Miles Gloriosus* van verre gevolgd heeft. Het is te Amsteldam in 't Jaar 1688. by de Erfg. van J. Lescaijle in 8vo gedrukt.

ken te zaamen spreken, gelyk hy dat doet in zynen TRINUMMUS, daar hy, om de ondeugenheid van den jongeling LESBONICUS, de Overdaad met haare Dochter Gebrek spreekende invoerdt; gelyk dat ook gedaan is in den Nederduitschen WARNAR *met de Pot*, daar de *Lar Familiaris*, dat is de Huisgod, dien PLAUTUS alleen ingevoerd hadt, in de Mildheid en Gierigheid veranderd is.

Wanneer hy een Persoon de *Prologus* doet spreken, is dat of een Persoonazie van 't Spel, als MERCUR in AMPHITRUO; of buiten 't Spel, en dat is dan of een God, gelyk in de *Aulularia* de *Lar Familiaris*; in de *Bacchides* Silenus; in de *Rudens* de *Star Ardlurus*; of een Mensch, als de Poët in de *Menechmei* (*f*); of een verdicht Persoon, dien hy den naam van een *Prologus* geeft, gelyk in zyne meeste Tooneelstukken. En deeze Persoon spreekt de Aanschouwers aan, hen onderrichtende van het geen hen te weeten staat.

TE-

(*f*) Door ons Kunstgenootschap, gelyk hier voore aangeteekend is, in onze taale overgebracht onder den naam van de GELYKE TWEELINGEN.

TERENTIUS, naa PLAUTUS koomende, heeft mede in alle zyne Stukken wel een *Prologus* gehecht, doch die niet gebruikt om de Aanschouwers te onderrichten van 't geene zy weten moesten; maar meest om zich te verweeren tegen zyne wederpartyen, en eens om zyn Stuk den Kykeren aan te pryzen, gelyk in zyne HECYRA (*g*).

En om opening van zynen Handel en de Geschiedenis, welke voorgegaan was, te doen, heeft hy de wyze van SOPHOCLES gehouden, behalven in twee van zyne Stukken, als zyne ANDRIA en PHORMIO (*b*), in dewelken hy een nieuw slag van Persoonazien ingevoerd heeft, tegen dewelken een van de voornaamsten, alles wat 'er van te voo-

ren

(*g*) of DE MANS-MOER, dit en alle de andere Blyspelen van TERENTIUS zyn door JACOB WESTERBAAN in Nederduitsche Vaerzen vertaald, en in het Tweede Deel zyner Gedichten, in 's Gravenhaage in 't Jaar 1672. by Johannes Tongerlo in 8vo gedrukt, te vinden.

(*b*) Deeze PHORMIO heeft MOLIERE aanleiding gegeven tot het optellen van zynen SCAPIN, die ook in 't Nederduitsch vertolkt is.

ren geschied was, verhaalde, en het alzo met eenen den Aanschouweren bekend maakte. Dusdanige Perfoonazien hebben de Kunstenaars *Personæ Protaticæ* genoemd, omdat zy tot de *Protasis* behoorden. Van dit slag is de *Sosia* in de *Andria*, en *Davus* in den *Phormio*. By *PLAUTUS* vindt men geen diergelyken; maar in den *SALOMON* (i) van den Heere *VONDEL* zyn de *Mooren* van dit slag, wien in 't begin die groote vertelling gedaan wordt.

Deeze wyze van *Personæ Protaticæ* in te voeren oordeeldt de Heer *CORNEILLE* zeer kunstig, maar hy wilde, om die volkoomen te maaken, dat dezelve Perfoonazien ook tot iets anders in 't werk dienden, en om eene andere rede als slechts toe te luisteren ingeyoerd wierden. Van deeze natuur, zegt hy, is de *POLLUX* in zyne *MEDEA*. Hy reist door *Korinten* om by te wonen het Huwelyk van zyne Zuster, en verwondert zich

(i) Gedrukt te Amsteldam, voor Abraham de Wees, 1648. in 4to.

zich van JASON daar te vinden, die hy meende in *Theffalien* te zyn; hy hoordt van hem zyne scheiding van MEDEA om KREUSA, des Konings Dochter, te trouwen enz. En dit heeft de Heer SIX in zyne Nederduitfche MEDEA naagevolgd en POLLUX in HERCULES veranderd. Doch men heeft niet altyd dusdanige Perfoonazien van doen, en men kan meërmaals op andere wyze de voorgebeurde Hiftorien bekend maaken. TERENTIUS heeft dit maar tweemaal gedaan in de zes Blyfpelen, die wy van hem hebben.

Van dit flag van Perfoonazien, zegt de Heer CORNEILLE, dat zy gemeenlyk zeer moeijelyk te vinden en in te beelden zyn in de Treurfpelen, omdat de openbaare en aan al de Waereld bekende Gefchiedeniften, die hun ftof verftrekken, van ieder een geweeten worden; en dat, indien 't gemakkelyk is iemand te vinden, dien zy bekend zyn om te vertellen, het niet gemakkelyk is iemand te vinden, dien zy onbekend zyn om aan te hooren. Het tegen-
doel

deel geschiedt in de Blyspelen, die niet als in voorvallen onder byzonderen bestaan, dus is 'er niet lichter als volk te vinden, die 't niet weten; maar daar is dikwils niet dan een eenige Perfoon, die ze kan bekend maken; zo dat men, in dezelve, nimmer gebrek heeft van Hoorers, als men stof heeft tot vertellen.

De Geleerden zeggen, dat onder de Grieken alleen CALLIAS van *Athenen* een *Prologus* aan het Treurspel gehecht heeft; doch of zy op de wyze van die van PLAUTUS of die van TERENCEUS geweest is, is onbekend.

Uit al het voorgezegde blykt genoegzaam, dat de *Prologus* by de Latynsche Blyspeldichters geheel wat anders is dan by de Grieksche Treurdichters volgens de bepaling van ARISTOTÈLES.

DONATHUS of EVANTHIUS in *Prolegom. Terent.* heeft deeze bepaling van dezelve gegeven: *Antecedens veram Fabulae compositionem locutio*; dat is, een Redeneering, die voor het rechte zaamenstel van het Tooneelspel gaat; en VOSSIUS *Institut. Poët. Lib.*

2. cap. 26. §. 2. deeze, *Oratio, quæ ad Spectatores ante Legitimam Fabulam habetur*, dat is, een reden, welke tegen de Aanschouwers voor het wettige Tooneelspel gevoerd wordt.

En deeze *Prologus* der Latynen stelt DONATHUS vierdelei, Aanpryzende, Verantwoordende, Voorstellende en Gemengde.

De Aanpryzende is, waarin de Tooneeldichter of het Spel zelf den Aanschouwers aangepreezen wordt, als in die van de *Hecyra* van TERENTIUS; doch dit voegt best aan een ander dan den Poëet.

De Verantwoordende is, waar in de Lasteringen der Tegenspreekers gebrooken, of het Volk bedankt wordt voor zyne toejuiching, als in die van de *Andria* en de meesten van TERENTIUS.

De Voorstellende is, die den Inhoud van de Geschiedenisse voor oogen stelt, hoedanig de meeste *Prologi* van PLAUTUS zyn.

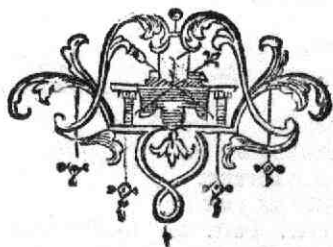
De Vermengde is, daar eenigen of allen de voorgaanden in gemengd zyn, als in die van de *Casina* van PLAUTUS, die wy van

PLAU-

PLAUTUS niet gemaakt oordeelen.

Boven deeze vier zobrten van *Prologi* heeft onze eeuw noch een vyfde slag, in de Spelen met Kunstwerken, van de Onduitschen *Machines* genoemd, ingevoerd, welken noch verder dan de voorgaanden van het Tooneelspel afgescheiden zyn, en niet anders begrypen als een loftuiting van den Vorst, of groote Persoonazie, waarvoor de stukken vertoond zullen worden. Van deezzen hebben wy breedelyk gesproken, toen wy van de Tooneelspelen met Kunstwerken gehandeld hebben.

Einde van het Negenendertigste en laatste Hoofdstuk.

R E G I S T E R
D E R
HOOFDSTUKKEN.

INLEIDING.

Opgesteld door

Zynde een Onderzoek en }
vergelýking van de Tooneel- }
speelen der Ouden }
by die der Hedendaag- }
sche Dichteren, en Ver- }
dediging der Tooneel- }
spelen. Bladz. 1 - 25 }
Dr. JOANNES BOUW-
MEESTER.

I. HOOFDSTUK.

Van het Einde en de Na- }
tuur der Poëzy. 26-30 }
Dr. LODEWYK MEYER.

II. HOOFDSTUK.

Of de Natuur, dan of de }
Kunst, een Dichter }
maakt. }
Dr. JOANNES BOUW-
MEESTER.
1. AANHANGSEL, zynde }
een vertaaling uit PE- }
TRONIUS ARBITER. }
JOANNES ANTONIDES.
2. AANHANGSEL, uit de }
Rag. xxvii. Part. 1. }
van TRAJ. BOKKALI- }
NI, vertaald. 31-42 }
De Schepen, Mr. WIL-
LEM BLAEU.

III.

REGISTER DER HOOFDSTUKKEN.

III. HOOFDSTUK. Opgefteld door

*Van de Natuur en Eigen-
fchappen van een Ge-
dicht.* 43-48 } MR. ANDRIES PELS.

IV. HOOFDSTUK.

*Verdeeling der Gedich-
ten.* 49-51 } JOANNES ANTONIDES.

V. HOOFDSTUK.

*Van de Natuur en Eigen-
fchap van het Helden-
dicht.* 52-56 } JOANNES ANTONIDES.
*Tafel, waar in gefield
wordt de Natuur en
Eigenfchap des Toneel-
fpeles.* } DR. LODEWYK MEYER.

VI. HOOFDSTUK.

*Van de Nuttigheid, en 't
Vermaak der Tooneel-
fpeles.* 57-68 } DR. ANTHONIUS VAN
KOPPENOL.

VII. HOOFDSTUK.

*Van de Oudheid, Oor-
fprong en Waardigheid
der Toneelfpeles.* 69-74 } DR. JOANNES BOUW-
MEESTER.

VIII. HOOFDSTUK.

*Van den Naam der Tooneel-
fpeles.* 75-82 } DR. LODEWYK MEYER.

R E G I S T E R

IX. HOOFDSTUK.

Opgesteld door

Van de Eenheid der Geschiedenisse. 83 - 91 } De Schepen, Mr. WIL-
LEM BLAEU.

X. HOOFDSTUK.

Van de Ongerwoonheid der Geschiedenisse in een Tooneelspel. 92 - 100 } Dr. MOESMAN DOP.

XI. HOOFDSTUK.

Van de Volkoomenheid der Geschiedenisse in een Tooneelspel. 101 - 106 } Mr. ANDRIES PELS.

XII. HOOFDSTUK.

Van de Epifodia, of Verfieringe door Byverdichtzelen. 107 - 112 } Dr. ANTHONIUS VAN
KOPPENOL.

XIII. HOOFDSTUK.

Van de Eenvoudige en Ingerwikkelde Geschiedenisse. 113 - 118 } DAVID LINGELBACH.

XIV. HOOFDSTUK.

Van de Verhandeling der Geschiedenisse, naar de Waarfchynlykheid en Noodzaakelykheid. 119 - 130 } Dr. LODEWYK MEYER.

XV.

DER HOOFDSTUKKEN.

XV. HOOFDSTUK. Opgesteld door

Van der Persoonen, Naamen en Rang. 131 - 137 } YSBRAND VINCENT.

XVI. HOOFDSTUK.

Van het Getal der Persoonen. 138 - 140 } De Schepen, Mr. WILLEM BLAEU.

XVII. HOOFDSTUK.

Van het Karakter of de Zeden der Persoonen. 141 - 144 } Dr. JOANNES BOUWMEESTER.

XVIII. HOOFDSTUK.

Van de Redeneeringen. 145 - 154 } Dr. LODEWYK MEYER.

XIX. HOOFDSTUK.

Van den Styl van Zegen. 155 - 158 } Dr. MOESMAN DOP.

XX. HOOFDSTUK.

Van de Plaats en van den Tyd. 159 - 163 } DAVID LINGELBACH.

XXI. HOOFDSTUK.

Van de Protasis, Epitafis en Catastrophe. 164 - 168 } JOANNES ANTONIDES.

REGISTER

XXII. HOOFDSTUK. Opgesteld door

*Van de Daaden der Per-
soonazien op het Tooneel.* 169-173 } Dr. ANTHONIUS VAN
KOPPENOL.

XXIII. HOOFDSTUK.

Van de Bedryven. 174-184 } De Schepen, Mr. WIL-
LEM BLAEU.

XXIV. HOOFDSTUK.

Van de Tooneelen. 185-189 } Mr. ANDRIES PELS.

XXV. HOOFDSTUK.

*Van de Grootheid eens
Tooneelspels.* 190-199 }

XXVI. HOOFDSTUK.

*Van het Tooneel en des-
zelfs Beboeftens, als
Van het Tooneel.
Van de Kleederen.
Van de Kunstwerken.
Van andere Noodwendig-
heden.
Van de Muzyk.* 200-204 } Dr. LODEWYK MEYER.

XXVII. HOOFDSTUK.

*Van het Onderscheid der
Tooneeldichten.* 205-212 } Dr. JOANNES BOUW-
MEESTER.

XXVIII.

DER HOOFDSTUKKEN.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Opgesteld door

*Van de Natuur en Eigen-
schappen van het Treur-
spel.* 213 - 220

Dr. MOESMAN DOP.

XXIX. HOOFDSTUK.

*Van de Hartstochten, die
in een Treurspel te be-
weegen zyn.* 221 - 230

Dr. LODEWYK MEYER.

XXX. HOOFDSTUK.

Van de Hartstochten.
231 - 249

XXXI. HOOFDSTUK.

*Van het verwekken der
Hartstochten in een
Treurspel in 't alge-
meen.* 250 - 259

Dr. JOANNES BOUW-
MEESTER.

XXXII. HOOFDSTUK.

*Welke de voornaamste
Hartstochten zyn, die
men in den Toeboorder
moet zoeken te verwek-
ken.* 260 - 268

Dr. ANTHONIUS VAN
KOPPENOL.

XXXIII. HOOFDSTUK.

*Hoe men de Nieuwsgie-
righeid en het Verlan-
gen verwekken zal.*
269 - 274

Dr. LODEWYK MEYER.

XXXIV.

REGISTER DER HOOFDSTUKKEN.

XXXIV. HOOFDSTUK.

*Hoe de Nutste en Ver-
maakelykste Hartstoch-
ten in een Treurspel in
't byzonder zyn op te
wekken.* 275 - 288

Opgesteld door

XXXV. HOOFDSTUK.

*Of door de Verwondering
de gemoederen der Aan-
schouwers alzo wel ge-
zuiverd kunnen worden
van Hartstochten, als
door het Medelyden en
de Vreeze van ARISTO-
TELES.* 289 - 295

Dr. LODEWYK MEYER.

XXXVI. HOOFDSTUK.

*De Natuur en Eigen-
schappen van het Bly-
spel.* 296 - 299

XXXVII. HOOFDSTUK.

*Welke Hartstochten in een
Blyspel zyn, en boeda-
nig die verwekt moeten
worden.* 300 - 304

Dr. REINIER VAN
DIEPHOUT.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

*Van het Toneelspel met
Kunstwerken.* 305 - 328

XXXIX. HOOFDSTUK.

Vande Prologus. 329 - 341

Dr. LODEWYK MEYER.